

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADİ VE İKTİSADİ BÜYÜME BİLİM DALI

**DÜNYA EKONOMİSİNDE IMF’NİN VE YAPISAL UYUM POLİTİKALARININ
YER VE İŞLEVİ**

Yüksek Lisans Tezi

Samuray Töre

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI

**DÜNYA EKONOMİSİNDE IMF’NİN VE YAPISAL UYUM POLİTİKALARININ
YER VE İŞLEVİ**

Yüksek Lisans Tezi

Samuray Töre

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Mehmet Rıza Türkay

İstanbul, 2006

ÖZET

Dünyadaki ekonomik gelişim sürecinde, ülkeler arasında giderek karmaşık bir yapı haline dönüşen mali akımlardaki hızlı gelişmeler beraberinde çeşitli sorunlar getirmektedir. Söz konusu sorunlar, en çok da finansal enstrümanları daha çok kullanan gelişmiş ülkeleri ilgilendirir olmuştur. Dolayısıyla çözüm arayışları da daha çok bu ülkeler tarafından geliştirilmiştir.

İşte bu süreç çerçevesinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve bunun hemen ardından patlak veren 2. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik tahribatları, ödemeler dengesi sorunlarını, uluslararası parasal sistemde ortaya çıkan dengesizlikleri ve dış ticaret daralmalarını aşmanın bir aracı olarak kurulmuşlardır.

Bu çalışmada IMF'nin ve yapısal uyum programlarının dünya ekonomisinde oynadığı rol ve Türkiye-IMF ilişkilerinin sistematik bir bütün halinde ele alınarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

Yapılan analizlerde, uluslararası parasal sistemin genel unsurları ile bir çerçeve oluşturulup, sistemin işleyişi anlatılmıştır. Daha sonra da, IMF'nin desteklediği istikrar programları ele alınmıştır. Fon'un dünya ölçeğindeki etkileri ve yapısal uyum programları irdelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin uluslararası parasal sistem içindeki konumu ve günümüze kadar olan makro ekonomik görüntüsü, belirli dönemler halinde analiz edilmiştir. Son olarak, dünyada yaşanan ekonomik krizler ve yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomi gibi sorunlar da konuya bütünlük kazandırması açısından çalışmada yer almıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

I. GİRİŞ	1
II. ULUSLARARASI PARA FONU İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	3
2. Uluslararası Para Fonu'nun Oluşumu	3
2.1. Uluslararası Para Fonu'nun Kuruluşu	5
2.2. IMF'nin Kuruluş Amaçları ve Gelişmeler	8
2.3. Bretton Woods Sisteminin Teorik Yapısı	11
2.4. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü	13
2.5. Bretton Woods Sistemi Sonrası IMF'nin Değişen İşlevi	14
2.6. IMF'ye Üyelik	16
2.7. Kotalar	18
2.8. Kota-Oygücü İlişkisi	19
2.9. IMF'nin Organizasyon Şekli	20
2.10. Hesap Birimi – SDR	21
2.11. Üye Ülkelerde Gözetim ve Konsültasyon	21
2.12. IMF'nin Finansal Politikaları ve İmkanları	23
2.13. IMF İmkanlarının Maliyeti	24
2.14. IMF İmkanlarının İşleyiş Biçimleri	25
2.15. IMF İmkanlarının Kullanım Limitleri	25
2.16. IMF İmkanlarının Kullanım Koşulları	26
III. BAŞLICA İSTİKRAR POLİTİKALARI VE IMF'NİN BAŞVURDUĞU İSTİKRAR PROGRAMLARI	33
3.1. İktisatçıların İstikrar Politikalarına Yaklaşımları ve Başlıca İstikrar Politika Çeşitleri	33
3.1.1. Klasik İktisatçılar	33
3.1.2. Keynzesyen Teori	34
3.1.3. Monetarist İktisatçılar	34
3.1.4. Arz Yanlı İktisatçılar	35
3.2. IMF'nin Başvurduğu İstikrar Programları	35
3.2.1. Yapısalcı İstikrar Politikası	35
3.2.2. Ortodoks İstikrar Politikaları	35
3.2.3. Heterodoks İstikrar Politikaları	36
3.2.4. IMF Yönlendirmeli İstikrar Politikaları	37
IV. IMF'NİN DÜNYA ÖLÇEĞİNDEKİ ETKİLERİ VE YAPISAL UYUM PROGRAMLARI	39
4. IMF'nin Dünya Ölçeğindeki Etkileri	39
4.1. IMF'nin Kredi Verme Koşulları – Şartlılık Politikası	41
4.2. IMF'nin Yapısal Uyum Politikaları – Kavram ve Kapsam	44
4.3. Yapısal Uyum Politikalarının Sosyal Adalet Üzerine Etkileri	46

V. TÜRKİYE – IMF İLİŞKİLERİ	56
5.1. 1950-1960 Dönemi ve 1958 İstikrar Politikası	57
5.1.1. 1958 İstikrar Programının Amaç ve Kapsamı	58
5.1.2. Programın Genel Değerlendirmesi ve 1960-1970 Dönemi	59
5.2. 1970 İstikrar Politikası ve 1970-1980 Dönemi	62
5.2.1. Krize Yol Açan Gelişmeler	63
5.2.2. Amaç ve Kapsam	64
5.2.3. Programın Genel Değerlendirmesi ve 24 Ocak 1980 Kararları Öncesinde Ekonomide Genel Durum	65
5.3. 24 Ocak 1980 Kararları ve İstikrar Süreci, (1980-1990 Dönemi)	69
5.3.1. Amacı ve Kapsamı	71
5.3.2. Genel Değerlendirmesi	73
5.3.3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Uygulama Sonuçları	74
5.4. 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemleri Uygulama Planı (5 Nisan 1994 Kararları)	79
5.4.1. Krize Yol Açan Gelişmeler	79
5.4.2. Niteliği	82
5.4.3. Amacı ve Kapsamı	82
5.4.4. Programın Uygulama Sonuçları ve Genel Değerlendirmesi	83
5.5. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı	86
5.5.1. Programın Amacı, Kapsamı ve Genel Değerlendirmesi	86
5.5.2. Programın Sonuçları	87
5.6. Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	90
5.6.1. Krize Yol Açan Gelişmeler	91
5.6.2. Programın Amacı ve Kapsamı	92
5.6.3. Programın Sonuçlarının Değerlendirmesi	93
VI. TÜRKİYE VE DÜNYADA YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	95
6.1. Arjantin	95
6.2. Meksika	98
6.3. Rusya	98
6.4. Malezya	99
6.5. Güney Kore	100
6.6. Endonezya	101
6.7. Ekonomik İstikrarsızlığı Körukleyen İki Sorun; Yolsuzluklar ve Kayıtdışı Ekonomi	102
6.8. Yoksulluk	105
SONUÇ	109
KAYNAKLAR	115

I. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle 1997 Asya Krizi'ni takip eden yıllarda birbiri ardına meydana gelen finansal krizler, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) finansal küreselleşme çağında üstlendiği rolü sorgulamamıza yol açtı. Bu çalışma, IMF'nin gelişmekte olan pazarlarda yaşanan krizlere müdahalesine, Türkiye'ye özel atıfta bulunarak eleştirel bir perspektif getirmeyi amaçlamaktadır. Analiz, IMF'nin ülke ekonomilerine yaklaşımlarında yer alan kısıtlara olduğu kadar, IMF'nin, borçlu ülkelerin iç politik ortamlarında, reformların gerçekleştirilmesinde karşılaştıkları çelişkileri de işaret etmektedir. Fon tarafından uygulanan reformların genellikle devletin düzenleyici rolü üzerine odaklandığı, gelir dağılımı ve uzun vadeli gelişme sürecini göz ardı ettiğine ilişkin söylemler ekonomi dünyasında önemli bir yer tutmaktadır.

1990'larda, gelişmekte olan ülkelerin finansal küreselleşme süreçlerinde yaşadıkları krizler, krizlerin önlenmesi ve kriz çözüm mekanizmaları konularında ciddi sorulara neden olmuştur. Uluslararası finansal sistemin merkezinde olan bir kurum olarak IMF'nin üstlendiği kilit rol ise giderek artan eleştiri ve şüphelere zemin hazırlamaktadır. IMF, sahip olduğu "Dünya Merkez Bankası" konumu ve zorda kalan ekonomilerin "son çaresi" sıfatıyla, kısa vadeli uyum programları ve uzun vadeli reformları, finansal yardımlarının bir parçası olarak dayatmaktadır. Borç veren ülkelerin tarafında ise, IMF'nin borç verdiği ülkelerde reformların gerçekleştirilmesi konusunda yeterli kararlılığın görülmemesi, verilen borçlarının etkinliğine ilişkin soru işaretleri doğurmaktadır. Borç veren ülkeler, finansal yardımların amacına ulaşmamasının kendi ülkelerinin vergi mükellefleri üzerinde yük oluşturduğunu düşünmektedirler. IMF'nin kriz önleme ve çözme süreçlerinin istenilen sonuçları vermemesi, gerek borç veren gerekse borçlu ülkeler tarafından, IMF'nin yapısında gerçekleştirilebilecek olası reform önerilerini de gündeme getirmektedir.

IMF'nin yapısında reform yapılması yeni bir düşünce değildir. II. Dünya savaşının hemen ardından ve özellikle 1970'lerde Bretton Woods sisteminin

çöküşünün ardından, bu konu gündemden hiç çıkmamıştır. Ancak, reform ihtiyacı, yakın dönemdeki finansal küreselleşme çağında giderek artmıştır. IMF'nin rolü, küresel bir kurum olmaktan çok gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde uzmanlaşmış bir kurum olarak yeniden tanımlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler üzerindeki müdahalesi ise giderek daha derinleşmiştir. Bu durum, borçlu ülkeler açısından, IMF tarafından empoze edilen reformların politik meşruiyetine ilişkin soru işaretleri oluşturmaktadır. Ulusal ekonomilerin en derin iç politik konuları hakkında dışarıdan bir kurumun yaptırım uygulaması, ulusal bağımsızlık ve özerkliğin temel prensiplerine müdahale zemininde sorgulanmaktadır. Borç veren ülkelerin, Fon'un gelişmekte olan ülkelere müdahalesine duydukları kaygı ise tamamen farklı nedenlere dayanmaktadır. IMF'nin uzman rolü, sermaye hareketlerinin sürekli değişkenlik gösterdiği ortamlarda meydana gelebilecek bir hatanın, bir ülkeden diğerine sıçrama riskini artırdığı düşünülmektedir.

II. ULUSLARARASI PARA FONU İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2. Uluslararası Para Fonu'nun Oluşumu

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) oluşumuna zemin hazırlayan nedenleri anlamak için, dünya genelinde yaşanan ekonomik olayları ve eğilimleri tarihsel bir bütünlük içinde irdelemek faydalı olacaktır.

II. Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, SSCB, İtalya her biri ayrı ayrı kendi çizgisinde Amerika Birleşik Devletleri'den bağımsız davranabildiği halde, savaş bu ülkeleri yıkıma götürürken ABD'yi tek güç merkezi haline getirmişti. Savaştan en az zarar gören ve en fazla fayda sağlayan büyük devlet ABD oldu. Bir yandan 1930'lu yılların sonunda dahi tam atlatamamış olduğu Büyük Depresyon, savaşın, silah sanayiinden her türlü tüketim-yatırım malı sanayiine ihracat artışı yoluyla verdiği ivme sayesinde atlatıldı; güçlü bir büyüme baskısı ortaya çıktı. Diğer yandan, savaşa katılan Avrupa ve diğer bölgelerdeki "müttefik" ülkelerin altın stokları, ithalatı finanse edebilmek için ABD'ye kaymıştı. Savaş ayrıca ABD'yi bütün dünyanın başlıca besin maddesi sağlayıcısına dönüştürmüştü. Kısacası savaş ABD'yi 19.yüzyılın başındaki İngiltere gibi, neredeyse "Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk"a dönüştürmüştü. Savaş'ın sonunda, daha önce İngiltere'nin sahip olduğu hegomonik pozisyona artık ABD sahipti.

Öte yandan, 1929'da yaşanan Büyük Depresyon, kapitalist sistemin karşılaştığı en büyük bunalımdı. Milyonlarca insan işini kaybetmiş, ülkelerin milli gelirleri gerilemiş, ekonomiler küçülmüş, karşılıklı ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştı. Pek çok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etmeye yönelmişlerdi. Bazı ülkeler yabancı parayla işlem yapılmasını yasaklamaya başlamışlardı. Sonuçta uluslararası ticaret hızla daralmış, istihdam ve yaşam standartları düşmeye başlamıştı. Savaşın sonlarına doğru dünya kapitalizminin karşılaştacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmek için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşılmıştı.

ABD, savaş sonrasında dünyadaki düzeni yeniden kuracak örgütlenmelere öncülük etti. Bu süreçte dünyanın karar alma sistemini daha "demokratik" bir çizgiye götürmek ister gibiydi. Birleşmiş Milletler'den, IMF ve Dünya Bankası'na, GATT'a

kadar yeni uluslararası örgütler 1940'lı yıllarda kurulurken, şu anda dünya ekonomik sistemi içerisinde “merkez”de yer alan devletlerin ortak karar alması için yeni platformlar yaratıldı. ABD bir yandan da İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi büyük devletlerin sömürgelerini tasfiye etmesine ve savaşta yenik düşen Almanya, İtalya, Japonya gibi otoriter devletlerin demokrasiyi siyasal rejim olarak benimsemesine öncülük etti.

Bu çerçevede üç uluslararası kurum tasarlanmıştır. İlki bir para fonu, ikincisi Avrupa'nın savaş sonrasında yeniden imarını gerçekleştirecek bir banka ve üçüncüsü de dünya ticaretinin daralmasını önleyecek bir ticari işbirliğini sağlayacak olan dünya ticaret örgütü. Her üç kurumun tasarlanmasının temel dayanağı dünya ticaretinin geliştirilmesidir. Bu kurumların oluşturulmasında, kapitalizmin temel önermelerinden birisi olan uluslararası ticaretin uluslararası refahı artıracak önermesi temel teşkil etmiştir.

Bu tarihsel gelişim sürecinde temelleri atılan, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel kurumlar kapitalizmin temel prensiplerini dünya ölçeğinde yaşatma misyonuna sahip kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. IMF'nin 45'li yıllardaki kuruluşu ile sermaye sirkülasyonunun engellere takılmadan uluslararası birikimini gerçekleştirmeyi amaç edindiği gözlenmektedir.

Uluslararası Para fonu, geçici ödemeler dengesi sıkıntıları çeken ülkelerin bu sıkıntılar nedeniyle ithalat kısıtlamalarına gitmemelerinin sağlanması için destek vermek üzere tasarlanmıştır. Dış denge kriziyle karşılaşan ülkelerin ilk başvurdukları yol ya miktar kısıtlamaları ya da tarifeler (gümrük vergileri ve benzerleri) yoluyla ithalat kısıtlamasına gitmektir. Bu yolla dış ticaret açıklarını ve dolayısıyla cari denge sorunlarını çözmeye çalışırlar. Oysa bir ya da bir kaç ülkenin bu şekilde ithalat kısıtlamasına gitmesi diğer ülkelerde de benzeri uygulamaların zincirleme olarak yürürlüğe sokulmasına yol açarak dünya ticaret hacminin daralmasına neden olur. Bu gelişme ise uluslararası refahı düşürür. O halde bu tür ödemeler dengesi sıkıntısına giren ülkelere, kurulacak bir para fonu aracılığıyla, destek sağlanırsa dünya ticaretinde daralma oluşmasının ve dolayısıyla uluslararası refahın gerilemesinin önüne geçilmiş olur.

II. Dünya Savaşı, Avrupa ülkelerinde büyük yıkıntılara yol açmıştır. Bu nedenle tasarlanan Dünya Bankası ilk aşamada Avrupa'nın yeniden imarı için kredi vermek üzere düşünülmüştür. O nedenle de adı Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (International Bank of Reconstruction and Development – IBRD)

olarak konulmuştur. Avrupa'nın yeniden yapılanması sağlanamadığı takdirde kapitalizmin canlanması ve uluslararası ticaretin yeniden düzene girmesi beklenemezdi. O nedenle, ABD savaş sonrasında Avrupa ülkelerine Marshall Yardımı adı altında önemli miktarda yardımda bulunmuştur.

Tasarlanan üçüncü kurum dünya ticaret örgütüdür. Ya da o zaman İngiltere ve onun temsilcisi Keynes tarafından önerilen adıyla Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organisation - ITO).

Böylece Para Fonu ödemeler dengesi sıkıntılarını çözmek ve dolayısıyla ithalat kısıtlamalarını önlemek; Dünya Bankası Avrupa'lı ülkelerin savaştan kaynaklanan sıkıntılarını çözmek ve onların dünya ticaretinde etkin rol almasını sağlamak; Uluslararası Ticaret Örgütü de uluslararası ticarette standart kuralları geliştirerek ticaretin kurallarını belirlemek ve keyfi uygulamaları önlemek üzere kurulması planlanmıştır.

2.1. Uluslararası Para Fonu'nun Kuruluşu

1 - 22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin önderliğinde, 45 ülke temsilcisi (Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Mısır, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Güney Afrika, SSCB, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya), ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında uluslararası bir konferans düzenlemişlerdir. Tarihe "Bretton Woods Konferansı" olarak geçen toplantı sonucu Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve 1972 yılında Dünya Bankası (World Bank - WB) adını alan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD) kurulmasına karar verilmiştir.

Konferansın amacı iki savaş arası dönemde yaşanan uluslararası ticaret ve finansman konusundaki sorunları ortadan kaldıracak önlemleri almaktır. Önlemler, kurulmasında karar verilen iki önemli kuruluştan biri olan Uluslararası Para Fonu aracılığı ile yürütülecekti.

Bretton Woods'ta geliştirilmek istenen uluslararası ekonomik düzenlemelerin baş mimarları ise; dönemin ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White ve İngiltere hükümetini temsilen katılan iktisatçı John Maynard Keynes'tir. ¹

John Maynard Keynes tarafından hazırlanan Keynes Planı'na göre "uluslararası kliring birliği" oluşturulacaktır. Bu birlik, uluslararası ödemeleri denkleştirecek ve bir merkez bankası rolü oynayacaktır. Yine plana göre birlik, "Bancor" adı verilen bir para oluşturacaktır. Uluslararası ödeme aracı olan bancor, uluslararası rezerv gereksinimlerini karşılayacaktır. Birliğe katılan ülkelerin paraları da bancor cinsinden tanımlanacaktır. Kliring birliğine üye olan her ülke için bir kota belirlenmektedir. Dış açığı olan bir üye ülke, kotasına göre birlikten bancor cinsinden kredi alabilecek ve buna karşın daha önceden belirlenmiş bir faiz uygulanacaktır. Dış fazlası olan ülkeler de fazlalarını diğerlerinin açığını kapatmaya yönelik olarak birliğe devredeceklerdir. Böylece üye ülkeler arası açık ve fazlalar denkleştirilmiş olacaktır. Keynes Planı'na göre böylece, IMF bir uluslararası merkez bankası olarak kurulacak ve bir uluslararası paranın (clearing) yaratılması temeline dayandırılacaktır. Yani Keynes'in her üye ülke merkez bankasının kabul edebileceği "bancor" adı verilen IMF parasının, diğer ülke paraları arasındaki değişim (konvertibilite) sorununu uzun vadede çözeceğini iddia ettiği ifade edilmektedir.²

White Planı, IMF ve Dünya Bankası şeklinde iki ayrı kurumun kurulmasını ve doların altına karşı konvertibilitesinin korunduğu, dolar merkezli bir "sabit kur" sisteminin yaratılması fikrini içermektedir. Bu plana göre, kısa dönemli dalgalanmalar karşısında döviz kurlarına istikrar sağlayacak bir uluslararası para sistemi kurulacak. Böylece 1930-1944 yılları ülkelerin bireysel politikaları neticesinde ortaya çıkan olumsuzluklar giderilmiş olacaktır. Nitekim söz konusu dönemde ekonomik krizlerin etkisinden kurtulmak isteyen ülkeler devalüasyona başvurmuşlardır. Ancak bu şekildeki ihracatlarını artırma, ithalatlarını kısma politikası ticari partnerlerini daha da zor durumda bırakmıştır. White planında ayrıca, milli paralar ± 1 oranında dalgalanabilecek ve üye ülkeler % 10'dan daha yukarı bir devalüasyona ancak IMF'nin iznini alarak başvurabileceklerdir. Üye ülkeler iç dengenin sağlanabilmesi için para ve maliye politikaları kullanabilecektir.

¹ Lalend B.Yaeger, International Monetary Relations (Theory, History, and Policy), 2.Baskı, Harper International Edition, Londra, 1968, s.347

² Lalend B.Yaeger, International Monetary Relations (Theory, History, and Policy), 2.Baskı, Harper International Edition, Londra, 1968, s.347

Toplantıda, her ne kadar “Keynes Planı” etkili olmuş olsa da ABD’nin savaş sonrasındaki gücü alınan kararlar üzerinde de etkisini göstermiş ve kararlar daha çok “White Planı”na göre oluşturulmuştur.

Bretton Woods Konferansı’ndaki tartışmalar sonucunda White Planı kabul edildi. Böylece IMF ve Dünya Bankası kurulmuş oldu. Uluslararası Ticaret Örgütü kurulmadı ve onun yerine GATT düzenine geçilmesi öngörüldü.

Yıllar sonra 1969’da SDR adlı bir uluslararası rezervin IMF tarafından yaratılması benimsendi. Böylece Keynes’in 25 yıl önce öne sürdüğü bancor yerine bir başka adla bir uluslararası rezerv sistemine geçilmiş oldu. Yine yıllar sonra 1995’de Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kuruldu. Böylece de Keynes’in 50 yıl önce ortaya attığı uluslararası ticaret örgütü de kurulmuş oldu. Özetle Bretton Woods’da kabul edilen White Planı yıllar sonra Keynes Planı’yla yenilenmiş oldu.

Böylece Bretton Woods Konferansı sonucunda, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki uluslararası para sisteminin esasları kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır. Dünya Bankası ve IMF, 27 Aralık 1945 tarihinde yeterli sayıda ülkenin her iki kuruluşun sözleşmelerini onaylaması ve IMF kotasının %80’ini, banka sermayesinin %65’ini taahhüt etmesiyle resmen yürürlüğe girmiştir. Dünya Bankası faaliyetlerine Haziran 1946’da, IMF ise finansal işlemlere Mart 1947’de başlamıştır.³

Keynes, IMF’nin merkezinin New York’da olmasını önermişti. Bundan amacı IMF’nin Washington’da kurulması halinde ABD yönetiminin ve Hazine’sinin etkisi altında kalacağı endişesiydi. Bu öneriye ve uyarıya karşın Amerikalılar IMF’nin Washington’da kurulmasında ısrarlı oldular ve IMF, Washington’da kuruldu.

Bretton Woods Konferansı’na katılmayan Türkiye, IMF’ye kurucu üye olarak katılmamıştır. Mısır, İran, Irak, Habeşistan gibi ülkelerin kurucu olarak katıldığı IMF’ye Türkiye’nin kurucu olarak katılmaması dikkat çekici bir olgudur. Türkiye’nin IMF’ye katılması iki yıl sonra 1947’de yılında olmuştur. Yani ilginç bir biçimde IMF’nin finansal operasyonlarına başladığı yıl.

IMF’nin ilk kuruluşunda 45 ülkenin 44’ü kotalarını taahhüt etmişler, Danimarka sonradan kotasının onaylanması üzerine katılmıştır. 44 ülkenin yaptığı katkılarla ortaya çıkan ilk toplam IMF kotası 8.8 milyar dolardır. İlk kotalarda en yüksek 10 pay şu ülkelere aittir (milyon dolar olarak): ABD 2,750; İngiltere 1,300; SSCB 1,200; Çin

³ S.Rıdvan Karluk, Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonla, 2.Baskı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s.223, 224.

550; Fransa 450; Hindistan 400; Kanada 300; Hollanda 275; Belçika 225; Avustralya 200.

Bu dağılım zaman içinde kota artırımları yapıldıkça değişecektir. IMF kotalarındaki değişim aynı zamanda ülkelerin ekonomik güçlerinin dünya ekonomisi içindeki değişiminin de bir göstergesidir.

Yıllar sonra, Sovyetler Birliği dağılıp da ABD tek süper güç olarak kalınca IMF üzerindeki baskısını giderek artırdı ve IMF, ABD Hazinesi'nce yönlendirilen bir kurum haline geldi. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD Hazinesi'nin IMF yönetimi üzerindeki baskısı en üst düzeye çıktı. Amerikan Kongresi'nin, her kota artırımındaki baskısıyla Amerikan Hazinesi IMF'deki gücünü arttırdı ve IMF giderek Amerikan yönetiminin bir departmanı haline geldi. Yani Keynes'in yıllar önce yaptığı uyarıların tamamı doğru çıktı.⁴

2.2. IMF'nin Kuruluş Amaçları ve Gelişmeler

IMF'nin kuruluş amacını tam olarak kavramak açısından, oluşumunda ortaya konulan White ve Keynes planlarını daha derinlemesine irdelemek faydalı olacaktır.

White ve Keynes planlarındaki önemli farklılıklara rağmen, uluslararası likidite konusundaki yaklaşımda temel benzerlikler daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılan ülkelerin hepsi ortak zeminde hemfikirdiler. Tüm ülkeler, savaş döneminde yaşanan parasal kaostan önemli dersler almışlardı. Hepsi de geçmişte yaşanan hataların tekrar etmesini önleme konusunda kararlıydılar. Tüm bu yargılar, IMF'nin sözleşme maddelerine yansımıştı.

Göze çarpan dört temel nokta şunlardı : Birincisi, katılımcılar, döviz kurlarındaki kısıtlayıcı hareketlerin olumsuz sonuçlarından rahatsızdılar. Bunun yanında 1930'lardaki serbest kur rejiminin de ticaret ve yatırımları daralttığı ve spekülasyonu arttırdığını düşünüyorlardı. Ayrıca 19. yüzyılın klasik altın standardında olduğu gibi tamamen sabit kura dönmek de istemiyorlardı. Yasa koyucular, şartlara bağlı olarak kur değerlerinde değişiklik yapma yetkisine sahip olmayı istiyorlardı. Böylelikle, serbest kur ve sabit kur olan iki kutup alternatif arasında ikisinin de avantajlarına

⁴ Mahfi Eğilmez, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu ve Türkiye, Finans Dünyası Yay.No:2, İstanbul, 1996, s.19.

sahip fakat dezavantajlarını ortadan kaldıran başka bir düzenleme arayışı içinde idiler.

Ortaya çıkan doların altına karşı konvertibilitesinin korunduğu, “dolar” merkezli bir sabit kur sistemi idi. Bu sistem “ayarlanabilir sabit kur sistemi” olarak da adlandırılmaktadır. Üyeler ulusal paraları için bir değer belirleyecek ve bu değer en fazla $\pm\%1$ oranında dalgalanabilecekti. Bu dalgalanma ise, ödemeler dengesinde eşitsizlik olduğunda devreye sokulacaktı.

İkinci konu; genel olarak tüm hükümetler, eğer döviz kuru serbestçe dalgalanmayacak ise, yeterli miktarda para rezervi güvencesinin yaratılmasında anlaştılar. Katılımcılar, altın standardı uygulamasından tamamen sapmayı düşünmüyorlardı. Uluslararası likidite, yine de altın stokları veya direkt veya indirekt yoldan altına çevrilebilen konvertibl para birimlerinden oluşmalıydı. A.B.D, o sıralarda dünyadaki toplam merkez bankası altınlarının dörtte üçüne sahip olduğundan , doların veya kendi altın rezervlerinin sahip olduğu, merkezi rolün değişmesinden yana değildi. Ancak, diğer katılımcılar, açık veren ülkeler için yine de ek bir likidite aracı olması gerektiğini ortaya koydular. Yalnız bunun Keynes’in önerdiği gibi talep üzerine yaratılacak olan “bancor” adında yeni bir birimle mi, yoksa White’ın önerdiği gibi daha sınırlı tutulacak bir borçlanma mekanizması ile mi olacağı tartışılıyordu.

Yine ortaya çıkan, büyük ölçüde A.B.D.’nin tercihini yansıtıyordu. Ülkeler, yaratılacak olan kotalar çerçevesinde, üyelik için belirlenen miktarı ödemekle yükümlü olacaklardı. Bu miktarın %25’i altın veya altına çevrilebilen bir para cinsinden (uygulamada yalnızca dolar merkez bankalarının altına çevrilebiliyordu) ödemek zorunda idiler. Üye ülkeler rezerv sıkıntısına düştüklerinde ise, kendi kotaları oranında yabancı para cinsinden borçlanabileceklerdi.

Tüm ülkelerin üzerinde anlaştıkları bir başka husus, 1930’larda yaşanan ekonomik durumun tekrar etmesini önlemek için tedbir almaktı. Ülkelerin, mevcut uygulamalarındaki konvertibiliteyi kısıtlayan kur değişimlerindeki kontrollerin kaldırılmasını sağlamak ve çok taraflı ödemelere izin veren sistemi yeniden düzenlemek için bazı bağlayıcı nitelik taşıyan düzenlemelere ihtiyaç vardı.

Son olarak, katılımcılar parasal konularda uluslararası işbirliği için kurumsal bir forum oluşturulması gerektiği konusunda uzlaşmışlardı. Savaş sonrası dönemde, uluslar arası finansal işbirliği kalıcı bir kurumsal temele oturtulacaktı. Yalnız burada önemli bir nokta ise, katılımcı ülkelerin her biri temsili tek oya sahip olmak yerine,

oylar kota büyüklüklerine göre dağıtıldı. Böylelikle, IMF kotalarının üçte birine sahip olan A.B.D, gelecekteki karar alma sürecinde sahip olacağı etkin rolü garantilemiş oldu.

Bretton Woods Anlaşması'nın Uluslararası Para Fonu ile ilgili kısmını oluşturan maddelerden (Articles of Agreement) 1. Madde- (Article 1)'de IMF'nin amaçları şöyle ifade edilmektedir.⁵

- Uluslararası parasal sorunlar üzerinde işbirliği ve danışmaya aracılık etmek için, sürekliliği olan bir kurum kanalıyla uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- Ekonomik politikanın temel amaçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesi ve yaygınlaşmasına imkan sağlamak,
- Kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek ve rekabetçi kambiyo ayarlamalarını önlemek,
- Dünya ticaretinin büyümesine engel oluşturan kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldıracak ve üye ülkelerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyecek tarzda çok uluslu ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak,
- Ödemeler dengesinde ortaya çıkacak geçici bozulmaları gidermek amacıyla uluslararası ticaret ve karşılıklı refahı bozacak önlemlere başvurmalarını önlemek üzere, üye ülkelere fon kaynaklarını kullanabilme imkanı sağlamak,
- Yukarıda sayılan amaçlara paralel olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde meydana gelebilecek dengesizliklerin derecesini azaltmak ve süresini kısıtlamak.

Anlaşma maddelerinde tanımlanan amaçların Bretton Woods Konferansı'nın amaçlarının bir yansıması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda belirtilen amaçlardan ilk ikisi, uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi ve uluslararası ticaretin genişletilmesi gibi genel nitelikleri ifade ederken, asıl amacın son maddede vurgu kazandığı gözlenmektedir. Burada, dış ödeme güçlükleri ile karşı karşıya kalan üye ülkelere gerekli kaynak yardımıyla bulunmak, döviz

⁵ Graham Bird, IMF Lending To Developing Countries, Issues and Evidence, 1. Baskı, Routledge Yay., London, 1995, s.1.

kurlarında istikrarı özendirmek ve üyelerin rekabetçi devalüasyonlara yönelmelerini engellemek gibi temel hedefler dile getirilmiştir.

Böylece IMF'nin temel amacı, üye ülke ekonomilerinin gelişmesi ve uluslararası refahın yükselmesinde, uluslararası ticaretin ve işbirliğinin arttırılmasını engelleyecek bir takım mekanizmaların ortaya çıkmasını önlemek olarak anlaşılmaktadır.⁶

Altın para standardının dünyaya egemen olduğu dönemlerde ve sonrasında altına dönüştürülebilir dolar sisteminin yürürlükte kaldığı 1970'lere kadarki dönemde IMF'nin amacı pek bir değişim göstermeden kalmıştır. Yani üye ülkelerin karşılaştığı ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için üye ülkelere kotaları oranında katkı sağlamaktı. 1970'lerin başında doların altınla ilişkisi kesildikten sonra IMF'nin amaçlarında yavaş yavaş bir değişim süreci içine girildi.

2.3. Bretton Woods Sisteminin Teorik Yapısı

Bretton Woods sistemi (altın-kambiyo sistemi veya IMF sistemi gibi isimler de verilir.), ayarlanabilir sabit kur sistemine (adjustable peg system) dayanır. Sistem, esas itibariyle bir sabit kur sistemidir.⁷ Para otoritesi ülke parasını sabit bir fiyat üzerinden bir yabancı paraya (döviz) bağlar. Dövizin bu resmi fiyatına parite (başabaş) adı verilir. Serbest piyasada bu parite kurunda dalgalanma görülünce, para otoritesi (genellikle merkez bankası) döviz piyasasına (duruma göre alıcı veya satıcı olarak) girer ve döviz kurunun kendisince belirlenen dalgalanma sınırlarının dışına çıkmasına engel olur. Paritenin çıkabileceği en yüksek düzeye 'üst destekleme noktası', düşebileceği en düşük noktaya da 'alt destekleme noktası' adı verilir. İşte dalgalanma bu noktalar arasında gerçekleşebilir. Uygulamada alt ve üst destekleme noktaları arasındaki marjın çok dar tutulmasına çalışılır. Kısaca, bu marj içinde sabit kur piyasa koşullarına göre gerektiğinde "ayarlanır", sisteme "ayarlanabilir sabit kur" denilme nedeni budur.

Altın kambiyo sisteminde, altın standardı altının yerini, burada altına çevrilmesi mümkün (konvertibl) bir döviz almaktadır. Ülkeler altına çevrilme özelliği olan bu döviz ana mekanizması yukarıda belirtildiği gibi sabit bir kur üzerinden alıp satarlar.

⁶ Erol Manisalı, Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi, İ.Ü.Yay.No:1694, İktisadi Gelişme Enstitüsü Yay.No:21, İstanbul, 1971, s.142

⁷ Tamer İşgüden, Müfit Akyüz, Uluslararası İktisat, Evrim Yay., No:33, İstanbul, s.117.

Sistemde altına çevrilebilir olan döviz cinsinden değerleri saptanmış çeşitli ülke paraları arasında sonuçta sabit bir kur oluşturulmuş olmaktadır.

Görüldüğü gibi, ayarlanabilir kambiyo sistemi para otoritesinin serbest döviz piyasasına müdahalesi esasına dayanır (böyle serbest piyasa yoksa, altın kambiyo sisteminden söz edilemez). Sistemin öngördüğü şekilde işleyebilmesi için merkez bankasında müdahale için kullanılacak rezervlerin yeterli düzeyde bulunması gerekir. Eğer uygulamadaki durum sürekli olarak müdahaleyi gerektiriyorsa, örneğin kurlar devamlı olarak üst destekleme veya alt destekleme noktası dolayında kalıyorsa, merkez bankası yeni bir sabit kur belirler ve sık sık müdahale gereğini ortadan kaldırır.

Altın kambiyo sisteminde, ülkenin ödemeler dengesi fazla verdiğinde para arzı artar, bankaların kredi verme olanakları fazlaşır. Bunun sonucunda faiz hadleri düşer. Bu düşüşle birlikte bir yandan harcamalar artar ve ticaret dengesi bozulur, diğer yandan ülkeden kısa süreli sermaye çıkışları olur. Bu ikisinin ortak sonucu olarak da ödemeler dengesindeki fazlalık kendiliğinden ortadan kalkar.

Ödemeler dengesinin açık vermesi durumunda da bu sürecin tersi işler. Yani, para arzı daralır, bankalar eskisine oranla daha zor kuşullarda kredi vermeye başlarlar. Sonuçta faiz hadleri yükselir. Böylece, bir yandan toplam harcamalar azalarak ticaret dengesi iyileşmeye başlarken, diğer yandan da ülkeye kısa süreli sermaye girişleri gerçekleşir. Sonuçta ödemeler dengesindeki açık otomatik olarak kapanmış olur.

Bretton Woods sistemi bazı ilkelere dayandırılmıştı. Buna göre;

- IMF'ye üye bütün ülkeler paralarının değerini ABD Doları cinsinden tanımlayacaklardı. Amerikan Merkez Bankası (Federal Reserve Bank) ise, bu ülkelerin kendisine getirecekleri dolarları '35 Dolar = 1 ons (yaklaşık 31 gr.)' fiyatı üzerinden altına çevirecekti. Daha önceki kısımda da belirtildiği gibi, ulusal paraların resmi dolar karşılıkları %1'lik bir marj içinde aşağı ve yukarı (toplam %2) dalgalanabilecekti. Marjların dışına çıkma sözkonusu olduğunda ise ülkedeki para otoritesi piyasaya müdahale edecekti.
- Ülke dış ödeme güçlüğü içine düştüğünde, devalüasyon en son çare olarak kullanılacaktı. Devalüasyondan önce, hükümetlerin döviz rezervlerini kullanmaları, şayet bu yetmezse IMF'den kredi almaları ve ülke içinde daraltıcı politikalarla talebin kısılması öngörülüyordu. Bütün bunlara rağmen ödeme güçlüğü ortadan kaldırılamamışsa, ancak o zaman ülke %10'u aşmamak

koşulu ile devalüasyon yapabilecekti (bu orandan daha fazla devalüasyon yapmak için IMF'den izin alınacaktı).

2.4. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

Bretton Woods sistemi, yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde tasarlandığı biçimde işledi. Ancak sistemin kendi içinde çöküşüne yol açabilecek bazı zayıf noktaları da vardı.

Altın kambiyo yönteminin uygulandığı ortamda, dış denge bunalımına giren, üye ülke ile yapılacak devalüasyonun oranına ilişkin olarak işbirliğine gitmek ve söz konusu ülkenin uygulayacağı önlemler için imkanlar sunmak IMF'nin temel görevleri arasında idi. Ancak, 1949 dolar kıtlığından sonra⁸, 1958 yılına gelindiğinde ise “dolar bolluğu (dollar glut) sonucunda, doların aşırı değerlenmesi sorunu patlak verdi. 1968 yılında 35 ABD doları 1 ons altına denk geliyordu. 1968'den itibaren ABD doları üzerinde artan baskılar sonucu altının onsu doların çok üstünde bir değere ulaşmıştı. Bu gelişme başta ABD olmak üzere, paralarını ABD doları üzerinden dolaylı şekilde altına bağlanmış olan diğer gelişmiş ülkelerde de sorunlar yaratmış ve bu ülkelerde devalüasyonlar kaçınılmaz bir hal almıştı.

Sabit kur sisteminde özellikle zayıf bir finansal sisteme sahip olan ekonomilerde, çıkabilecek bir döviz krizi kolayca, banka krizlerine yol açabilecektir. Aynı şekilde bankacılık kesiminden de patlak veren krizler kolayca döviz krizine dönüşecektir.⁹

1969 yılına gelindiğinde, Keynes'in öngördüğü “bancor” benzeri SDR (Özel Çekme Hakları) yaratılmış ve Keynes Planı ağırlıklı uygulamalara gidilmiş, ancak bu çabalar da sistemin çöküşünü engelleyememiştir. Uluslararası mali düzenlemeleri içeren ve yaklaşık 30 yıllık bir uygulama alanı bulan Bretton Woods Sistemi, bu dönemde ortaya çıkan parasal krizlere çözüm getirememiştir. Nitekim 1971'de ABD, İngiltere, Fransa, Japonya Smithsonian Anlaşmasını imzalamışlardır. Smithsonian Anlaşması'na göre; Bretton Woods'ta kabul edilen ulusal paraların dolar paritesi etrafında dalgalanma sınırları $\pm\%1$ 'den $\pm\%2.25$ 'e yükseltilmiş, böylece dalgalanma

⁸ Gül Günver Turan, Uluslararası Para Sistemi, Dünü, Bugünü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, Tisa Matbaası, Ankara, 1980, s.164.

⁹ Elvio Dal Bosco, “Central Banks Management of Foreign Exchange Reserves”, Ideas For Future of the International Monetary System, Kluwer Academic Publishers, Massachussetts, USA, 1999, s.686

sınırı genişletilerek sisteme esneklik kazandırılmıştır. Ancak Smithsonian Anlaşması'ndan sonra da ABD'nin bilanço açıkları devam etmiş, mevcut güven bunalımı artarak yeni kararların alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak 12 Şubat 1973'te dolar ikinci defa %11 oranında devalüe edilmiştir. Diğer taraftan, doların ikinci kez devalüe edilmesi, hakkındaki spekülasyonları daha da arttırmış, sabit kur sistemine olan güveni sarsmış ve Bretton Woods Sistemi son bulmuştur.¹⁰

2.5. Bretton Woods Sistemi Sonrası IMF'nin Değişen İşlevi

Bretton Woods Sistemi sona erdikten sonra, IMF, üye ülkelerin her birinin kendi ulusal paraları için kur sistemini belirlemekte serbest oluşunu; ancak bunun için tek şartın üye ülkenin ulusal parasınının değerini altına bağlamamak ve seçeceği kur sistemini Fon'a açıkça bildirmek olduğunu duyurdu. Bu yasal değişiklikle üye ülkeler sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine kadar, çeşitli kur belirleme politikaları kullanmışlardır. 1976 yılında IMF yasasında yapılan bir değişiklikle IMF'ye uluslararası para sisteminin etkin işleyişini sağlamak için üye ülkelerin kur politikalarını "gözetleme" (surveillance) görevi verilmesi ile mevcut uygulamalar yasallaştırılmıştır.¹¹

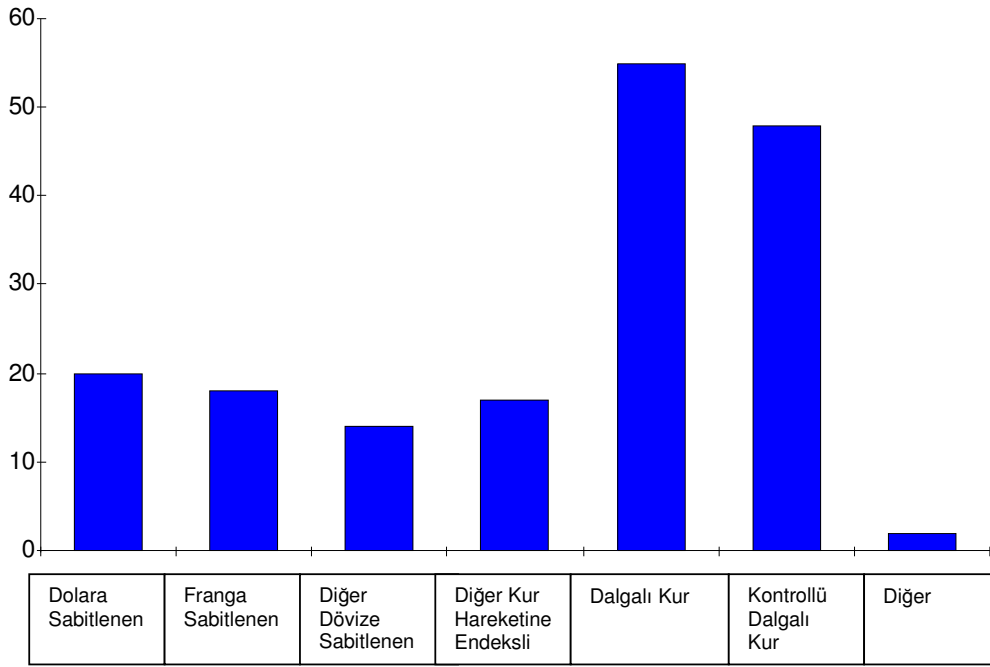
Grafik 1

IMF Üyesi Ülkelerin Kur Belirleme Politikaları

Ülke Sayısı

¹⁰ Margaret Ganitsen de Vires, The IMF In a Changing World 1945-1985, Washington D.C., 1986, s.170

¹¹ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Teori ve Politika, s.672.

1970'lerden itibaren değişken döviz kuru sistemine geçiş ve uluslararası borçlanma piyasalarının gelişimi sonucunda IMF'nin kuruluş amacında yer alan işlevlerinde değişiklik yapılması kaçınılmaz olmuş ve çoğunlukla yapısal uyum problemlerine yönelinmiştir. 1970'lere kadar gelişmiş ülke problemlerini çözmeye çalışan IMF, artık gelişmekte olan ülkelerin problemlerini önceliğine almıştır.

IMF'nin kuruluş nedenlerinin dünya konjonktüründe meydana gelen oluşumlarla paralel irdelendiği gibi, 1970'lerde yaşanan ekonomik durum ile birlikte IMF'nin temel işlevinde meydana gelen bu değişikliği daha iyi açıklayabilmek için, dünya genelinde yaşanan ekonomik olayları ve eğilimleri tarihsel bir bütünlük içinde irdelemek faydalı olacaktır.

1970'lerin ilk yıllarında gelişmiş ülkelerde kârların düşmesi ve yatırım alanlarının giderek daralması ile, gelişmiş ülkelerin bankalarında biriken büyük miktarlardaki parasal tasarruflar özellikle dolar cinsinden paralar gelişmekte olan ülkelere yönelmeye başladılar. Gelişmekte olan ülkelerin 1970'ler boyunca gelişmiş ülkelere aldıkları borçları ödeyememeleriyle uluslararası banka sistemini de tehdit eden bir borç krizi kendini gösterdi. Bu kriz, sabit kur sisteminin düzenlenmesi gibi bir işlevi kalmayan IMF'nin yeni görevini de belirledi : Gelişmekte olan borçlu ülkelerin gelişmiş ülkelere olan borçlarını ödeyecek şekilde yeniden yapılanmalarını sağlamak.

Bu çerçevede, IMF, Yapısal Uyum Programları'nı geliştirmekte olan ülkelerde uygulamaya koydu. Yapısal Uyum Programları daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

IMF'nin bu yeni dönemdeki fonksiyonları maddeler halinde şu şekilde sıralanmıştır.¹²

- Ekonomik istikrarsızlık içinde olan ve dış ödemeler bilançosu açık veren ülkelere bu açıkların finansmanı için kısa-sürelili kredi sağlamak,
- Uluslararası parasal ilişkilerin düzenli ve uyum içinde gelişmesini gözetlemek,
- Üye ülkelerdeki makro ekonomik ve yapısal uyum politikalarına destek olmak,
- Üye ülkeler arasında daha liberal dış ticaret politikalarının kabulünü özendirmek,
- Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberasyonu ve rasyonelleştirilmesi gibi konularda teknik açıdan yardım yapmak ve eğitim hizmetleri vermek,
- Üye ülkelerin uluslararası ticari bankalara veya resmi kuruluşlara olan ve ödenemeyen borç sorununun giderilmesine aracı olmak, yeni ödeme planları ile borç ertelemesini içeren anlaşmalar hazırlamak,

1976'da yasal olarak kabul gören kuruluş sözleşmesindeki değişiklikler sonucu geliştirmekte olan ülkelere yardım konusu, IMF'nin en başta gelen görev ve fonksiyonları arasında yer almıştır. Artık IMF, geliştirmekte olan ülkelerin iktisat politikalarına yön veren bir merkez durumuna gelmiştir.

2.6. IMF'ye Üyelik

Her ülke IMF'ye üye olabilir. Bunun için IMF Ana Sözleşmesini kendi parlamentosunda onaylayarak uluslararası anlaşma haline getirmesi ve kendisine düşen kotayı IMF'ye ödemesi (ya da ödenecek bölümünü ödeyip kalanını taahhüt etmesi gereklidir.)

İlk kuruluşunda 45 üyesi bulunan IMF'nin zaman içinde üye sayısı artmaya başladı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra üye sayısında büyük artış oldu. 2005 Kasım ayı itibariye üye sayısı 184'tür.

Ülkeler IMF'ye iki türden birinde üye olurlar. Eğer sermaye hareketlerinde bir kısıtlama söz konusuysa IMF Ana Sözleşmesinin 4. Maddesi statüsünde üye

¹² Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.685.

konumundadırlar. Eğer sermaye hareketlerini serbest bırakmışlarsa o zaman IMF Anasözleşmesinin 8. Maddesi statüsünde üye konumundadırlar. IMF'nin temel hedeflerinden birisi üyelerinin 8. Madde statüsünde buluşmalarını yani sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir konumda olmalarını sağlamaktır.

11 Mart 1947'de IMF'ye Anasözleşmenin 4. Maddesi çerçevesinde, yani kambiyo kısıtlamaları uygulayan ülke konumunda üye olan Türkiye, bugün IMF anasözleşmesinin 8. maddesi statüsünde, yani sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsünde üye durumunda bulunuyor. Türkiye, bu statüye Türk parası kıymetini koruma hakkında 32 sayılı kararı yürürlüğe soktukten sonra geçti. Türkiye'nin statü değişikliği 3 Nisan 1990'da IMF tarafından dünyaya duyuruldu.

Türkiye'nin IMF'deki durumu 31 Ekim 2005 itibariyle şöyledir:

Üyelik Statüsü: 11 Mart 1947;		
Genel Kaynaklar Hesabı:	Milyon SDR	Kota %
Kota	964.00	100.00
Rezerv Pozisyonu	112.78	11.70
Borcu	Milyon SDR	Kota %
Stand-by düzenlemesinden	10,540.29	1,093.39

Son 3 Finansal Düzenleme				
	Onaylanma	Sona Erme	Onaylanan Miktar	Kullanılan Miktar
Düzenleme	Tarihi	Tarihi	(Milyon SDR)	(Milyon SDR)
Stand-by	11.05.2005	10.05.2008	6,662.04	555.17
Stand-by	04.02.2002	03.02.2005	12,821.20	11,914.00
Stand-by(SRF)	22.12.1999	04.02.2002	15,038.40	11,738.96
	21.12.2000	20.12.2001	5,784.00	5,784.00

IMF'ye Geri Ödeme Projeksiyonu					
	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>
Anapara	1,294.84	5,092.25	3,481.67	532.74	138.79
Faiz	150.39	403.74	110.36	18.51	2.43
Toplam	1,445.23	5,495.99	3,592.03	551.25	141.22

2.7. Kotalar

Kota, IMF'ye üye ülkeler arasında zaman zaman meydana gelen "likidite yetersizliği"ne çözüm getirmek açısından oluşturulmuş bir çeşit sermayedir. Yeterli uluslararası likiditenin sağlanması amacıyla her ülke Fon'a üye olurken bir kotaya tabi tutulmaktadır. Her ülkenin IMF'deki kotası o ülkenin IMF'deki ortaklık payını temsil eder.

2005 Ağustos sonu itibariyle IMF'nin kotaları toplamı 213 milyar SDR, yani yaklaşık olarak 312 milyar dolardır. Yüzde 45 oranında kota artışına olanak sağlayan 11. genel kota artışı öncesinde (22 Ocak 1999'a kadar) genel kota toplamı 146 milyar SDR yani yaklaşık 200 milyar dolardı.

Bir ülkenin IMF'de ne kadar kotası olacağı o ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik performansını ölçen bir formülle hesaplanır. Bu formülde üye ülkenin geçmiş beş yıldaki ekonomik büyüme performansı, dış ticaret hacmindeki gelişmeler gibi göstergeler hesaba katılır.

Kotalar bir ülkenin IMF'deki oygücünü belirlemekten öteye o ülkenin ihtiyaç halinde IMF desteklerinden yararlanma limitlerini de belirler.

Kısacası, IMF'ye üye olan her ülke, Fon'da SDR cinsinden bir kotaya sahip olur. Bu kota, bir nevi üyelik ödentisi olarak, üyelik başvurusu sırasında üye ülke tarafından ödenen ve gerek görüldüğünde her beş yılda bir artırıma gidilen bir meblağdan oluşmaktadır. Kotalar, üye ülke ile IMF arasındaki ilişkilerin temel belirleyicisi konumundadır. IMF, kotaların başlıca işlevlerini başlıklar halinde aşağıdaki gibi ifade etmektedir.¹³

¹³ <http://www.imf.org/What> is the IMF, 16 Kasım 2005

- Kotalar, IMF gelir kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturur. Öyle ki Fon, üyelerine yaptığı finansal desteğinin önemli bir kısmını bu kaynaktan sağlar.
- Kotalar, üye ülkenin IMF'den çekebileceği mali imkanın temel limiti konumundadır. Ayrıca, üye ülkeye tahsis edilecek SDR miktarı da üye ülke kotası ile doğru orantılıdır.
- Kotalar aynı zamanda üye ülkenin IMF'deki oy gücünün de başlıca belirleyicisidir. Bir üye ülkenin kotası ne kadar yüksekse oy gücü de aynı oranda yüksek olur. Bunun sonucu olarak, IMF'nin alacağı kararlarda oy gücü oranında etkili olur.

Türkiye'nin IMF'deki kotası 964 milyon SDR'dır. Türkiye'nin IMF'deki kotasını bazı ülkelerin kotasıyla karşılaştırabilmek için aşağıda bazı ülkelerin kotalarına yer verilmektedir.

Ülke	Kotası (Milyon SDR)	Oygücü (%)
ABD	37,149	17,1
Rusya	5,945	2,74
Suudi Arabistan	6,985	3,22
İspanya	3,049	1,42
Portekiz	867	0,41
Yunanistan	823	0,39
Bulgaristan	640	0,31
İran	1,497	0,70
Türkiye	964	0,45
IMF Toplamı	213,478	100.0

2.8. Kota – Oygücü İlişkisi

IMF üyesi her ülkenin IMF'deki kotasının her 100,000 SDR'lık bölümü o ülkeye bir adet oy sağlar. Buna kolaylık sağlamak için “değişken oy sayısı” adını verelim. X ülkesinin IMF'de 1 milyar SDR tutarında kotası varsa bu ülkenin değişken oy sayısı $(1,000,000,000 / 100,000 =)$ 1 milyon adet olarak hesaplanır. Buna ek olarak IMF

üyesi her ülkenin 250 adet sabit oyu vardır (IMF dilinde buna basic votes adı verilmektedir.) O halde X ülkesinin oy sayısını şöylece hesaplayabiliriz:

Değişken oy sayısı: 10,000

Sabit oy sayısı: 250

Toplam oy sayısı 10,250

Şimdi de IMF'deki toplam oy sayısını hesaplayalım. IMF'de 183 üye bulunduğu göre üye ülkelerin toplam sabit oy sayısı ($183 \times 250 =$) 45,750 adet olarak bulunabilir. IMF'de kotalar toplamı 212 milyar dolar olduğuna göre de toplam değişken oy sayısı ($212,000,000,000 / 100,000 =$) 2,120,000 olarak bulunabilir. Buna göre IMF'deki toplam oy sayısı şöyle bulunabilir:

Toplam değişken oy sayısı: 2,120,000

Toplam sabit oy sayısı: 45,750

Toplam oy sayısı: 2,165,750

X ülkesinin IMF'deki oy gücünü hesaplayabilmek için X ülkesinin toplam oy sayısını IMF toplam oy sayısına bölmek ve 100 ile çarpmak gerekir:

$(X \text{ ülkesinin toplam oy sayısı} / \text{IMF'deki toplam oy sayısı}) \times 100 = X \text{ ülkesinin IMF'deki oygücü (\%)}$

$(10,250 / 2,165,750) \times 100 = \% 0.47$

Yani X Ülkesinin IMF'deki oygücü binde 47'dir.

Türkiye'nin IMF'deki kotası 964 milyon SDR'dır. Buna göre değişken kotası şöyle hesaplanabilir:

Türkiye'nin değişken oy sayısı = Türkiye'nin kotası / 100,000 SDR

Türkiye'nin değişken oy sayısı = $964,000,000 / 100,000 = 9,640$

Buna Türkiye'nin 250 adetlik sabit oy sayısını da eklersek Türkiye'nin IMF'deki toplam oy sayısını ($9,640 + 250 =$) 9,890 olarak bulmuş oluruz. Bunu IMF'deki toplam oy sayısına böler ve 100 ile çarparsak Türkiye'nin IMF'deki oygücünü bulmuş oluruz:

Türkiye'nin oygücü = $(9,890 / 2,165,750 =) \% 0.46$

Yani Türkiye'nin IMF'deki oygücü binde 46'dır.

2.9. IMF'nin Organizasyon Şekli

Anonim şirketlerdeki pay sahipleri genel kurulunun görevini yapan bir Guvernörler Kurulu, yine anonim şirketlerdeki yönetim kurulunun görevlerini yapan bir İcra Direktörleri Kurulu. Ayrıca uluslararası parasal ve ekonomik konuların tartışılıp

görüldüğü bir Parasal ve Finansal İşler Kurulu. İcra Direktörleri Kurulu kararlarını uygulamaktan sorumlu bir Başkan (Managing Director) ve IMF personeli.

Guvernörler Kurulu: Her üye ülkenin ekonomi ve/veya maliye bakanı ya da üst düzey bir bürokratı (çoğunlukla Merkez Bankası başkanı) bu kurulda guvernör olarak görev yapar ve ülkesi adına oy kullanır. IMF'nin 183 üyesi bulunduğu göre 183 adet Guvernörü vardır. Guvernörlerin oy hakkı ülkelerinin oygücüyü sınırlıdır. Ülkelerin oygüçleri Ek 1'deki listede görülmektedir.

İcra Direktörü Sayısı: 5 adedi atanmış (ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere) ve 19'u da seçilmiş olmak üzere toplam 24 kişi. Atanmış üyeler yalnızca kendi ülkelerini temsil ederler. Seçilmiş üyeler ise bir grubu (constituency) temsil ederler. Yalnızca kendi ülkesini temsil eden üç seçilmiş üye vardır: Suudi Arabistan, Rusya ve Çin.

24 kişilik İcra Direktörleri Kurulu'ndaki 5 adet atanmış ve 3 adet yalnızca bir ülkeden seçilmiş 8 icra direktörü bir kenara bırakılırsa kalan 16 icra direktörünün temsil ettiği ülkeler 16 grupta toplanmış demektir.

Türkiye, Belçika, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Belarus, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Lüksemburg ve Kazakistan ile aynı grupta yer almaktadır. Grubun en yüksek oygücüne sahip olan Belçika İcra Direktörlüğünü yapmakta Türkiye, bu grubun İcra Direktörlüğü ofisinde bir İcra Direktörü Danışmanı ve bir de Teknik Asistan bulundurmaktadır.

2.10. Hesap Birimi - SDR

SDR (special drawing rights – özel çekme hakkı) hem IMF'nin hesap birimi hem de bir çeşit ek rezervdir. Rezerv olarak niteliğini tanımlamak için buna kağıt altın adı verilmektedir.

ABD Doları, Euro, İngiliz Pound'u ve Japon Yeni'nin belirli ağırlıklarla biraraya getirildiği bir sepet olan SDR'ın hesap birimi olarak 2002 başı itibariyle değeri 1 SDR = 1.26 Dolardır.

2.11. Üye Ülkelerde Gözetim ve Konsültasyon

IMF, her üye ülkede ekonomik durum izlemesi ve konsültasyonları yapar. Bunlar: Anasözleşmesinin 4. maddesi gereğince yılda bir kez yapılan konsültasyon;

Dünya Ekonomik Görünümü raporu (World Economic Outlook) için yılda iki kez yapılan WEO çalışması; fon kaynaklarını kullanmaksızın IMF yakın gözetiminde olmayı kabul eden üye ülkeler için yılda bir kaç kez yapılan uyarıcı düzenlemeler, genişletilmiş gözetim ve program gözetimi. Bunların tümü genel olarak IMF'nin gözetimi (surveillance) adını alır.

IMF'nin üye ülkelerde yılda bir kez gözetim yapmasının temel nedeni ortaya çıkabilecek riskleri önceden saptamak ve ona göre önlemler alınıp alınmadığını yakından incelemektir. Eğer bu tür risk belirtileri saptanmışsa o zaman üye ülke ile birlikte bunların nasıl aşılacağı üzerinde ortak çalışmalar yapılır.

IMF yılda iki kez Dünya Ekonomik Görünümü Raporu yayınlar. Bunların ilki ara toplantı dönemi olan Nisan ayında; ikincisi de IMF Yıllık Genel Kurul Toplantısının hemen öncesinde yayınlanır. Bu rapora üye ülkelere ve dünya ekonomisine ilişkin ayrıntılı istatistikler ve değerlendirmeler yer alır. IMF, bu istatistiklerin büyük bölümünü üye ülkelerin kendisine düzenli olarak gönderdiği istatistiklerden derler. Bunun yanı sıra üye ülkelere doğrudan giderek verilerin derlenmesi ve sağlığının denetimini yaptığı da olur. Bazı ülkelerin bu verileri zamanında ve sağlıklı olarak derlemesi söz konusu olamadığı için oralarda derlemeyi bazen doğrudan IMF uzmanları yaparlar. Ülkelerin yolladığı verilerle yetinilmesi durumunda bile IMF uzmanları bir kaç yılda bir o ülkelere giderek verilerin sağlığını denetlerler.

Konsültasyonlar, IMF'den stand by ya da başka bir düzenleme altında destek gören ülkelerde yapılır. Yılda iki kez ya da gereğine göre daha çok sayıda olmak üzere IMF uzmanları ilgili ülkeye giderek bütün verileri ve ekonominin gidişini denetlerler. Destek 3 ayda bir taksitler halinde ödendiği için genellikle yılda 4 kez ziyaret yapılır. Konsültasyonlarda IMF uzmanları üye ülkenin destek alırken girdiği stand by ya da diğer düzenlemede ve onun ekini oluşturan niyet mektubunda yer alan performans kriterlerine uyup uymadığını, programın hedeflendiği biçimde gelişip gelişmediğini denetlerler. Eğer sonuçlar beklendiği gibi çıkmış ve performans kriterlerine uyulmuşsa bir sonraki taksitin serbest bırakılmasını IMF İcra Direktörleri Kurulu'na bir raporla önerirler. Bu rapor iki bölümdür. Metin bölümünde (4. Madde Konsültasyon Raporu – Article 4 Consultation Report - adını taşır) ülkenin uyguladığı program, hedefler, hedeflere ve dolayısıyla performans kriterlerine uygunluk, sapmalar ve öneriler yer alır. Raporun istatistiklerden oluşan bölümünde (Yakın Geçmişe İlişkin Gelişmeler – Recent Economic Developments- adını taşır) istatistik veriler ve geleceğe ilişkin tahminler yer alır.

2.12. IMF'nin Finansal Politikaları ve İmkanları

IMF'nin üye ülkelere yönelik olarak izlediği finansal politikalar 4 grupta toplanır: (1) Rezerv dilimi politikaları; (2) Kredi dilimi politikaları; (3) Acil durum destek politikaları; (4) Borç ve borç servisi düşürme politikaları.

1. Ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşan üye ülkeler, IMF'deki kotalarının konvertibl paralarla ödenmiş kısmını derhal ve hiç bir koşula bağlı olmaksızın kullanabilirler. Buna rezerv dilimi politikaları çerçevesinde kullanım adı verilmektedir.

2. IMF'nin üye ülkelerin karşılaştığı daha uzun süreli sıkıntıları gidermekte kullandığı kredi dilimi politikalarındaki imkanları şunlardır:

(a) Stand by düzenlemesi (SBA): Üye ülkedeki kısa süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için öngörülen bir destektir. 1 - 2 yıl arasında ve genellikle 3 ayda bir taksitler halinde verilerek kullanırılır. Her bir taksit serbest bırakılmadan önce düzenlemede öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilip getirilmediği incelenir. Geri ödemeler en çok 5 yıl içinde yapılır. SBA'nın maksimum limiti üye ülke kotasının yüzde 100'üdür. Bununla birlikte olağanüstü hallerde bu limit aşılabilmektedir. Bu desteğin faizi IMF'nin sürekli revize edilen basit faiz oranı ve kullanım miktarının kmtanın belli bir yüzdesini aşması halinde bunun üzerine uygulanan ek faizdir. Ek faiz, kotanın yüzde 200'ünü aşan kısım için 200 bp ve kotanın yüzde 300'ünü aşan kısım için 300 bp'dir.

(b) Genişletilmiş fon kolaylığı (EFF): Makroekonomik ya da yapısal sorunlardan kaynaklanan ve daha uzun süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için hazırlanan orta vadeli programları desteklemek için biçimlendirilmiş üç yıllık bir imkandır. Stand- by düzenlemesinde olduğu gibi bunda da performans kriterlerine bağlı taksitlendirme söz konusudur. Geri ödemeler 4 ½ - 7 yıl içinde yapılır. Bu kolaylığın geri ödemesinin 10 yıla kadar uzatılması söz konusu olabilir. EFF'in maksimum miktarı üye ülke kotasının yüzde 300'üdür. Bununla birlikte SBA'da olduğu gibi EFF'de de olağanüstü koşullar için istisnai oranlar uygulanabilmektedir. Bu desteğe uygulanan faiz SBA ile aynıdır.

(c) Ek rezerv imkanı (SRF): Piyasalarda ortaya çıkan ani bir güven kaybının yarattığı geniş kapsamlı ve kısa dönemli dış finansman sorunlarının neden olabileceği ödemeler dengesi sorunlarını önlkemekte kullanılan bir imkandır. Bu imkan Asya krizinden sonra yaratılmıştır. Maksimum geri ödeme süresi 2.5 yıldır. Bu destek türü yüzde 3 - 5 arasında bir ek faiz yükü taşır. SRF'in faizi, IMF'nin basit faiz

oranı üzerine ilk yıl için 300 bp, yıl sonunda geri ödenmemişse 12. aydan başlanarak her altı ay için eklenen 50 bp'den oluşur. Bu biçimde eklemeler sonucunda uygulanacak ek faiz tutarı 500 bp'yi geçemez.

(d) Kredi hattı (CCL): SRF, krize maruz kalmış üye ülkeler için kullanılabilecek bir imkandır. CCL ise krize henüz maruz kalmadığı halde piyasalardaki güven bunalımı nedeniyle her an krize maruz kalabilecek üye ülkeler için geliştirilmiştir. CCL'in maksimum tutarı üye ülke kotasının yüzde 300 - 500'ü arasındadır. SRF gibi ek bir faiz yükü taşımakla birlikte bu yük 150 bp'den başlayarak SRF'deki gibi artışlarla en çok 350 bp'ye ulaşır.

(e) Telafi Edici Finansman Kolaylığı (CFF): Dünya piyasalarında ortaya çıkan fiyat değişimleri nedeniyle ihracat gelirlerinde ani düşüşler yaşayan ya da ithal maliyetleri aniden yükselen ülkelere destek olmak için uygulanan bir kolaylıktır. CFF'in maksimum limiti, bir ihraç ürünü söz konusuysa yüzde 45, birden fazla ihraç ürünü söz konusuysa yüzde 55'tir. Bu kolaylık için IMF basit faizi uygulanır, ek faiz söz konusu değildir.

3. IMF'nin, üye ülkelerinin karşılaştığı acil durumlarda acil durum destek politikaları çerçevesinde kullandığı imkan Acil Yardım (Emergency Assistance) dır. Doğal afetlere maruz kalmış ülkelere yapılan bir destektir. Üye ülke kotasının yüzde 25'iyle sınırlı olmakla birlikte istisnai olarak bu tutar kotanın yüzde 50'sine çıkarılabilir. Bu kolaylığa IMF basit faiz oranı uygulanır, ek faiz uygulanmaz. 5 yıl içinde geri ödenmesi gerekir.

4. IMF'nin fakir ve yüksek borçlu üye ülkelere borç ve borç servisi düşürme politikaları çerçevesinde kullandığı imkan Fakirliği Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (PRGF) dır. Düşük gelirli üye ülkeler için uygulanan PRGF imtiyazlı bir destektir. 5.5 - 10 yılda geri ödenmesi gereken bu kolaylığa binde 5 faiz uygulanır.

2.13. IMF İmkanlarının Maliyeti

IMF, üye ülkelere sağladığı destekler için basit faiz uygular. Bu faiz, IMF kaynaklarının maliyet yapısına göre sürekli değişime uğramaktadır. 2002 yılı başında bu oran yüzde 2.78 idi. Buna ek olarak bazı imkanlara duruma göre 150 bp ile 500 bp arasında değişen bir ek faiz uygulanmaktadır. Ayrıca kullanılan imkanın tamamı üzerinden binde 5 servis bedeli ve taahhüt edilen tutar üzerinden alınan taahhüt bedeli vardır. Taahhüt bedeli üye ülke kotasının yüzde 100'üne kadarki tutarlar için

25 bp bunun üzerindeki taahhütlerde kotanın yüzde 100'ünü aşan bölüm için 10 bp dir.

2.14. IMF İmkanlarının İşleyiş Biçimi

IMF imkanları genel olarak bir borçlanma değildir. Ödemeler dengesi sıkıntısına giren bir üye ülke kendi parasını verip karşılığında parası güçlü bir başka üye ülkenin parasını almakta ve zamanı gelince bu tutar tekrar değiş tokuşa tabi tutulmaktadır. O nedenle IMF'den imkan kullanan bir ülkenin bir başka ülkenin parasını kullanımına "purchase" geri ödemesine de "repurchase" adı verilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda doğrudan borç biçiminde destekler de sağlanabilmektedir.

2.15. IMF İmkanlarının Kullanım Limitleri

Rezerv dilimleri politikası çerçevesinde yapılacak kullanım miktarı üye ülkenin rezerv pozisyonuyla ilgilidir.

Kredi dilimi politikası çerçevesinde yapılacak: (a) Stand by düzenlemelerinde kullanım limiti üye ülke kotasının yüzde 100'üdür. (b) Genişletilmiş fon kolaylığı düzenlemesinde maksimum kullanım limiti üye ülke kotasının yüzde 300'üdür. (c) Telafi edici finansman kolaylığında, maruz kalınan sıkıntının çeşidine göre, kullanım limiti üye ülke kotasının maksimum yüzde 45'i ya da 55'idir. (c) Kredi hattı düzenlemesinde maksimum kullanım miktarı, duruma göre değişmek üzere, üye ülke kotasının yüzde 300'ü ile 500'ü arasında değişmektedir. (d) Ek rezerv kolaylığı için bir üst limit bulunmamaktadır. Bu kolaylığın miktarını belirlemeye İcra Direktörleri Kurulu yetkilidir.

Acil durum destek politikaları çerçevesinde sağlanacak imkanlar için maksimum limit üye ülke kotasının yüzde 25'i olmakla birlikte İcra Direktörleri Kurulu bu oranı yüzde 50'ye kadar çıkarmakta yetkilidir.

Fakirliği azaltma ve büyüme kolaylığında bir maksimum limit konulmamıştır.

1994 yılındaki Meksika krizi ve özellikle de 1997 – 98 Asya ve Rusya krizleriyle birlikte IMF, stand by ve süresi uzatılmış fon kolaylığı düzenlemelerinde öngörülen maksimum limitleri aşmaya başlamıştır. Bu limitleri birer gösterge olarak almak daha

uygun olacaktır. Krizin büyüklüğü ve bulaşıcılığına göre İcra Direktörleri Kurulu bu limitleri aşabilmektedir.

Bu istisnalara bir örnek olarak vermek gerekirse Türkiye'nin 964 milyon SDR (1.2 milyar dolar) tutarındaki kotasına göre süresi uzatılmış fon kolaylığı çerçevesindeki maksimum limiti 3.6 milyar dolar olduğu halde bu miktar 15 milyar doların üzerine çıkmış ve Türkiye'nin IMF'den kullanımı kotasının yüzde 1,200'ünü aşmıştır.

2.16. IMF İmkanlarının Kullanım Koşulları

Rezerv dilimi politikası çerçevesinde sağlanan imkanlar dışında IMF imkanlarının kullanımı öncelikle ilgili üye ülke hükümetinin IMF'ye vereceği niyet mektubu ve bunun üzerine yapılacak düzenlemeye bağlıdır. Eğer programın başlangıcında bir takım ön koşullar ve kriterler söz konusuysa ilk kredi diliminin verilmesi için bunların yerine getirilip getirilmediğine bakılır. İmkanların kullanımında ilk dilimden sonraki dilimler için de programda belli dönemler itibarıyla öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilip getirilmediği gözetilir. IMF misyonlarının yapacağı gözetimler, bu koşulların yerine getirilip getirilmediğinin saptanması biçiminde yapılır. Eğer koşullar yerine getirilmişse misyon yazacağı raporda bu durumu belirtir ve İcra Direktörleri Kurulu söz konusu dilimin de serbest bırakılmasını kararlaştırır. Koşullar yerine getirilmemişse o zaman misyonun raporunda bu durum yer alır ve IMF Başkanı koşullar yerine getirilinceye kadar o ülke hakkındaki İcra Direktörleri toplantısını askıya alır. Koşulların yerine getirilmesi mümkün görülüyorsa IMF Başkanı, İcra Direktörleri Kurulu'ndan kalan dilimlerin askıya alınmasını isteyebilir.

2005 yılı itibariyle IMF’de üye ülkeler, kotalar, oy sayısı ve oy güçleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Ü Y E	K O T A		O Y	
	Milyon SDR	Toplamdaki Payı (%)	Sayısı	Toplamdaki Payı (%)
ABD	37,149.3	17.40	371,743	17.08
Afganistan	161.9	0.08	1,869	0.09
Almanya	13,008.2	6.09	130,332	5.99
Angola	286.3	0.13	3,113	0.14
Antigua Barbuda	13.5	0.01	385	0.02
Arjantin	2,117.1	0.99	21,421	0.98
Arnavutluk	48.7	0.02	737	0.03
Avustralya	3,236.4	1.52	32,614	1.50
Avusturya	1,872.3	0.88	18,973	0.87
Azerbaycan	160.9	0.08	1,859	0.09
Bahamas	130.3	0.06	1,553	0.07
Bahreyn	135.0	0.06	1,600	0.07
Bangladeş	533.3	0.25	5,583	0.26
Barbados	67.5	0.03	925	0.04
Belarus	386.4	0.18	4,114	0.19
Belçika	4,605.2	2.16	46,302	2.13
Belize	18.8	0.01	438	0.02
Benin	61.9	0.03	869	0.04
Bhutan	6.3	0.003	313	0.01
BirleşikArapEmirlikleri	611.7	0.29	6,367	0.29
Bosna Hersek	169.1	0.08	1,941	0.09
Bolivya	171.5	0.08	1,965	0.09
Botswana	63.0	0.03	880	0.04
Brezilya	3,036.1	1.42	30,611	1.41
Brunei	215.2	0.10	2,402	0.11
Bulgaristan	640.2	0.30	6,652	0.31

Burkina Faso	60.2	0.03	852	0.04
Burundi	77.0	0.04	1,020	0.05
Cape Verde	9.6	0.005	346	0.02
Cezayir	1,254.7	0.59	12,797	0.59
Comoros	8.9	0.004	339	0.02
Cibuti	15.9	0.01	409	0.02
Çad	56.0	0.03	810	0.04
Çek Cumhuri.	819.3	0.38	8,443	0.39
Çin	6,369.2	3.00	63,942	2.95
Danimarka	1,642.8	0.77	16,678	0.77
Dominik	8.2	0.004	332	0.02
Dominik Cumhuriyeti	218.9	0.10	2,439	0.11
Ekvator	302.3	0.14	3,273	0.15
Ekvator Ginesi	32.6	0.02	576	0.03
El Salvador	171.3	0.08	1,963	0.09
Endonezya	2,079.3	0.97	21,043	0.97
Ermenistan	92.0	0.04	1,170	0.05
Eritre	15.9	0.01	409	0.02
Estonya	65.2	0.03	902	0.04
Fas	588.2	0.28	6,132	0.28
Fiji	70.3	0.03	953	0.04
Fildişi Sahilleri	325.2	0.15	3,502	0.16
Filipinler	879.9	0.41	9,049	0.42
Finlandiya	1,263.8	0.59	12,888	0.59
Fransa	10,738.5	5.03	107,635	4.95
Gabon	154.3	0.07	1,793	0.08
Gambiya	31.1	0.01	561	0.03
Gana	369.0	0.17	3,940	0.18
Gine	107.1	0.05	1,321	0.06
Gine-Bissau	14.2	0.01	392	0.02
Grenada	11.7	0.01	367	0.02
Guatemala	210.2	0.10	2,352	0.11

Guyan	90.9	0.04	1,159	0.05
Güney Afrika	1,868.5	0.88	18,935	0.87
Güney Kıbrıs	139.6	0.07	1,646	0.08
Gürcistan	150.3	0.07	1,753	0.08
Habeşistan	133.7	0.06	1,587	0.07
Haiti	81.9	0.04	1,069	0.05
Hırvatistan	365.1	0.17	3,901	0.18
Hindistan	4,158.2	1.95	41,832	1.92
Hollanda	5,162.4	2.42	51,874	2.38
Honduras	129.5	0.06	1,545	0.07
Irak	1,188.4	0.56	12,134	0.40
Iran	1,497.2	0.70	15,222	0.70
İrlanda	838.4	0.39	8,634	0.40
İngiltere	10,738.5	5.03	107,635	4.95
İspanya	3,048.9	1.43	30,739	1.41
İsrail	928.2	0.43	9,532	0.44
İsveç	2,395.5	1.12	24,205	1.11
İsviçre	3,458.5	1.62	34,835	1.60
İtalya	7,055.5	3.31	70,805	3.25
İzlanda	117.6	0.06	1,426	0.07
Jamaika	273.5	0.13	2,985	0.14
Japonya	13,312.8	6.24	133,378	6.13
Kamboçya	87.5	0.04	1,125	0.05
Kamerun	185.7	0.09	2,107	0.10
Kanada	6,369.2	2.98	63,942	2.94
Katar	263.8	0.12	2,888	0.13
Kazakistan	365.7	0.17	3,907	0.18
Kenya	271.4	0.13	2,964	0.14
Kırgızistan	88.8	0.04	1,138	0.05
Kiribati	5.6	0.003	306	0.01
Kolombiya	774.0	0.36	7,990	0.37
Kongo Dem. Cum.	533.0	0.25	5,580	0.26

Kongo Cumhuriyeti	84.6	0.04	1,096	0.05
Kore	1,633.6	0.77	16,586	0.76
Kosta Rica	164.1	0.08	1,891	0.09
Kuveyt	1,381.1	0.65	14,061	0.65
Lao	52.9	0.02	779	0.04
Latviya	126.8	0.06	1,518	0.07
Lesoto	34.9	0.02	599	0.03
Liberya	71.3	0.03	0	0.00
Libya	1,123.7	0.53	11,487	0.53
Litvanya	144.2	0.07	1,692	0.08
Lübnan	203.0	0.10	2,280	0.11
Lüksemburg	279.1	0.13	3,041	0.14
Macaristan	1,038.4	0.49	10,634	0.49
Madagaskar	122.2	0.06	1,472	0.07
Malavi	69.4	0.03	944	0.04
Malezya	1,486.6	0.70	15,116	0.69
Maldivler	8.2	0.004	332	0.02
Mali	93.3	0.04	1,183	0.05
Malta	102.0	0.05	1,270	0.06
Makedonya	68.9	0.03	939	0.04
Marşal Adaları	3.5	0.002	285	0.01
Mauritius	101.6	0.05	1,266	0.06
Moritanya	64.4	0.03	894	0.04
Meksika	2,585.8	1.22	26,108	1.20
Merkezi Afrika Cum.	9.6	0.005	346	0.02
Mısır	943.7	0.44	9,687	0.45
Mikronezya	5.1	0.002	301	0.01
Moldova	123.2	0.06	1,482	0.07
Mogolistan	51.1	0.02	761	0.04
Mozambik	113.6	0.05	1,386	0.06
Myanmar	258.4	0.12	2,834	0.13
Namibya	136.5	0.06	1,615	0.07

Nepal	71.3	0.03	963	0.04
Nikaragua	130.0	0.06	1,550	0.07
Nijer	65.8	0.03	908	0.04
Nijerya	1,753.2	0.82	17,782	0.82
Norveç	1,671.7	0.78	16,967	0.78
Özbekistan	275.6	0.13	3,006	0.14
Pakistan	1,033.7	0.48	10,587	0.49
Palau	3.1	0.001	281	0.01
Panama	206.6	0.10	2,316	0.11
Papua Yeni Gine	131.6	0.06	1,566	0.07
Paraguay	99.9	0.05	1,249	0.06
Peru	638.4	0.30	6,634	0.30
Polonya	1,369.0	0.64	13,940	0.64
Portekiz	867.4	0.41	8,924	0.41
Romanya	1,030.2	0.48	10,552	0.48
Rusya	5,945.4	2.79	59,704	2.74
Rwanda	80.1	0.04	1,051	0.05
St. Kitts and Nevis	8.9	0.004	339	0.02
St. Lucia	15.3	0.01	403	0.02
St. Vincent ve Grenada	8.3	0.004	333	0.02
Samoa	11.6	0.01	366	0.02
San Marino	17.0	0.01	420	0.02
São Toméve Príncipe	7.4	0.003	324	0.01
Suudi Arabistan	6,985.5	3.27	70,105	3.22
Senegal	161.8	0.08	1,868	0.09
Sırbistan Dağlık Karabağ	467.7	0.22	4,927	0.23
Seyşeller	8.8	0.004	338	0.02
Sierra Leone	103.7	0.05	1,287	0.06
Singapur	862.5	0.40	8,875	0.41
Slovak Cum.	357.5	0.17	3,825	0.18
Slovenya	231.7	0.11	2,567	0.12
Solomon Adaları	10.4	0.005	354	0.02

Somalia	44.2	0.02	692	0.03
Sri Lanka	413.4	0.19	4,384	0.20
Sudan	169.7	0.08	1,947	0.09
Surinam	92.1	0.04	1,171	0.05
Swaziland	50.7	0.02	757	0.03
Suriye	293.6	0.14	3,186	0.15
Şili	856.1	0.40	8,811	0.41
Tacikistan	87.0	0.04	1,120	0.05
Tanzanya	198.9	0.09	2,239	0.10
Tayland	1,081.9	0.51	11,069	0.51
Timor-Leste	8.2	0.004	332	0.02
Togo	73.4	0.03	984	0.05
Tonga	6.9	0.003	319	0.01
Trinidad ve Tobago	335.6	0.16	3,606	0.17
Tunus	286.5	0.13	3,115	0.14
Türkiye	964.0	0.45	9,890	0.45
Türkmenistan	75.2	0.04	1,002	0.05
Uganda	180.5	0.08	2,055	0.09
Ukrayna	1,372.0	0.64	13,970	0.64
Umman	194.0	0.09	2,190	0.10
Uruguay	306.5	0.14	3,315	0.15
Ürdün	170.5	0.08	1,955	0.09
Vanuatu	17.0	0.01	420	0.02
Venezuela	2,659.1	1.25	26,841	1.23
Vietnam	329.1	0.15	3,541	0.16
Yemen	243.5	0.11	2,685	0.12
Yeni Zelanda	894.6	0.42	9,196	0.42
Yunanistan	823.0	0.39	8,480	0.39
Zambia	489.1	0.23	5,141	0.24
Zimbabve	353.4	0.17	0	0.00
Toplam	213,478.4	100.00	2,176,037	100.00

III. BAŞLICA İSTİKRAR POLİTİKALARI VE IMF’NİN BAŞVURDUĞU İSTİKRAR PROGRAMLARI

3.1. İktisatçıların İstikrar Politikalarına Yaklaşımları ve Başlıca İstikrar Politika Çeşitleri

Ekonomik istikrar, ülke ekonomilerinin yapısına göre farklı politikalar izlenerek sağlanmaya çalışılmaktadır. Enflasyon ve işsizlik düzeyinde meydana gelen artışlar şeklinde tanımlanan ekonomik istikrarsızlık durumunda; arz-talep, yatırım-tasarruf ve ihracat-ithalat gibi eşitlikler dengeden uzaklaşır. Ekonomik istikrarsızlıkların etkisini yumuşatmak veya tamamen ortadan kaldırmak için başvurulmuş uygulamalara ise “anti-konjonktürel politikalar” ya da “istikrar politikaları” denilmektedir.¹⁴

İstikrar politikalarının önemi, çeşitli iktisat kuramcılarının göre değişik şekillerde yorumlanmaktadır.

3.1.1. Klasik iktisatçılar:

İktisat politikalarına fazla ihtiyaç yoktur. Çünkü, ücret ve fiyat esnekliğinin bir sonucu olarak tam istihdam kendiliğinden sağlanmakta, işsizlik ise, ücret ve fiyatların katılığına bağlanmaktadır. Klasik teoride, para politikasına belli bir rol yüklenmemiştir. Para politikasına, tam istihdamı sağlamak için ücret-fiyat ayarlama mekanizmasını düzenleme rolü verilmiştir. Klasik iktisatçılar, maliye politikasına ise herhangi bir rol vermemişlerdir. Klasikler, maliye politikasına; kaynakların kamu kesimince kullanılmasına neden olduğu, etkinliğinin olmadığı ve para politikasını tam olarak ikame edemeyen bir politika olduğunu ileri sürerek karşı çıkmışlardır.

¹⁴ Osman Z.Orhan, Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.110.

3.1.2. Keynezyen teori :

Ancak, Keynezyen teori ya da müdahaleci iktisat anlayışına göre; ekonomik istikrarsızlık durumlarında, kamunun ekonomiye müdalalesi kaçınılmazdır. Keynes, 1936 yılında yayınladığı “General Theory of Employment, Interest and Money” adlı eserinde, klasik iktisatçıların önerilerine alternatif bir teori sunmuştur. Keynes, ücretlerdeki düşmenin tam istihadamı sağlayacak otomatik bir unsur olacak yerde, ekonomiyi depresyona sürükleyecek bir etkisi olacağını ortaya koydu. Keynes’e göre, ekonomideki istikrarsızlığın ana kaynağı, özel yatırımlardaki istikrarsızlıktır. Çünkü, yatırım talebi, geniş çapta müteşebbislerin geleceğe yönelik umut ve bekleyişlerine bağlı olarak önemli değişimler göstermektedir. Yatırımlardaki düşme, çarpan mekanizmasının ters yönde işlemesine neden olarak, ekonominin durgunluğa girmesine yol açmaktadır.

Keynezyen iktisatçılara göre, ekonomik istikrarsızlık durumlarında, mevcut konjonktüre göre, para ve maliye politikaları takip edilmelidir. Örneğin, ekonomik durgunluk hallerinde, genişleyici para ve maliye politikaları uygulamaya konulmalıdır. Keynes’in temel ekonomik mesajı, liberal ekonomik sistemlerin de zaman zaman istikrar önlemlerine ihtiyaç duyacağıdır.

3.1.3. Monetarist iktisatçılar:

Kapitalist ekonominin önde gelen teorisyenlerinden Milton Friedman’ın başını çektiği Monetarist iktisatçılara göre, ekonomideki önemli dalgalanmaların kaynağı; özel sektörün istikrarsızlığından çok, izlenen yanlış istikrar politikalarıdır.¹⁵ Monetarist iktisatçılara göre, özel sektörde ücret ve fiyat esneklikleri uzun dönemde ekonomik dengeyi sağlayacağından dolayı, istikrar sürekli var olacaktır. Bu yüzden, ekonomiyi istikrara kavuşturmak için ciddi bir nedenin bulunmadığını, buna ihtiyaç olsa bile, ayrımcı politikalar, dengesizliklere neden olacağından, para ve maliye politikalarının yoğun bir biçimden kullanılmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

¹⁵ Rudiger Dornbush ve Stanley Fisher, Macroeconomics, McGraw-Hill Book Co., New York, 1978, s.17

3.1.4. Arz yanlı iktisatçılar :

Arz ekonomisini savunan iktisatçılar da Monetaristler gibi, istikrar politikalarını eleştirmektedirler. Bu iktisatçılara göre devlet, piyasa mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak önlemleri alarak, ekonomik büyümeye katkıda bulunmalıdır. Burada devlet, kısa dönemli istikrar sağlama politikalarından ziyade, arzın artırılmasına yönelik anlamlı ve ulaşılması mümkün amaçlar benimsemelidir.

3.2. IMF'nin Başvurduğu İstikrar Programları

3.2.1. Yapısalıcı İstikrar Politikası

Yapısalıcı istikrar politikası yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlığın temel kaynağı olarak yapısal bozuklukları ve darboğazları görmektedir. Buna göre, kaynakların hareketsizliği, piyasaların parçalı olması ve sektörel bazda arz-talep arasında ortaya çıkan dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak büyüme ile birlikte talepte meydana gelen değişmelere arz tam olarak karşılık verememekte, böylece ekonomide darboğazlar ortaya çıkmaktadır.

Yapısalıcı temele dayalı politikalar, ekonomik faaliyetlerin geniş bir alanına devlet müdahalesini ve ithal ikameci sanayileşme stratejisini gerekli görmektedir. Yapısalıcı istikrar politikalarında kullanılması öngörülen başlıca iktisat politikası araçları şunlardır .

- Üretimi teşvik politikaları,
- Mali araçlar; kamu alt yapı yatırımları, iktisadi amaçlı sübvansiyonlar
- İhracatı teşvik politikaları; vergi teşvikleri, kredi teşvikleri ve gerçekçi döviz kuru politikası
- Kurumsal araçlar;; vergi reformu, toprak reformu

3.2.2. Ortodoks İstikrar Politikaları

IMF'nin de en çok başvurduğu Ortodoks istikrar programı, Monetarist ve Neo-klasik görüşlerin sentezinden meydana gelen bir ekonomik modele dayanır. Bu tür istikrar politikalarında, nominal para arzının kontrolü ve kamu harcamalarında kısıntı

büyük uygulama alanı bulmaktadır. Ortodoks istikrar programında genellikle birkaç politika aracının kullanımı öngörülmektedir. Bunlar :

- Para arzının kontrolü,
- Kamu açıklarının azaltılması,
- Döviz kurunun devalüasyonu,
- Fiyatların serbest bırakılması,
- Sübvansiyonların kaldırılmasıdır.

Ortodoks istikrar politikalarının; biri ödemeler dengesini düzeltmek, diğeri de enflasyonu aşağılara çekmek gibi iki amacı bulunmaktadır. Öte yandan, 1970'li yıllardan itibaren ortodoks istikrar politikalarında kısa vadeli önlemlerin yanı sıra uzun vadeli önlemlere de yer verilmeye başlanmıştır.

3.2.3. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar politikalarında ekonomide bazı geçici radikal kararlar alınır ve bu kararlara herkesin katılması sağlanmaya çalışılır. Söz konusu katılımın, sağlanması ile uygulamaya konulan istikrar önlemleri çerçevesinde ücret, faiz, döviz kuru gibi temel fiyatlar geçici bir süre için tamamen ya da kısmen dondurulur.

Heterodoks istikrar programlarında temel amaç, hiperenflasyonu şok tedavi yöntemiyle kısa sürede kontrol altına almaktır. Bu doğrultuda, fiyat ve ücret kontrolleriyle ekonomi düşük bir enflasyon dengesine getirilirken, diğer makro ekonomik politika önlemleriyle bu dengenin devamlı kılınması hedeflenir.

Bu politikalarda kullanılan diğer araçlar, sıkı maliye politikası ve sabit döviz kuru politikalarıdır. Çapa olarak nitelendirilen sabit döviz kuru politikası ile ulusal paranın yabancı paralar karşısında gelecekte uğrayacağı değer kayıplarına ilişkin beklentiler kırılmak istenir. Kısa vadede fiyat-ücret kontrolü ve sabit döviz kuru politikası ile iç fiyatların istikrara kavuşacağı, bunun sonucunda da vergi gelirlerinin artacağı umulmaktadır. Ayrıca, enflasyonun bu şekilde şok bir yöntemle düşürülmesi ile birlikte, vergi gelirlerinde görüleceği umulan artışın bütçe dengesinin sağlanması için kamu harcamalarının kısılması da bu istikrar politikasında önerilmektedir.

Böylece, enflasyonun en önemli nedenlerinden birisini oluşturan kamu açıkları sıkı maliye politikası ile kapatılmaya çalışılır.

3.2.4. IMF Yönlendirmeli İstikrar Politikaları

IMF yönlendirmeli istikrar programları, ortodoks ve heterodoks istikrar politika özelliklerini taşımaktadır. Ekonomik istikrarsızlık içindeki gelişmekte olan ülkeler istikrar politikalarının seçiminde ve uygulamasında geniş bir hareket alanına sahip değildir. İstikrara politikalarının başarısında uluslararası finansman desteği çok önem taşımaktadır. Söz konusu ülkelerin yeniden dış finansman temin edebilme imkanlarına kavuşabilmesinde IMF belirleyici rol oynamaktadır. IMF ise bir ülkenin ekonomik politikasını desteklemek için ancak şarta bağlı borç vermektedir.

Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin genelde IMF tarafından yönlendirilen istikrar politikalarını uygulamak zorunda kaldığı ve IMF'nin desteklediği istikrar programlarının yetmişin üzerinde ülke tarafından uygulanmış olduğu belirtilmektedir.¹⁶

IMF'nin desteklediği ve daha çok gelişmekte olan ülkelerin dış finansman desteği bulabilmek için başvurmak durumunda kaldıkları programlar, ortodoks niteliktedir. Bununla birlikte uygulamalar, IMF'nin heterodoks nitelikli istikrar programlarına da destek verdiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları iki önemli sorun; enflasyon ve ödemeler bilançosu açıklarıdır. Bu sorunları çözmek için uygulanan programlar çoğu kez IMF'nin desteği ile uygulanmaktadır. IMF'ye göre ise, gelişmekte olan ülkelerdeki dış dengesizlik iç fiyat düzeyi ile dış fiyat düzeyi arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerin ihracatını arttırmak ve bu ihraç malları talebini karşılayacak üretim artışları sağlamak için döviz kurlarında ve yüksek olan yurtiçi fiyat düzeyinde düzenlemeler yapılması gerekir. 1970'li yılların ortalarından beri IMF ekonomik istikrarsızlık içindeki gelişmekte olan ülkelere genel olarak şu önerilerde bulunmaktadır:

- Yurtiçi fiyat ayarlamaları ve iç talebin kısılması,
- Döviz kuru düzenlemeleri (devalüasyon yönünde)
- Ekonominin dışa açılması, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi,

¹⁶ Michael Chossudovsky, "İstikrar Yapısal Uyum, IMF ve Yoksulluk", Çev.Aydın Demirer, İktisat Dergisi, Sayı:347, Mart 1994, s.67.

- Yasal kurumsal serbestleşme,
- Özelleştirmeye hız verilmesi ve kamu harcamalarının azaltılması,
- Vergi sisteminin basitleştirilmesi,
- Fiziki sermayeye yatırım yapılması, altyapıya yatırım yapılması,
- Para ve kredi sınırlamaları,
- Kısa ve orta dönemli dış borçların ödenmesi.

Görülüyor ki, günümüzde IMF tarafından önerilen istikrar politikalarında enflasyon ve dış açık sorunlarının kısa vadede sıkı maliye ve para politikaları ve devalüasyon ile kontrol altına alınması öngörülmektedir. Orta ve uzun vadede ise, alt yapı yatırımlarının yapılması, mal ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonu yoluyla ekonominin dışa açılması ve geniş anlamda özelleştirmeye gidilerek piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

İlerdeki bölümlerde daha detaylı ele alınacak olan IMF programlarına ve politikalarına yönelik eleştiriler şöyle özetlenebilir :

- Ödemeler dengesi açığının hemen kapatılmasını önerdiği için IMF programlarının çok sert olduğu ifade edilir.
- IMF programları ağırlık olarak monetarist görüşe dayandığı için, ülkenin yapısal sorunlarına çok az eğildiği gerekçesiyle eleştirilir.
- Ekonomik büyüme ve kalkınma amacına çok az önem verdiği, hatta bazen bu amacın karşısında olduğu belirtilir.
- IMF kökenli istikrar programlarının gerçek gelirleri azaltarak ve zorunlu mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırarak gelir dağılımını bozduğu iddia edilir. Gerçekten de gelişmekte olan ülkeler, sadece parasal sorunlarla değil, yapısal sorunlarla da karşı karşıyadır.

IV. IMF’NİN DÜNYA ÖLÇEĞİNDEKİ ETKİLERİ VE YAPISAL UYUM PROGRAMLARI

4. IMF’nin Dünya Ölçeğindeki Etkileri

Önceki bölümde belirtildiği gibi, Bretton Woods Para Sistemi çöküp, doların altın standardından ayrılmasını takiben (1971), işlevinde meydana gelen değişimle birlikte IMF, gelişmekte olan ülkelerle daha fazla ilgilenme politikasını benimsedi. Bu politika çerçevesinde, IMF’de etkin olan gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini daha iyi analiz edebilmek için IMF’nin kredi kaynaklarına bakmak gerekmektedir.

Her üyenin Fon’daki ağırlığı kendi kotasının büyüklüğüyle belirlenmektedir. G7* ülkelerinin kota toplamı, bütün kotaların %50’sine (yalnız ABD’ninki % 17.5) eşittir; yani oy hakkı ağırlığının yarısı gelişmiş ülkelerdedir. Diğer küçük AB ülkeleri de eklendiğinde bu oran %60’a çıkar. Diğer bir deyişle, ABD, Japonya, AB ve Kanada birlikte oy ağırlığında neredeyse üçte iki paya sahiptir, geri kalan ülkelerin payı azınlıktadır. Bu sonuncuların birlikte davranma olanağı pek bulunmadığı için, kararlarda etkin olmaları güçtür. Hem de kredi faizleri gibi alanlarda kararların %70 gibi oy çoğunluğu gerektirmesine rağmen böyledir; çünkü kararların alındığı yönetim kuruluna seçim yöntemi de bunu kolaylaştırmaktadır. Bunun nedeniyse kotası en yüksek olan ve son yıllarda en büyük net kredi veren ülkelerin kendi temsilcilerini yönetim kuruluna ataması, üyelerin diğer temsilcileri seçmesidir. Ancak, üyelerin kotaları oy ağırlığını da belirlediği için, ABD, AB ve Japonya yönetim kurulu kararlarında böylece egemen olabilmektedirler.¹⁷

Kısacası gelişmiş ülkeler, IMF’nin yönetim kurulunda egemen ve istedikleri kararları çıkartabilme gücündedirler. Bununla birlikte, bu ülkeler aynı zamanda IMF’nin verdiği kredilerin de kaynağını oluşturmaktadırlar. Bu durum, kredi veren ülkelerin politika belirlemede etkinliğini arttırmaktadır.

* G7 ülkeleri, ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada ve İtalya’dan oluşmaktadır.

¹⁷ Gülten Kazgan, Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.sf.116.

Bunun başlıca nedeni, IMF'nin olağan kredi kaynaklarının kendi çıkardığı SDR ve başlıca ülkelerin kotaları karşılığında yatırdığı paralarından oluşmasıdır; bu paralar da zaten SDR'nin bileşimine giren paralardır. Ayrıca, olağan kaynaklarına ek olarak IMF yeni kaynaklara ihtiyaç duyarsa, bunu sağlayacak olan yine, anlaşmaya bağlı olarak G7 ülkeleri ve bunlara ek diğer birkaç sanayileşmiş ülke ya da yine bu ülkelerin yönetimindeki uluslararası mali kurumlardır.

Yukarıda belirtilenler çerçevesinde, IMF'nin gelişmiş ülke sermayelerinin ve şirketlerinin çıkarlarını yansıtan politikalar geliştirmesinin doğal sonuçlarını, IMF'den kredi alma durumundaki gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde oluşan etkilerde görebilmekteyiz. IMF açısından bakıldığında ise, gelişmekte olan ülke ne kadar güç durumdaysa, IMF'nin "oy ağırlığı"na sahip üyelerinin sermayesini artan risklere karşı koruma önlemlerini o denli arttırma zorunluluğu bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, iç ya da dış ortamdaki olumsuzluklar nedeniyle dış kredi bulmakta zorlanıyorsa, ancak çok kısa vadeli/yüksek faizli kredilere mahkum kalmışsa, IMF'nin koşullarını (conditions) yerine getirmek kaydıyla, IMF'den borçlanabilir. Borçlu ülkenin, IMF koşullarına uyduğu kanıtlandığı takdirde, uluslararası piyasadan da elverişli şartlarla borçlanması mümkün olabilir.

Eğer, kredi kullanan ülkenin kredi talebi kotasının sadece %25'ini oluşturan ilk dilimi kadarsa, ülkeye "şart"lar dayatılmaz, sadece ülkenin durumunu düzeltme taahhüdünde bulunması yeter.

Kredi talebi kotasının %25' ini geçen orandaysa şartlar, ikinci %25'lik dilimde biraz daha ağır, son dilimdeyse en ağır düzeye çıkar. Ülkenin IMF ile destekleme (stand-by) anlaşması karşılığında ileri sürülen "şart"ları kabul etmesi gerekir. Bu şartlar, enflasyonun düşmesi, ekonominin daralması, faiz hadlerinin yükselmesi için para arzının kısılması ve iç talebi düşürecek biçimde ücretler-maaşlar ile tarım fiyatlarının reel anlamda düşürülmesini sağlayacak önlemlerden oluşur; küreselleşme dünyasına uyum sağlamak üzere ekonomiyi "serbestleştirici", özelleştirmeyi hızlandırıcı şartlar eklenir.

4.1. IMF'nin Kredi Verme Koşulları - Şartlılık Politikası

IMF, 44 üye ülke ile kurulduğu 1944 yılında, uluslararası parasal istikrarın sağlanması ve dünya ticaretinin dengeli büyüme ve gelişmesini teşvik amacıyla, üyelerine kısa vadeli finansal kaynağı yeterli miktarda sağlayarak, ödemeler dengesini düzeltmelerini hedeflemektedir. 1952 yılına gelindiğinde ise, üye ülkelerin kredi alma koşullarını içeren bir “şartlılık”* (conditionality) prensibi açıkça söylenmese de Fon’un borç verme politikasında yer almaya başladı.¹⁸ Şartlılık politikası, borçlu ülkenin ödemeler dengesi sorunları ile başetmesi ve Fon’a olan borcunu 3-5 yıl içerisinde ödeyebilmesini sağlamak üzere işlerlik kazanmıştır.

Şartlılık prensibinin uygulanmaya başlaması, beraberinde “stand-by – destekleme- düzenlemeleri”ni getirmiştir. Başlangıçta, stand-by düzenlemesi yakın gelecekte ek kaynağa ihtiyaç duymayan ülkeler için bir önlem aracı niteliğini taşıdıysa da, bu uygulama kısa sürede finansal yardımlarla uygulanacak ekonomi politikalarını birbirine bağlayan bir araç haline dönüşmüştür. Dolayısıyla, stand-by düzenlemesi, üye ülkenin Fon’dan hangi koşullar altında kredi kullanabileceğini belirleyen bir dizi anlaşma olarak nitelendirilebilir. Fon’dan borçlanacak ülkenin, stand-by veya benzer anlaşmalarla dış açığını gidermek için bu kaynakları kullanacağını ve bir istikrar programı izleyeceğini taahhüt etmesi gerekir. Aksi takdirde Fon, söz konusu ülkeyi, izlediği politikaları yeniden gözden geçirmesi konusunda uyarır ve o ülkenin ekonomisini belirli aralıklarla uzmanları vasıtası ile denetler. Denetim sonucunda anlaşmaların ihlal edildiği anlaşılırsa, Fon kredileri durdurur. Stand-by anlaşmasında yer alan şartlar, ekonomik reformları kapsadığı gibi, ekonomik yapıyı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen yasal ve sosyal düzenlemeleri de içerebilir. En önemlisi IMF, kaynaklarını kullanıma açarken üyelerine verdiği fonların tekrar geriye dönmesini sağlayacak politikaların söz konusu ülkelerce uygulanmasını zorunlu bir şart olarak iler sürer.

* “conditionality” sözcüğü, Rıdvan Karluk’un ‘Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar’ kitabında “şartlılık politikası” olarak çevrilmiştir.

¹⁸ Scott R.Sidell, The IMF and Third-World Political Instability:Is There a Connection?, 1988, sf. 236.

Fon, 20 Eylül 1968'de yönetmeliğinde, şartlılık prensibinin bir madde olarak yer almasına karar vermiştir. Fon'un aldığı bu kararla, şartlılık uygulaması belirsiz durumdan çıkarak, açık bir dille ifade edilmiş oldu.

IMF'nin şartlılık konusuna ilişkin önemli ilkeleri ise şunlardır:¹⁹

- IMF, üyelerinin dış denge sorunlarının giderilmesine yönelik programların oluşturulmasında, bu ülkelerin sosyal ve politik amaçlarıyla, ekonomik önceliklerini dikkate almalıdır.
- Bazı şartlar da, ilgili üye ülkelerin IMF ile bir stand-by düzenlemesine gitmeden önce, istikrar programının etkin olarak yürütülmesi için bazı ekonomik önlemleri almaları olabilir.
- Stand-by düzenlemeleriyle destekli istikrar programları, Yürütme Kurulu'nca, belirli dönemlerde gözden geçirilmelidir.
- Performans kriterleri ilk kredi dilimine ilişkin stand-by düzenlemelerini kapsamamalı, diğer kredi dilimlerine ilişkin düzenlemeler de uygulanmalıdır.
- İstikrar ve dış denkleşme programlarının bir yılda tamamlanamaması durumunda stand-by düzenlemelerinin süresi 3 yıla çıkartılır.
- Stand-by düzenlemeleri uluslararası anlaşmalar değildir. Bu tür düzenlemelerde sözleşme dili kullanılmalıdır. Buna göre, program hedeflerine ulaşılmaması, borçlanan ülkeler için uluslararası bir yükümlülük doğurmaz.
- Üye ülkelerin istikrar programları bir yılı aşarsa veya bir yıllık program dönemine rağmen, söz konusu üyeler bütün döneme ilişkin performans kriterlerini önceden oluşturamamışlarsa, program etkin dönemi konusunda ortak bir anlayışa ulaşmada durumun gözden geçirilmesi gerekir.

1970'lerin ortalarına kadar, Fon'un kaynaklarının kullandırılması, toplam talep seviyesi ve bileşenlerine etki eden politikaları içeriyordu. Bu dönemde, talep fazlası , enflasyonun, aşırı değerli paranın ve sonuç olarak ödeme güçlüklerinin en önemli nedeni olarak kabul ediliyordu. Talep fazlasının bir an önce giderilmesi, ödemeler dengesinin iyileştirilmesinde en önemli etken olarak görülmekteydi. Önceki kısımda da belirtildiği gibi bu monetarist yaklaşım, genellikle şu koşulların sağlanmasını öngörmektedir:

1. Para arzının kontrolü
2. Kamu açıklarının azaltılması

¹⁹ Cem Alpar-M.Tuba Ongun, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, 3.Baskı, Evrim Yayın, İstanbul, 1988, s.159,160.

3. Devalüasyon
4. İç fiyatların dünya fiyatlarına getirilmesi
5. Tüketici teşviklerinin kaldırılması
6. Serbest ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması

1970'lerin ortalarında, monetarist stratejiler daha yapısal, uzun vadeli yaklaşımlara yerini bıraktı. Bu yeni yaklaşım, ödemeler dengesindeki sorunların bir yıl gibi bir sürede çözümlenmesinin mümkün olmadığını Fon içinde ve dışında artarak kabul görmesi sağladı. Bu anlayışla, Fon uzun vadede düzenleme gerektiren programlara desteğini arttırdı. 1974 yılında, Fon "Genişletilmiş Fon Kolaylığı" - (Extended Fund Facility) adı altında, üyelerine üç yıla kadar finansal destek sağlayabilecek bir düzenlemeye gitti. Buna ek olarak, 1979'da, stand-by düzenlemelerinin üç yıla kadar uzatılmasına karar verildi. Bu uygulama, ödemeler dengesini talepteki değişimlerin yanı sıra arz tarafında da değişikliklerle etkileyecek daha kapsamlı programların artan destek görmesini beraberinde getirdi. Ancak bu programlar monetarist araçların pek dışına çıkamadı. Programlar, kamu sektörünün küçültülmesi, kaynakların kamu sektöründen özel sektöre kaydırılması, finansal araçlar yaratılması, tasarrufların artırılması ve faiz oranlarını yükselterek verimsiz yatırımların önlenmesini daha yapısal ve arz-yanlı politikalarla sağlamaya çalışmaktaydı. Bu programların başarılı olabilmesi için Fon, üye ülkelerin borç alabilecekleri kaynakları altı katına çıkarttı. 1981'deki "Genişletilmiş Kullanım Politikası"-(Enlarged Access Policy), üyelere , Fon'daki kotalarının en fazla %600'üne kadar borç alma imkanı sağladı.

IMF'nin şartlılık prensibi ile ilgili birçok eleştiri yapılmaktadır. Bandow'a²⁰ göre bu eleştiriler genel hatlarıyla şöyledir;

Bandow (1994) IMF Şartlılığındaki problemleri üç başlık altında toplar:

1-Uygun olmayan şartlar: IMF'nin önerdiği reçetelerle, çoğunlukla ekonominin geneline etkisini ihmal ederek nokta hedeflerde yoğunlaştığını, mesela ithalatın sınırlandırılması, yeni vergilerin konması ya da varolan vergilerin oranlarının yükseltilmesi (Arjantin'de KDV oranlarının yükseltilmesi) gibi büyümeyi yavaşlatıcı tedbirlerin üzerinde durduğunu belirten Bandow, şartların katılığındaki zaman içinde

²⁰ Doug Bandow, Cato Enstitüsü'nün (Washington, D.C.) yönetim kurulu üyelerindendir. Bu bölüm, "The World Bank, the IMF, and the Developing World" Doug Bandow ve Ian Vasquez (1994) adlı makaleden alınmıştır.

değişmeyi de 'fonun varlığının gerekliliğini borç vererek kanıtlama' çabası olarak değerlendirmektedir.

2-Şartların yerine getirilmesini zorlayacak imkanların olmayışı: Şartlar ülkenin özel ihtiyaçlarını karşılama da ne kadar mantıklı olursa olsun IMF'nin (ve Dünya Bankası'nın) elinde kredinin geri kalan kısmını iptalden ya da yerine getirilmeyen şartı iptal etmekten başka yapacağı bir şey yoktur. Kredi açılacak, şartlar yerine getirilmeyince kesilecek, yeni bir anlaşma ile yeni kredi açılacaktır; zira, fon eğer kredi talep edilmezse ya da kredi açmazsa kendi varlık sebebi ortadan kalkacaktır.

3-IMF kredilerinin ideolojik yönlendirildiği bir diğer tartışma noktasıdır: Bandow, IMF ideolojik olmadığını, ekonomik rasyonellikle hareket ettiğini söylese de, şartların genelde market güçleri ile mücadele ile sorunun kökenlerine inme yerine, durumun kurtarmaya yönelik olduğunu eklemektedir. Kredinin doğrudan devletlere verilmesinin kurulu düzenlerin işine yaradığını Etiyopya örneği ile açıklamaktadır. Kredi Etiyopya devletine ve dolayısıyla Eritre ile savaşın finansmanına ya da Addis Ababa'nın hesaplarına akmıştır.

IMF kredilerini, içeriği ülkelerin özel ihtiyaçlarını da gözetken 'şartlar' çerçevesinde kullanır. 1952'den itibaren üstü örtülü olarak 'stand-by' anlaşmaları ile uygulanan şartlılıkla ilgili fonun resmi pozisyonu 1968'deki değişikliklerle netleşti. Fon kredi açmadan önce acil gördüğü önlemlerin ülke tarafından alınmasını beklemektedir. Bu ön çalışmalar yeterli görülür de belli şartlar dahilinde yardıma karar verilirse ülkenin uygulama performansı gözetlenerek yardımın iptaline ya da devamına karar verilir. Bunun yanında, ülkenin uygulamayı planladığı ancak kredinin devamı hususunda belirleyiciliği olmayan değişiklikler de vardır.

4.2. Yapısal Uyum Programları - Kavram ve Kapsam

Yapısal uyum programları, resmen 1980'li yıllardan itibaren uygulanan, geniş kapsamlı istikrar politikalarıdır. "Yapısal uyum" kısaca, daha fazla piyasa güçlerine dayanma ve devletin ekonomi yönetimindeki rolünün azalması olarak tanımlanır.²¹ Bu şekilde tanımlanan yapısal uyum, 1981 yılında John Hopkins Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan ve 1960'lardan beri neo-liberal politikayı savunan Amerikalı bir iktisatçı

²¹Dharam Ghai, "Yapısal Uyum,Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi", (çev.İdil Eser), Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma,(ed. Rence Prendergast,Frances Stewart),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1995,s.39

Bela Balassa tarafından ortaya atılmıştır²². Dünya Bankası için hazırladığı bir raporda, Balassa'ya göre yapısal uyum politikaları, ulusal politikaların daha önceki büyüme trendlerini kazanabilmeleri için dış şoklara cevap verme amacına yönelik bir politikadır²³.

Yapısal uyum politikaları, 1970'li yıllarda yaşanan petrol şokları gibi dış şoklar karşısında ekonomilerin istikrarsızlığa düşmelerini engelleyici bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu politikaların kapsamı iyi incelendiğinde, bu amacı da aşan bir kapsama sahip olduğu görülür. Yapısal uyum politikalarının içeriği ve kapsamı bu politikaların daha çok serbest piyasa düzenine dayalı liberal bir küresel ekonomi yaratma amacı taşıdığı anlaşılabacaktır. Bu politikalar bağlamında devlet teorisinden demokratik haklara, sağlıktan eğitime, konuttan işgücü piyasasına, özelleştirmeden dış ticarete ve daha birçok konuda düzenlemelere gidilmiştir. Bu anlamda yalnızca ekonomik değil politik düzenlemeler de yapısal uyum politikaları kapsamına girmiştir.

IMF tarafından uygulanan yapısal uyum programlarının amacı, bu ülkelere, borç krizinden çıkmalarına yardım ederek bir ekonomik istikrar getirmektir. Bunun en önemli aracı ise piyasanın serbestçe işlemesinin önündeki engelleri kaldırmaktır.

IMF'nin Yapısal Uyum Programı'nın içeriği hemen hemen her yerde aynıydı :

- Kamu harcamalarının, özellikle sosyal harcamaların kısılması,
- Ücret artışlarının sınırlandırılması,
- Tarım ve sanayide desteklerin kaldırılarak iç fiyatların dünya düzeyine getirilmesi,
- İç pazarın dış rekabete açılması,
- Yabancı yatırımcıları ve sermaye hareketlerini teşvik edecek yasal ve kurumsal reformların uygulanması,
- İhracatta rekabet gücünü arttırmak için paranın sürekli devalüe edilmesi ve ihracatın vergi iadesi, teşvik, v.b ile desteklenmesi,

²²Taner Timur, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge Kitabevi, Ankara, 1996 s.14

²³Timur, a.g.e., s.14'ten Bela Balassa, "Structural Adjustment Policies in Developing Economies", World Bank Staff Working Paper, Temmuz 1981

Farklı ağırlıkta da olsa uyum programlarında yapısal uyum politikalarının unsurlarına yer verilmektedir. 1986 yılında IMF tarafından yaptırılan bir çalışmada²⁴, 1980-84 döneminde 68 ülkede uygulanan 94 yapısal uyum programı uygulamasında hangi politika önlemlerine ağırlık verildiği incelenmiştir. Uygulanan uyum programlarında en önemli politika araçları yurt içi kredilerin ve kamu harcamalarının kısıtlanmasıdır. Kredilerin kısıtlanması programların yüzde 98'inde görülürken, kamu harcamalarının kısılması programların yüzde 91'inde ortaya çıkmaktadır. Bunların da daha çok maaş ve ücretlerin kısılması ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Maaş ve ücretleri, sermaye harcamaları (özellikle yatırımlardaki kısıntılar) takip etmektedir. Dış borç politikaları programların % 91'inde ortaya çıkarken ücret ve fiyat politikaları %88 civarında görülmektedir. Döviz kuru ve dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik reformlar programların %55'inde devreye girmiştir. Vergi idaresindeki reform ve iyileştirmeler %55 oranında programlarda yer alırken, diğer yapısal uyum önlemleri programların %74'ünde uygulamaya konulmuştur. Diğer uyum önlemleri bir sektörün geliştirilmesi, yatırım planlaması ve uygulama yöntemleri, kaynakların kamudan özele aktarılması ve topyekün yönetimin iyileştirilmesini kapsamaktadır.

4.3. Yapısal Uyum Politikalarının Sosyal Adalet Üzerine Etkileri

Dünya Bankası yapısal uyum programlarının değerlemesini uyum borçlanması etkisini değerlendiren 9 göstergeye dayandırmaktadır. Bu göstergeler şunlardır:²⁵

- Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYİH) artış,
- İhracat artışı,
- Reel döviz kuru,
- Enflasyon,
- Yatırımın GSYİH'ya oranı,
- Cari dengenin GSYİH'ya oranı,
- Bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı,
- Dış borcun ihracata oranı
- Borç servisinin ihracata oranı'dır.²⁶

²⁴ IMF, Fund Support Programs, Fiscal Policy and Income Distribution, Occasional Paper No:46, Washington D.C., 1986.

²⁵ The World Bank, Adjustment Lending –How It Has Worked, How It Can Be Improved, (ed. Vinod Thomas, Ajay Chibber), The World Bank, Washington .DC., 1989, s.10.

Görüleceği üzere programların değerlemesinde eşitlik,adalet ve sosyallik gibi konular yer almamaktadır. Neo-liberal felsefeye göre; fakirlere yardım etmenin en iyi yolu büyümeyi sağlamaktır. Büyümenin faydaları eninde sonunda fakirlere de sızıntı olarak da olsa ulaşacaktır. Oysa bu tartışmaya çok açık bir felsefedir. Son zamanların en çok tartışılan iktisatçısı Stiglitz'in dediği gibi; "Toplumsal sözleşmenin bir kısmı "adaleti", toplum büyüdükçe toplumun kazançlarından fakirlerinde pay almasını, kriz zamanlarında ise toplumun acılarını zenginlerin de paylaşmasını gerektirir.²⁷

Uyum programları ile yaşama geçirilen neo-liberal politikaların bu felsefesi sürekli zayıf kesimlerin aleyhine işlemiştir. Özellikle 1980'li yıllar sosyal adalet açısından çarpıklığın tüm boyutlarıyla derinleştiği yıllar olmuştur. Dünyanın çok büyük bir bölümü bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir.

Neo-liberal felsefenin hakim olduğu 1980'li yıllardan bu yana başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerde, bir yandan yoksullukla mücadelenin önemli bir toplumsal hedef olduğu dile getirilirken, diğer taraftan, refah devletinin zayıflatılma süreci içinde istihdam yaratıcı programların, konut programlarının ve sosyal hizmetlerin kısıldığı ve hatta ortadan kaldırıldığı, yoksulların orta sınıfın değer yargılarına göre "hak eden" ve hak etmeyen" yoksullar olarak sınıflandırıldıkları ve kendi konumlarından sorumlu tutuldukları, yardım görenlerin kendilerine yapılan yardımın gerekli olduğunu ve bu yardımlardan en iyi şekilde yararlandıklarını kanıtlamalarının beklendiği ve sosyal politika uygulamalarında giderek serbest piyasa kurallarının hakim kılındığı bir süreç yaşanmaktadır. Sosyal koruma sistemlerinin etkinliği giderek azalırken gelişmiş ülkeler, ulaştıkları yüksek ortalama gelir düzeyine karşın önemli bir kesimin "bolluk içinde yoksulluğuna" göz yuman bir görünüm sergilemektedir.²⁸

Aynı şekilde Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde, işsizliğin 1970'li yıllarda, büyümeye karşın çok yüksek oranlara ulaşması, nüfusun yaklaşık üçte birinin yoksulluk sınır veya ona yakın bir gelir düzeyine gerilemesine ve "üçte ikilik toplum" kavramının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Yoksulluk, 1980'li ve 1990'lı yıllarda önemli bir artış göstererek Avrupa'nın "Sosyal Birlikteliğini" tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.²⁹

²⁶The World Bank, Adjustment Lending –How It Has Worked,How It Can Be Improved, (ed.Vinod Thomas, Ajay Chibber),The World Bank,Washington .DC.,1989, s.10.

²⁷ Joseph E. Stiglitz, Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, (Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), Plan B Yayınları, İstanbul 2002

²⁸ Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.22-23

²⁹ Şenses, Age, s.18.

Küreselleşme sürecindeki derinleşme uluslararası gelir farklılığını süreç içerisinde arttırmıştır. Tablo 2’de görüleceği üzere yapısal uyum-küreselleşme sarmalı küresel düzeyde gelir dağılımını yoksullar aleyhine bozmuştur. 1970’li yıllardan itibaren dünya nüfusunun en yoksul % 20’sine sahip ülkelerin küresel GSMH içindeki payı %2.3’ten 1989’da %1.4’e düşerken ; en zengin %20’lik nüfusa sahip ülkelerin küresel GSMH içindeki payı % 73.9’dan % 82.7’ye çıkmıştır. Gelir eşitsizliğini gösteren Gini katsayısı 1970’te 0.71’den 1989’da % 0.87’ye yükselmiştir.

Küresel Gelir Farklılığı: 1960-1989				
	En yoksul %20	En zengin %20	En zenginden en yoksula	Gini katsayısı
1960	2.3	70.2	30:1	0.69
1970	2.3	73.9	32:1	0.71
1980	1.7	76.3	45:1	0.79
1989	1.4	82.7	59:1	0.87
Kaynak: UNDP, Human Development Report 1992, Oxford University Press, New York, 1992, Tablo 3.1				

Yüksek gelirli ülkelerin dünya gelirinin ezici çoğunluğunu, yaklaşık %60’ı almaları şaşırtıcı değildir. Dünya nüfusunun ise sadece %15’i bu ülkelerde yaşamaktadır. Bunun aksine dünyadaki yoksul ülkeler, dünya gelirinin %10’undan azını alırken, dünya nüfusunun % 35’ine sahiptir. Ve bu ortalamalar zengin ülkelerdeki üst gelir grupları ve yoksul ülkelerdeki en yoksul olanlar arasındaki çok daha çarpıcı sonuçları gizlemektedir. Oysa buralardaki tezat gece ile gündüz gibi keskindir. Açıkçası, ne ufukta eşitliği anımsatan bir şey ne de bu yönde bir eğilim vardır.³⁰ Elbette ki gelir dağılımı ile yoksulluk mutlak anlamda aynı şeyi ifade etmemektedir. Buna karşın gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluk hakkında da bir fikir vermektedir.

Uyum sürecinde yoksulluk en çok da kadınları etkilemiştir. Bu nedenle “yoksulluğun feminizasyonu” denilen ve uyum programlarının kadınları yoksulluğa sürüklemesini ifade eden bir kavram son yıllarda sıklıkla dile getirilmektedir. Aynı şekilde çocuklar da yoksullaşmadan paylarını önemli ölçüde almışlardır. Dünya

³⁰ Rudiger Dornbusch “Görülmemiş Bir Refah Yüzyılı”, (Çeviren:Metin Toprak), Kapitalizm ve Küresel Refah , (Editör:Ian Vasquez), LiberteYayınları, Ankara, Ocak 2003, s.104.

üzerindeki çocuk sayısının en çok da yoksulluk çizgisi altındaki ailelerde toplandığı düşünülürse tablonun vahameti daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

1980’li yıllarda yaygın olarak uygulanan uyum politikaları 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirileri şu şekilde özetleyebiliriz:³¹

- Daralmacı para ve maliye politikaları,gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızlarını olumsuz etkilemiştir.
- Temel girdi fiyatlarının döviz kuru ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi gibi arz yönlü politikalar enflasyonun patlamasına,belirsizliğin artmasına ve yatırımların azalmasına;böylece,azgelişmiş ülkelerin uzun dönemli büyüme şanslarının ipotek altına alınmasına yol açmıştır.
- Gerek mevcut yerli endüstrileri zayıflatan ticareti serbestleştirme politikaları,gerekse kamu sektörü reformları işsizliği arttırmıştır.
- Bu reformlar,gelir dağılımıyla kötü beslenme ve bebek ölüm oranları gibi sosyal göstergeler üzerindeki olumsuz etkileri düşünülmeksizin tasarlanıp uygulandığından sosyal hizmetlerin kötüleşerek,yoksul halkın yaşam koşullarının geriye gitmesine neden olmuştur.

Uyum programlarının toplumsal etkileri, her şeyden önce reformcu hükümetlerin yoğun toplumsal muhalefetle karşılaşması,dolayısıyla bu ülkelerin politik istikrarsızlık riski taşıması anlamına gelmekteydi. Bu ise uyum programlarına destek veren IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve onların arkalarındaki kreditor ülkeler için hiç istenmeyen bir durumdu. İşte bu nedenle 1990’lı yıllarla birlikte uyum programlarına uyumun bu tür olumsuz sonuçlarını azaltıcı,elimine edici önlemler dahil edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda “İnsancıl Yüzlü Uyum”,“Yapısal Uyumun Sosyal Boyutları” gibi yeni kavramlar sık duyulmaya başlanmıştır.

1987 yılında, BM Çocuk Fonu (UNICEF), “Uyum Programlarının İnsani Yüzü” adlı bir araştırma yayınladı. Bu önemli çalışma yapısal uyum programlarının toplumsal sonuçlarını gözler önüne seriyordu. Yapısal Uyum Programlarının yürütücüleri olan IMF ve Dünya Bankası yetkilileri hemen bu hümanist söyleme

³¹ Ayşe Tatar-Peker, “Dünya Bankası : Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine” ,Toplum ve Bilim,S.69,(Bahar 1996),s.39.

sarıldılar. Bundan böyle yalnızca “en yoksul tabakalar”ın yararına kullanılmak üzere borç verilecekti. Dünya Bankası sözcüsü Lewis Preston’e göre, “Dünya Bankası artık yoksullukla mücadele konusunda ciddi mücadele vermeyen ülkelere borç vermeyecek”ti. Bununla birlikte, kamu kuruluşlarının kapatılması, devalüasyonlar vs. gibi yoksulluğu yaratan nedenler hiçbir zaman tartışma konusu edilmemiştir. Tam tersine bu uygulamalar yoksullukla mücadelenin tek aracı olarak savunulmuştur. Dünya Bankası yetkilileri, “makro ekonomik tercihler sayesinde yoksulluğun azaltıldığı” görüşündeydiler.³²

Böyle bir politika değişikliğine gitmenin diğer bir deyişle insancıl yüzlü uyum söylemine geçişin ardında yatan nedenleri şöylece sıralayabiliriz:

- Tüm dünyada uyum programlarına duyulan öfke bu programların mevcut haliyle yürütülmesini zorlaştırmıştır. Halkların kabaran öfkesi politik riskleri arttırmıştır.
- Programların sürdürülememesi durumunda borçların tahsilinde sorunlar ortaya çıkabilecektir.
- IMF-Dünya Bankası ikilisi yoksulluğun ekonomi-dışı boyutlarına dikkat çekerek hafifletilmesi ve sistem içine çekilmesi gereken bir olgu olduğu yutturmacısıyla yapısal uyumun sürdürülmesine kılıf yaratmak istemektedir.³³
- Chossudovsky’nin dediği gibi ; “gelir istatistiklerinin manipüle edilmesine dayanan Dünya Bankası verileri, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulları bir azınlık grubu olarak göstermek gibi yararlı bir amaca hizmet ediyor.”³⁴ Böylece, IMF-Dünya Bankası ikilisi neo-liberal söylemin tartışılmaz üstünlüğünü ve yoksulluğun da bu politikaları yeterince ve doğru uygulamamaktan kaynaklandığını göstermeye çalışmaktadır.
- Neo-liberalizmin temelde insani bir yönünün olduğunu vurgulamış olmaktadırlar.
- Kapitalizmin evrensel düzeyde eklemlenmesini sağlayan neo-liberal politikaların aksamadan sürdürülmesi mümkün

³² Michel Chossudovsky, “Yapısal Uyum Programı ve IMF’in Diktatoryası”, (Çeviren: Siren İdemen), İktisat Dergisi, Ekim’93, s.22.

³³ Alkan Soyak, “Küreselleşme, Yapısal Uyum Politikaları ve Yoksulluk”, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/yapisal-uyum-yoksulluk.htm>, 10 Nisan 2004

³⁴ Michel Chossudovsky, Yoksulluğun Küreselleşmesi, (Çeviri: Neşenur Domaniç), Çivi Yayınları, İstanbul, 1999, s.49.

olabilecektir. Çünkü bu politikalar sayesinde ezilen kesimlerin radikal gruplara dönüşmesi engellenmektedir. Alternatif yine sistemin kendisidir.

Uyum programlarına yoksulluk karşıtı politikaların dahil edilmesi uyum politikalarının temel mantığını değiştirmemiştir. Bu önlemler uyum programlarından sapmaya neden olmadığı gibi, yoksulların da meta ekonomisine katılmasına olanak vererek bu politikaları destekleyecek tarzda tasarlanmıştır. Karşılaşılan sorunlar geçiş dönemine özgü sorunlar olarak kabul edilmektedir. Dahası, bu olumsuz etkilerin doğrudan uyum programlarından değil, programların uygulandığı ülkelerin ekonomik yapılarının çarpıklığından ve programlara karşı oluşan toplumsal dirençten kaynaklandığı düşünülmektedir. Dünya Bankası'na göre direncin kaynağı, bu ülkelere uzun süredir hakim olan grupların "yerleşik çıkarlarının" uyum programları çerçevesinde tehdit ediliyor olmasıydı. Dolayısıyla, uyum politikalarının ruhuna uygun geçici ve kısa vadeli önlemlerin alınması, bu sorunları aşmak için yeterli olacaktır.³⁵

İnsancıl Yüzlü Uyum'a dönüşümle birlikte uyum programlarının kapsamında bazı değişikliklere gidilmiştir. Getirilen yeni düzenlemeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Dünya Bankası şehirlerde hastaneler yapılmasındansa, temel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını veya düzenlemelerden zarar göreceklere yaralarını saracak sistemlerin oluşturulmasını şart koşmağa başlamıştır. Nitekim, 1984-86 yılları arasında yapılan yeni düzenlemelerin %5'inden daha azı sosyal konulara eğilirken, 1990-92 yılları arasında ise %50'sinden fazlası sosyal konulara yer vermiştir.³⁶
- Dünya Bankası tarafından yıllık olarak yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu, 1990 yılında yoksulluğun kaldırılması konusuna ayrılmıştır. Rapor iki hususu vurgulamaktadır. Bunlardan birincisi, işgücünün yoğun olduğu kalkınma modellerinin desteklenmesi, ikincisi ise eğitim, aile planlaması, sağlık ve beslenme yatırımlarının artırılması gerekliliğidir. Bu rapordan sonra Banka, ülkelerdeki yoksulluk durumlarının bir dökümünü çıkartacak

³⁵ Tatar-Peker, a.g.m., s.41-42

³⁶ Hilary F. French, "Dünya Bankasının Yeniden Yapılandırılması", Dünya'nın Durumu 1994, WORLDWATCH ENSTİTÜSÜ Raporu, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları : 10, s.206.

çalışmalara ağırlık vermiştir. Böylece önündeki sorunlara sağlıklı teşhisler koyacak ve etkin çözümler üretecekti.³⁷

- Dünya Bankası, “Hedeflenmiş Müdahaleler Programı” çerçevesi kapsamında açacağı kredilerden, görece olarak daha yoksul kesimlerin faydalanması yoluna gitmektedir. Bu programdan yararlanmak için, borç alınacak proje ya yoksullara ulaşmak için özel bir mekanizma içermeli ya da o ülkedeki yoksul insanların ortalamasından daha fazla yoksul ihtiva eden bir gruba dönük olmalıydı. 1992’de 51 proje için açılan 3 milyar dolarlık kredinin %14’ü bu kapsamda verilmiştir. Ayrıca, yine aynı amaçlarla eğitim, aile planlaması, sağlık ve gıda sektörlerini hedefleyen projelerin kredi miktarlarının artırılmasına çalışılmıştır. Bu amaçlarla verilenlerin toplam kredilere oranı 1981-83 arasında %5 iken, bu rakam 1990-92 yılları arasında %14’e yükselmiştir.³⁸
- IMF Eylül 1999’da fakir ülkelere yönelik olarak “Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (The Poverty Reduction And Growth Facility (PRGF))” adı altında çok düşük faizli bir yardım türünü uygulamaya sokmuştur. Dünya Bankası ile işbirliği içinde yürütülen bu krediden Eylül 2003 itibariyle 77 yoksul ülke yararlanmıştır.³⁹

Görüldüğü gibi esas itibariyle uyum programlarının içeriği değişmemiştir. Michel Chossudovsky’nin dediği gibi, “Bu “resmi” neo-liberal dogma, fazlasıyla manevi ve ahlaki bir söylemde somutlaşan kendi “karşı-paradigma”sını da yaratıyor. Bu sonuncusu, yoksulluk, çevre korumacılığı ve kadınların sosyal hakları ile ilgili politik konuları çarpıtır ve “stilize” ederken, “sürdürülebilir kalkınma” ve “yoksulluğun hafifletilmesi” üzerinde yoğunlaşıyor. Bu “karşı-ideoloji” neo-liberal politika buyruklarıyla ender olarak ters düşüyor. Resmi neo-liberal dogmaya karşı çıkarak değil, onun yanında ve onunla uyum içinde gelişiyor.”⁴⁰

³⁷ Hilary F. French, “Dünya Bankasının Yeniden Yapılandırılması”, Dünya’nın Durumu 1994, WORLDWATCH ENSTİTÜSÜ Raporu, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları : 10, s.206.

³⁸ Hilary F. French, “Dünya Bankasının Yeniden Yapılandırılması”, Dünya’nın Durumu 1994, WORLDWATCH ENSTİTÜSÜ Raporu, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları : 10, s.206-207.

³⁹ <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prgf.htm>

⁴⁰ Michel Chossudovsky, Yoksulluğun Küreselleşmesi, (Çeviri: Neşenur DOMANIÇ), Çivi Yayınları, İstanbul, 1999, s.48.

Nitekim uygulama sonuçları bu yeni söylemin yalnızca bir maskeden ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanca uyum söylemlerine rağmen dünyanın büyük çoğunluğu açısından adaletsizlik gittikçe derinleşmektedir. 1971 yılında en az gelişmiş olarak isimlendirilen ülke sayısı 27 iken bu sayı günümüzde 50 civarına çıkmıştır. Bu sayının artmasında son yıllarda bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin bir kısmının da bu kapsama dahil olmasının etkisi elbette düşünülebilir. Bununla birlikte toplam olarak dünya nüfusu içinde gelir adaletsizliği gittikçe derinleşmektedir.

Dünyada günde 2 doların altında gelire yaşayanların sayısı 3 milyarı bulmaktadır. Eğer en alt yoksulluk sınırını 1 dolar kabul edersek, 1990'ların ortasında, gelişmekte olan ülkelerin toplam nüfusunun %33'ünü meydana getiren 1.3 milyar insan bu sınırın altında gelir elde etmiştir. Dünyadaki en zengin 200 kişinin sahip oldukları servet ise, yeryüzündeki en yoksul 2,5 milyar insanın toplam gelirinden fazladır. Dünyadaki en zengin 3 kişinin (ABD'li) servetlerinin toplamı, en yoksul 48 ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasından yüksektir. Uluslararası servetin ve gelirin eşit olmaktan çok uzak bir şekilde dağılmasının yanı sıra, bu eşitsizlik giderek daha da derinleşmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) hesaplamalarına göre gene 1 doları sınır alırsak, bu sınırın altında yaşayan insanların genel nüfusa oranı, 1985-1990 arasında, Sahra Afrika'sı ülkelerinde yüzde 53.5'ten 54.5'e, Latin Amerika'da 23'ten 27.8'e çıkmıştır. 1990-1998 arasında, 80 ülke on yıl öncesinde olduğundan daha az ortalama gelir elde etmiştir.⁴¹

Elbette insancıl yüzlü uyuma yönelik önlemlerin olumlu etkileri de tamamen göz ardı edilmemelidir. Örneğin; yeni programlarla, aile planlaması ve aşılama gibi bazı hizmetlere daha çok kaynak sağlanmış, ilköğretim daha çok yaygınlaşmış ve temel okur yazarlık düzeyinde yükselme olmuştur. Bu elbette ki sosyal adalet adına sevindirici bir ilerleme sayılabilir. Ancak, bunun yanında orta ve yüksek öğrenime ayrılan kaynaklar sorumsuzca kesilmiştir. Ortaöğretim ve yüksek öğretim açık ve gizli özelleştirmelerle kamunun sunduğu bir hizmet olmaktan çıkarılarak geniş ve ekonomik yönden güçsüz kesimlerin bu hizmetlere ulaşması zorlaştırılmıştır. Oysa ki, yeni ekonomik düzende yeniliğin ve bu yeniliği yaratacak yüksek teknolojiyi yaratacak ve kullanacak nitelikli eğitilmiş kesimlerin yetiştirilmesinin önemi dikkate alındığında ortaya bir ironi çıkmaktadır. Bu hali ile dünyanın geleceğinde ülkeler arasında olduğu gibi, sosyal gruplar arasında da uçurumun gittikçe artması beklenmelidir. Elbette

⁴¹ Ziya Öniş, M. Mustafa Erdoğan, "11 Eylül ve Dengeli Küreselleşme", Foreign Policy, Ocak/ Şubat 2002, s.16

okuma yazma oranının artmasının, kadınların toplumdaki rollerinin düzeltilmesi gibi konuların önemi tartışılmaz. Ancak bu orta ve yüksek öğrenimin belli geniş kesimler açısından zorlaştırılması pahasına yapılıyorsa net fayda ve zarar hayli tartışmalı hale gelmektedir. Aynı şeyler sağlık hizmetleri açısından da söylenebilir. Bu hali ile insancıl uyum kapitalizmin ilk evrelerindeki bir dünya için uygun politikalar demeti sayılabilir.

IMF ve Dünya Bankası tarafından insancıl yüzlü uyum programlarının başarısı sürekli abartılmıştır. Nitekim insancıl yüzlü uyum kredilerinin değerlendirilmesinde bu durum net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu programların değerlendirilmesinde, daha öncekilerden farklı olarak sosyal sektörlere yönelik kamu harcamalarının yoksullara daha çok yarar sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi, yoksulluğun izlenmesi, “güvenlik ağıları” ve diğer hedeflenmiş programların oluşturulması ve bir yoksulluk politikasının geliştirilmiş olması gibi ayrıntılı kıstaslar belirlenmiştir. Uygulamada ise, bu kıstaslardan birinin dahi gerçekleştirilmesi durumunda bütün programa verilen krediler yoksulluk odaklı sayılmıştır. Bu durum, Dünya Bankası proje değerlendirmelerinde daha önceki yıllarda uygulanan sıkı kıstaslarla bir tezat oluşturmuş ve Dünya Bankası’nın yoksulluğa verdiği önemin olduğundan çok daha büyük görünmesine yol açmıştır. Nitekim, Dünya Bankası’nın bu şekilde yoksulluk odaklı belirlediği tarım, sağlık, eğitim, su arzı ve halk sağlığı sektörlerine verdiği krediler toplam kredilerinin %44’ünü oluşturmaya karşılık, bunların yalnızca beşte birinin yoksul kesimlere yönelik olması bu durumu gözler önüne sermektedir.⁴²

Tüm dünyada neo-liberal ekonomik politikalarla beraber devletin sosyal yönünü azaltmaya yönelik girişimler, Rawslcı anlamda devletin dezavantajlı yoksul vatandaşlarını koruma yönünün budanmasına neden olurken, Durkheimci organik dayanışma modelinin rasyonelliğinin ortadan kalkmasına yol açmakta, yoksulları kendi kaderlerine ya da varlıklı vatandaşlar-hayırseverlerle gönüllü yardım kuruluşlarının vicdanına terk etmektedir. Oysa yoksullukla mücadele, politik bir süreçtir ve başarı büyük ölçüde devletin etkin rolüne bağlıdır.⁴³

1990’lı yılların başından beri IMF ve Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelere dayattığı uyum programlarında insancıl bir söyleme bürünmüştür. Böylelikle bu kuruluşlar tarafından üstü örtülü de olsa yapısal uyum programlarının insancıl

⁴² Fikret Şenses, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 257.

⁴³ Songül Sallan Gül, “Yoksullukla Mücadelede Fak-Fuk Fon ve Yeşil Kart Uygulaması”, Görüş, Temmuz 2003, s.54, <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/55/11.pdf>

olmayan, adaletsiz bir yönü olduğu kabul edilmiştir. Yeni uyum kredilendirmelerinde kadınların eğitimi, çocukların ve yaşlıların korunması, temel eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması... vb gibi sosyal konular ön plana çıkarılmıştır. Güvenlik ağıları olarak da isimlendirilen bu politikalarla uyumdan zarar gören zayıf kesimlerin korunması amaçlanmıştır.

Uyum kredilendirmelerindeki bu değişikliklere rağmen, politika uygulamalarının temel mantığı değişmemiştir. Bir yandan uyumdan zarar görenler korunmaya çalışılırken diğer yandan toplumun daha geniş kesimleri temel hizmetlerden mahrum edilmiştir. IMF ve Dünya Bankası sistemli çalışmalarıyla yoksulluğu öznel bir durum olarak algılayıp (ve de algılatıp), geniş kesimleri kapitalist ekonomiye eklemlmeye çalışmaktadır. Bunda da yeterince başarı sağladığını söylemek zor değildir.

Kısaca söylemek gerekirse insancıl yüzlü uyum, neo-liberalizmin adaletsiz politikalarını devam ettirebilmek ve geniş kitlelerin radikal gruplara dönüşmeden sisteme entegre olmasını sağlamaya yönelik, insani yüzlü olmak bir yana iki yüzlü denilebilecek programlardır. Bu programlar, geniş kitlelere insanca yaşamı sağlamak maskesi altında, IMF - Dünya Bankası gibi kuruluşlarla bunların arkasındaki ülke ve finansörlerin, borçlu ülkeler üzerindeki etkilerini arttırmalarını sağlamaya hizmet etmiştir.

V. TÜRKİYE – IMF İLİŞKİLERİ

Türkiye , çeşitli doğal kaynaklara (maden, akarsu, deniz, tarımsal alan, orman, vs..), işgücüne ve geniş bir ekonomik hacme sahip olmasına rağmen sıkça ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Oysa, cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar cumhuriyetin resmi ekonomi politikası, ülkeyi ekonomik anlamda da sanayileşmiş Batılı devletlerin düzeylerine çıkarmak olmuştur.

Türkiye'nin mevcut problemlerinin temelinde ekonomik istikrarsızlık yatmaktadır. Bunun sonucu olarak da, başta enflasyon olmak üzere istihdam, ödemeler dengesi açıkları ve ekonomik büyümenin istenilen düzeye çıkartılamaması sorunları yaşanmaktadır. Türkiye'de ekonomik istikrarsızlığın önüne geçmek için birçok istikrar programları uygulamaya konulmuş, ancak istikrarsızlığın kaynağı olan yapısal değişim sorunları varlığını devam ettirmiştir.

Bundan dolayı Türk ekonomi otoriteleri geçmişten günümüze kadar, çok çeşitli kalkınma ve sanayileşme politikaları denemişlerdir. Nitekim, cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ekonomide karma ekonomi uygulamaları dışında, kimi zaman devletçi politikalar kimi zaman da liberal politikalar izlenmiştir. Ancak hiç birinde istenilen sonuçlar tam anlamıyla elde edilememiş ve ekonomide istikrar arayışları olarak adlandırılan bu süreç, içinde bulunduğumuz 2000'li yıllarda da devam etmektedir.

Bu sürece 1950'li yıllardan itibaren IMF'nin de dahil olması, olayların boyutuna ve yönüne de farklı bir ekleme yapmıştır. Bu çalışmada, bu süreç IMF ile işbirliği yapılarak uygulamaya konulan belli başlı istikrar programları çerçevesinde ele alınacaktır. Böylece, uygulamaya konulan istikrar programlarının uygulama sebepleri ve sonuçları bu temel gelişmeler çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

5.1. 1950-1960 Dönemi ve 1958 İstikrar Politikası

Bu dönem, II.Dünya Savaşı sebebiyle içe kapanan ekonominin hızlı bir şekilde dışa açılmasını savunan Demokrat Parti (DP) hükümeti politikalarının yoğun bir şekilde uygulamaya konulduğu bir ara dönemdir. Bu amaçla Keynezyen talep yanlı genişleyici politikalar izlenerek piyasa ekonomisine açılım hedeflenmiştir. Hükümet özellikle tarım yoluyla ekonomik gelişmeye hız vermeyi amaçlamıştır.

Ancak,1950-1953 yılları arasında arzu edilen büyüme ve liberalizasyon hedeflerine büyük ölçüde ulaşılmasına yardımcı olan şartların (Kore Savaşı'nın yarattığı konjonktür, savaş döneminde birikmiş olan döviz rezervleri, tarımda elde edilen iyi hasılat...) ortadan kalkmasıyla birlikte ekonomide dengeler yeniden bozulmuştur. Mevcut hükümet, başta ekonomik politikaları olmak üzere, iç ve dış politikalarını da yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Ara formüllerle geçiştirmeye çalışılan ekonomik kriz, 1958 İstikrar Önlemleri ile yeni bir süreç kazanmıştır. Hükümet, girdiği dar boğazdan kurtulmak ve ekonomiye hız vermek amacıyla yeni bir yardım alabilmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için mümkün olan her türlü güvenceyi sunma yönünde IMF ile temasa geçmiştir.

Krize yol açan gelişmeler ise şöyle özetlenebilir :

1954 yılından itibaren ortaya çıkan iç ve dış açıklar ekonomideki istikrarsızlığı bunalıma sürüklemiştir. Diğer taraftan konjonktürel gelişmeler ve ekonomi yönetiminin uygulamaları istikrarsızlığı ağırlaştırıcı etkenler olmuştur. En önemli konjonktürel gelişme tarım üretimindeki düşüş, hem genel fiyat düzeyinin, hem de ihracatın geleneksel tarım ürünlerine dayalı olması nedeniyle, dış ticaret açıklarının daha da artmasında rol oynamıştır. Ekonomi yönetiminin istikrarsızlığı ağırlaştırıcı başlıca uygulaması ise, izlenen ithal ikameci politikanın tamamlayıcısı durumundaki sabit kur politikasıdır. Dış ticaret açığının asıl nedeni yapısal karakterli olmakla birlikte, sabit kur politikası uygulaması dış dengenin daha da bozulmasına yol açmıştır.

İstikrarsız ekonomi ortamında dış açığın gittikçe büyümesine karşılık hükümet devalüasyona gitmeyi ve uluslar arası mali kuruluşların önerdikleri istikrar tedbirlerini almayı kabul etmiştir. Bu nedenle ihracat yapmak zorlaşmıştır. Aynı zamanda döviz

darboğazına girilmesinden dolayı yatırım ve ara mallar ithalatı da zorlaşmıştır. Bu dönemde ödemeler bilançosu açığı ve döviz darboğazı yanı sıra enflasyonist baskı da artmıştır. Fiyatlar genel seviyesi 1956'da % 13.2'ye 1957'de % 19.6'ya ulaşmıştır.

1957 yılında Paris'te IMF,OECD ve ABD hükümeti arasında varılan anlaşmayla vadesi gelen borçların ertelenmesi ve 359 milyon dolarlık yeni bir kredi açılması karara bağlanmıştır. Kararın uygulanabilmesi için de Türkiye'nin bir istikrar politikasını yürürlüğe koyması şart koşulmuştur.⁴⁴ Bu tablo karşısında IMF önerilerinin bir süre önemsemeyen hükümet, önerilere alternatif bir çözüm üretemeyince kaçınılmaz sonuç olarak IMF ile görüşmelere başlamak zorunda kalmıştır. Böylece IMF heyetiyle yapılan görüşmeler "1958 İstikrar Tedbirleri" ile noktalanmıştır.

5.1.1. 1958 İstikrar Programı Amaç ve Kapsamı

1958 istikrar önlemlerinin amaçlarından birisi, enflasyonun önlenmesi, piyasadaki mal darlığının giderilmesi ve sanayi üretimi ile yatırımlarının tekrar düzenlenmesidir. Programın ikinci temel amacı da, dış dengenin sağlanması ve böylece dış ticaret rejiminin düzenlenerek ihracatın artırılmasına yönelik olmuştur.⁴⁵ 1958 İstikrar tedbirleri çerçevesinde temel amaçların gerçekleştirilmesi için bir dizi karar alınmıştır. Söz konusu kararlar aşağıda sıralanmaktadır.

- Türk Lirası'nın resmi kuru 1 dolar=280 kuruştan (2.8 TL) 1 dolar=900 kuruş(9.0 TL) olarak değiştirilmiştir. Böylece TL % 320 oranında devalüe edilmiştir.
- İthalat yeniden serbest bırakılmış ve üçer aylık programlara bağlanmıştır. İhracat ve ithalat izni ile ilgili işlemler kolaylaştırılmıştır. Ara ve yatırım malları ithalatına öncelik verilmiştir. Bunun için ;
- İstikrar programı çerçevesinde emisyon ve bütçe harcamalarının kısıtlanması kararlaştırılmıştı. Bu kararlara bir süreye kadar uyulmuştur. Bu çerçevede kamu harcamaları kontrol altına alınarak bütçe denkliliği sağlanmak istenmiştir. Para arzını kontrol altına almak için de Merkez Bankası ve diğer bankaların

⁴⁴ Şerif Demir, "1980 İstikrar Tedbirlerinin 1958, 1978 Tedbirleri ile Genel Bir Karşılaştırması", İktisat, Sayı 312, Şubat 1991, s.18.

⁴⁵ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.276.

kredileri 30 Haziran 1958 tarihinde ulaşmış oldukları düzeyde dondurulmuştur.

- KİT'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.

IMF ile anlaşmazlık çıkması sonucunda, tam olarak uygulanamayan 1958 İstikrar Programının bu esasları; kredinin sınırlandırılması ve denetim altında bulundurulması, tarım reformu ve beş yıllık kalkınma planlarının yapılması taleplerini de kapsamıştır.

5.1.2. Programın Genel Değerlendirmesi ve 1960-1970 Dönemi

1958 istikrar politikasında sıkı para ve maliye politikası ile iç tüketimin kısılarak enflasyonun kontrol altına alınması ve beraberinde devalüasyonla birlikte ithalatın pahalı ve ihracatın ucuz hale getirilmesi ile dış açığın azaltılması hedeflenmişti. Burada dış dengesizlik sadece iç fiyatların dış fiyatlardan yüksek olması şeklindeki bir fiyat sorunu olarak kabul edilmiştir.

İstikrar tedbirlerinin uygulanması ile dış ekonomik ilişkilerdeki tıkanıklık giderilmiştir. IMF, OECD ve ABD ile yapılan anlaşmalarla 600 milyon dolar tutarındaki dış borç ertelenirken, 350 milyon dolarlık yeni bir kredi alınmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk borç konsolidasyon bu kararlardan sonra Mayıs 1959'da yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, 1950'de 373 milyon dolar olan toplan dış borç miktarı, 1960 yılında 992 milyon dolara çıkmıştır.

1958 yılında bir önceki yıla göre düşerek 247 milyon dolar olarak gerçekleşen ihracat, 1960 yılında % 40 kadar bir artışla 321 milyon dolara çıkmıştır. Yine bir önceki yıla göre 1958 yılında 315 milyon dolara düşmüş olan ithalat, 1960 yılında % 49'luk bir artışla 468 milyon dolara yükselmiştir. Dışsal –yapısal nedenlerden dolayı ihracattaki artış, sürekli ithalattaki artışın altında kalmış ve dış denge sağlama çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylece yüksek oranlı devalüasyon ve alınan diğer önlemlere rağmen yapısal sorunlara kalıcı çözümler getirilememiştir.

Ödemeler Bilançosu (1950-1960 Milyon Dolar)

	1950	1952	1954	1956	1958	1960	Toplam
Hesaplar							
I-Cari işlemler hesabı							
A-Dış ticaret							
1-İhracat	263	363	335	305	247	321	
2-İthalat	286	556	478	407	315	468	
Dış ticaret bilançosu	23	-193	-143	-102	-68	-147	-1254
B-Görünmeyen işlemler bilançosu	27	-5	-34	-40	-48	-44	-382
C-Off-Shore-Structure	-	-	-	67	52	52	289
Cari işlemler bilançosu (A+B+C)	-50	-193	-177	-75	-64	-139	-1347
II-Sermaye hareketleri hesabı							
D-Dış borç ödemeleri	-15	-22	-73	-89	-69	-65	620
E-Özel sermaye girişleri	2	95	134	145	58	54	895
F-Resmi kredi ve bağışlar	105	93	122	117	172	140	1416
Sermaye hesabı bilançosu							
(D+E+F)	92	166	183	173	161	129	
Ödemeler bilançosu (I+II)	42	-32	6	98	97	-10	
III-Rezerv hareketleri	30	-99	-66	38	-34	-51	
IV-Hata ve noksan	-72	132	60	-136	65	61	

Kaynak:Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, 3. Baskı, Bursa 1995, s.120

Türkiye ekonomisi 1961 Anayasası ile yeni bir sürece girmiş; Devlet, “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır” hükmü ile kalkınma planları yapmakla görevlendirilmiştir. Nitekim 30 Eylül 1960 tarihinde yürürlüğe giren 91sayılı kanunla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DTP), devletin bu planlama fonksiyonunu üstlenmiştir. Böylece, 1923’ten beri hedeflenen sanayileşme çabalarına 5 yıllık planlarla hız verilmeye çalışılmıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ana hedefleri ise şunlardır:⁴⁶

- Yıllık % 7 büyüme hızı sağlanması,
- İstihdam sorununun çözülmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlanması,

⁴⁶ D.P.T.:I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.33

Türkiye böylece, 1960'larla birlikte yürürlüğe koyduğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yeni bir süreç olan "planlı dönem"e girmiştir. Bu yeni dönem; bir yandan kamu harcamalarına disiplin ve perspektif getirme, bir yandan da ithal ikamesi politikasını uzun vadeli akılcı temellere dayandırma girişimidir. Birinci Plan'a göre; "Koruma dinamik bir görüşle uygulanmalı, bir üretim malı rekabet edebilir (yarışabilir) hale geldiğinde koruma ortadan kalkmalıdır." Ancak, planlanan hedefler yönünde sadece ilk 2-3 yıl içinde bir ilerleme sağlanabildi. 1960'ların ikinci yarısından başlayarak artan kamu maliyesi açıkları, enflasyonel baskı ve hükümetin ucuz döviz politikası sonucu duraklayan ihracat, 1970 bunalımıyla sonuçlandı.⁴⁷ Türkiye ekonomisinin 1950-1970 yılları arasındaki gelişmesini, sektörel ve GSMH'deki büyüme hızları açısından ele aldığımızda, ilk göze çarpan durum, 1954'teki keskin düşüştür. 1950-1953 yılları arasında başta tarım olmak üzere, sanayi ve hizmetler sektörlerinde artı yönlü bir gelişme gözlenmektedir. Ancak, 1954'e gelindiğinde ekonomiye hakim olan olumlu havanın ortadan kalmasıyla, tarımda bir önceki yıl % 9.8 olan büyüme hızı %-13.9'e, sanayide % 19.2'den % 9.2'ye, hizmetlerde ise % 11.8'den % 3.6'ya düşmüştür. Buna bağlı olarak GSMH'da % 11.2 büyüme hızından %3.0'a gerilemiştir.

Aşağıdaki tablo 1958 İstikrar Politikasının sebep ve sonuçlarıyla birlikte, 1970 İstikrar Politikasına yol açan gelişmeleri de özetlemektedir. Ayrıca, 1963'te 9,7 olan GSMH büyüme hızı 1969'da 5,4'e düşerken, aynı yıllar itibarıyla 1963'te % 3,2 olan enflasyon oranı 1969'da % 7,2'ye çıkmıştır. Böylece 1958 İstikrar Politikası ile hedeflenen istikrar düzeyine ulaşamamıştır.

⁴⁷ Atilla Sönmez, "Türkiye'de 1950 Sonrası Sanayileşme Politikası Üzerine Gözlemler", Bilanço 1923-1998..., s.60

Büyüme Hızları ve Deflatörler (1950-1970)

Yıllar	Büyüme Hızları (%)			GSMH Deflatörü		1987=100
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH %	Değişme	
1950	10.9	9.3	8.0	9.4	-2.1	0.13
1951	19.8	2.8	9.6	12.8	6.5	0.14
1952	9.5	10.9	14.5	11.9	2.7	0.15
1953	8.7	19.2	11.8	11.2	4.8	0.16
1954	-13.9	9.2	3.6	-3.0	5.1	0.17
1955	9.8	11.3	5.5	7.9	11.3	0.20
1956	5.0	9.6	-0.3	3.2	11.8	0.24
1957	6.5	10.7	7.9	7.8	23.3	0.28
1958	9.2	5.6	0.4	4.5	14.2	0.33
1959	0.3	3.6	7.6	4.1	19.9	0.34
1960	2.3	0.4	5.4	3.4	3.3	0.36
1961	-4.9	11.7	4.2	2.0	4.1	0.39
1962	5.0	3.5	8.0	6.2	9.5	0.41
1963	9.6	12.0	8.9	9.7	5.7	0.42
1964	-4.0	11.2	4.8	4.1	2.6	0.44
1965	-3.9	9.5	5.6	3.1	4.3	0.47
1966	10.7	15.2	11.5	12.0	6.4	0.50
1967	0.1	8.2	5.2	4.2	6.5	0.52
1968	1.5	11.1	7.9	6.7	3.9	0.56
1969	-1.2	12.1	4.8	4.3	7.2	0.60
1970	2.8	1.3	4.3	4.4	8.5	0.71

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara, 1998, s.4.

5.2. 1970 İstikrar Politikası ve 1970-1980 Dönemi

1960-1970 yılları arasında IMF ile Türkiye arasında her yıl bir "niyet mektubu" gider gelir. Ancak, bunlar olağan mektuplardır ve olağan denetlemenin sonucudurlar. Ancak, 1970 yılına gelindiğinde ekonomik durum daha ciddi bir müdahaleyi gerektirecek boyutlara ulaşmıştır. Nitekim, 10 Ağustos 1970'te IMF'nin tavsiyeleri doğrultusunda yeni bir ekonomik önlemler paketi hazırlanmış, bu çerçevede % 66 oranında devalüasyon yapılmıştır.

5.2.1. Krize Yol Açan Gelişmeler

1958 İstikrar Politikası uygulamasıyla birlikte kısmen kontrol altına alınmış olan iç açıklar 1964 yılından başlayarak tekrar artmaya başlamıştır.

Bu dönem aynı zamanda Türkiye ekonomisinde planlı ekonomiye geçiş dönemidir. Nitekim 1954-1960 döneminde yaşanan ekonomik kriz ve toplumsal çalkantılar, 1960'lı yıllarda planlamaya geçişin ortamını hazırlamıştır.

Ekonomide istikrarın planlı kalkınma anlayışında arandığı bu yıllarda, ekonominin tümünü kapsayan ve klasik Harrod-Domar büyüme modeline dayanan beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde, devletin ve özel kesimin birlikte hareket ettiği ve birbirini tamamladığı bir sistem olan "karma" sistem benimsenmiştir. Bilindiği gibi, Harrod- Domar Modelinde, Keynes'in Genel Teorisinin dinamikleştirilmesi gayesi hedef kabul edilmiştir. Keynes'in teorisinin dinamikleştirilmesi çarpan ilkesi yanında yatırımların kapasite yaratıcı etkisini yahut yatırım talebinde gelir artışının etkisini tesbit eden hızlandıran ilkesi ile sağlanmaktadır. Bir başka deyişle Harrod-Domar Modeli, net yatırımın ikili etkisine dayanır. Söz konusu modele göre, çıktı için bir talep oluşturulurken, çıktı üretimi için de ekonominin kapasitesi artar. Yani, yatırımların artması ile üretim sürecine katılım dolayısıyla ekonominin genel yapısında bir canlanma sağlanır.⁴⁸

1960'lı yılların ortalarından sonra korumacı politikalarla ithalata dayalı geleneksel sanayileşme politikası, Türkiye'yi gittikçe artan bir şekilde döviz darboğazına itmiştir. İmalat sanayii sektörünün, üretimin alt seviyelerinden itibaren ithal bağımlılığına sahip olması ekonominin gittikçe büyüyen temel bir problemi olmuştur. Bilinçli bir şekilde uygulanan içe dönük sanayileşme stratejisiyle korumanın aşırı ve sürekli olması sonucunda, yüksek maliyetli sanayi oluşumu yaygınlaşmıştır. Döviz emen, tamamen tüketime yönelik, fiyat ve maliyet açısından uluslararası ekonomiden uzak ve verimsiz bir yapıda olan bu içe yönelik, montajcı sanayileşme süreci 1965'ten sonra hız kazanmıştır. Emilen bu dövizin kazanılması gerekiyordu.

⁴⁸ İlker Parasız, Makro Ekonom~ Teori ve Politika, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993, s.387.

Ancak tarım ürünleri ağırlıklı bir yapıda olan ihracatla elde edilen gelirler ithalat ihtiyaçlarının çok gerisinde kalmıştır.⁴⁹

Bu göstergelerle birlikte, planlı dönemin başından 1969 yılına kadar az çok fiyat istikrarı sağlanmışken, 1969'dan sonra fiyatlar genel seviyesi banknot tedavülüne ve para arzına bir dereceye kadar paralellik göstererek yükselme sürecine girmiştir.

Açıklanan bütün bu gelişmelerin sonucunda, büyüme hızında ve kapasite kullanım oranında düşme biçiminde kendini gösteren ekonomik tikanıklarla tekrar karşı karşıya kalınmıştır. Böylece 1969 yılında netleşen ekonomik tikanıklıklara çözüm için tekrar uluslararası mali kaynaklara başvurmak zorunda kalan Türkiye, yeni istikrar önlemleri almak zorunda kalmıştır.

5.2.2. Amaç ve Kapsam

1970 istikrar programının temel amacı, dış açığın önlenmesidir. Çünkü döviz rezervinin tükenmesi ve artan dış borçlar bu istikrar politikasının uygulanmasını gerekli kılmıştır. Aynı zamanda, iç dengenin sağlanması için iç fiyatlarda ayarlamalara gidilmiş, faiz ve iskonto oranları yükseltilmiştir. Alınan bu önlemlerle enflasyonun da kontrol altına alınması amaçlanmıştır.

Alınan istikrar tedbirleri gereğince, 10 Ağustos 1970'te 1 dolar 9 TL' den 15 TL'ye çıkarılarak, Türk parası yabancı paralar karşısında % 66.7 oranında devalüe edilmiştir.⁵⁰ Bunun sonucunda 950 milyon dolar taze para bulunmuş ve IMF' den sağlanan kredinin ilk dilimi 11 Ağustos 1970'te kullanıma hazır hale gelmiştir.

İstikrar tedbirleri gereği, ithalatın kısıtlanması amacıyla ithalat rejiminde bazı değişiklikler yapılmış ve ithalatta miktar kısıtlamaları artırılmıştır. Liberasyon listesinden ithalat dondurulmuş, kamu kesiminin liberasyon listesinden yapacağı ithalatta Maliye Bakanlığının ön izin şartı getirilmiştir.

⁴⁹ Cevdet Erdost-Taner Berksoy, "IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye", Ekonomik Yaklaşım, C. 3, S.7. Ankara tT.tA. Yay.No: 192, Ekonomi Fak. Yay.No: 1982/7, Ankara, 1982, s.54.

⁵⁰ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 5.103.

5.2.3. Programın Genel Değerlendirmesi ve 24 Ocak 1980 Kararları Öncesinde Ekonomide Genel Durum

1970'te uygulamaya konulan ekonomik önlemler paketi devam eden ilk dört yılda oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. Dış ticaret açığı aşağılara çekilmiş, devalüasyonu takip eden yıllarda yıllık 1 milyar doları aşan işçi dövizleri mal ihracı gelirlerinin % 70 ile % 95'ine ulaşmıştır. İşçi dövizlerinde beklenin ötesinde gerçekleşen bu artış sonucu, cari işlem bilançosu 1972 yılında yalnız 8 milyon dolar açık verirken, 1973'te ise 484 milyon dolar bir fazla vermiştir.

Temel hedefi, denk bütçe politikası ile enflasyonun kontrol altına alınması ve ihracatı hem devalüasyon hem de parasal ve mali araçlarla desteklemek, ithalatı ise miktar kısıtlamaları ile azaltmak olan programdan, beklenen yapısal çözümler elde edilememiştir. Ekonomiyi krize götüren temel sorunlar varlıklarını korumaya devam etmiştir. Yani İhracattaki artış, ithalat artışının gerisinde kalmış, enflasyon ekonomik istikrarı tehdit etmeye devam etmiştir. Nitekim alınan teşvik önlemleriyle birlikte, 1970 yılında 588 milyon dolar olan ihracat, 1973'e gelindiğinde 1.3 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık ithalatındaki artış daha fazla olmuştur.⁵¹ Aynı şekilde, 1970 yılında yüzde 6,7 olan enflasyon oranı 1973'e gelindiğinde iki haneli bir rakama ulaşarak yüzde 20.5 olmuştur.

Planlı dönemin içe dönük sanayileşme stratejisinin sonucu oluşan, ekonominin kurumsal ve yapısal özellikleri, 1974 yılında başta petrol fiyatları olmak üzere ithalat girdilerinin fiyatlarındaki artışlara ve sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan durgunluk, enflasyon ve işsizlik gibi olumsuz gelişmelerin etkilerine karşı Türkiye ekonomisini yeterince koruyamamıştır.⁵² Bunlara ilaveten, Kıbrıs Bunalımı ve ABD'nin askeri ambargosunun ekonomik nitelik kazanması gibi faktörler de, 1974 yılından itibaren ekonomide giderek artan olumsuz gelişmelere neden olmuştur. Birinci petrol krizine bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret hadlerindeki bozulma, ödemeler dengesine büyük yük yüklemiştir ve bu etkilerin kısa döamli borçlanmayla hafifletilmesine çaba sarfedilmiştir.⁵³ Bu çerçevede içerisinde, Türkiye ekonomisinde ticari kredilerle ve özellikle Dövizle Çevrilebilir Mevduat (DÇM) olarak bilinen oldukça maliyetli kısa

⁵¹ Gülten Kazgan, Ekonomide Dış Açık Büyüme, s.410.

⁵² Demir Demirgil, "İstikrardan Kalkınmaya", İktisat Dergisi, S.210, İstanbul, 1982, s.56,58.

⁵³ DPT, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, s.1

vadeli borçlanma yöntemiyle ithalat finanse edilmeye çalışılmıştır.⁵⁴ Bunun sonucu olarak aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1975'te % 8.0, 1976'da % 7.9'luk büyüme oranına ulaşılmıştır. Ancak Türkiye DÇM türü borçlanma ile kendini bir borç krizi içerisinde bulmuş, nitekim, 1977'de vadesi gelen DÇM borçlarını ve faizlerini ödeyememiştir.⁵⁵

1977 yılından itibaren, üretim ve yatırım için gereken ithalatın zamanında ve yeterince yapılamaması, işgücü piyasasındaki sorunlarla birlikte ekonominin arz cephesinde önemli tıkanıklıklara yol açmıştır. Bu arada genişleyici maliye politikalarına devam edilmesi, kamu harcamalarıyla uyumlu olarak kamu gelirlerinin arttırılamaması ve sübvansiyon uygulamalarının yaygınlaştırılması, ekonominin talep cephesinde, toplam talep ve kamu açıklarının kontrolünü güçleştiren unsurlar olmuştur. Toplam arz ve talep dengesindeki bozulmanın artması da enflasyon artışını hızlandırmıştır.⁵⁶

Sonuç itibariyle, 1974 yılından beri kısa vadeli çözümlerle ekonomik krizin 1977 yılında somut bir şekilde patlak vermesi, IMF önerileri doğrultusunda biraz gecikmeli de olsa Şubat 1978'de TL'yi 32 oranında devalüe ederek 1 dolar'ı 25 TL'ye eşitleyen ve beraberinde bir dizi zam ve önlemleri içeren bir uygulamayı yürürlüğe koymaya mecbur etmiştir.⁵⁷

1978 İstikrar programının büyüyen borç rakamlarına son vermek üzere devalüasyonun dışında aldığı bu önlemler çerçevesinde; Merkez reeskont haddi % 9'dan % 10'a, mevduat faizleri % 16'ya çıkarılmış;bazı KİT fiyatları arttırılmış, vergi iadeleri düşürülmüş ve bütçe harcamalarının sınırlandırılması için çaba sarf edilmiştir. Ayrıca, ithalat programı 1977 yılı programının altında tutulmuş, damga vergisi % 9.10'dan % 22.5'e yükseltilmiş, DÇM'lere kur garantisi kaldırılmış, kabul (akseptans) kredisi yolu ile mal ithali kısıtlanmış, özellikle yurt dışında çalışan işçilerimizin tasarruflarını ülkeye getirmek için bir program uygulamaya konmuş, altınla ilgili işlemler kayda tabi tutulmuştur.⁵⁸

IMF'nin bu girişimleri onaylayarak gerekli desteği sağlaması beklenirken, IMF bu istikrar önlemlerini zayıf bulmuştur. Sonuçta, IMF olmasa da programı

⁵⁴ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi : 1908-1958,3.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s.104.

⁵⁵ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.291.

⁵⁶ DPT, a.g.e, s.1

⁵⁷ Cevdet Erdost-Taner Berksoy, a.g.m., s.59.

⁵⁸ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.295

onaylamıştır. Nisan 1978'de imzalanan iki yıllık stand-by anlaşması da uluslararası bankaların taze para sağlamaları için gereken etkiyi göstermemiş ve IMF'nin Ağustos ayı değerlendirmeleri bu konuda önem kazanmıştır. Bu şartlar altında, artan döviz sıkıntısı ithalatı kısıtlamış, fiyatlar ise aylık % 3-4 oranındaki artışını sürdürmüştür.

IMF'nin Ağustos ayı denetimi Türkiye açısından pek olumlu geçmese de, Eylül ortasında ikinci dilim kredi serbest bırakılmıştır. Bankalar için bu eski borçları ertelemek ve taze para sağlamak konusunda yeterli olmamıştır. Taraflar IMF'nin Kasım ayı denetiminin sonuçlarını beklemeye başlamışlardır. Daha önceki aylarda da tekrarladığı yeni devalüasyon ve bir dizi önlem önerilerini Kasım ayı denetiminde de gündeme getiren IMF ile Türkiye arasındaki ilişkiler, bu denetimle bir yıl için kopmuştur.

Böylece, iki yıl olarak düzenlenen 1978 İstikrar Programı, Eylül 1978'de ortaya çıkan problemler sonrasında Aralık ayında askıya alınmış, iki yıllık program sonuçlarına ulaşılamadan kesintiye uğrayarak, uygulanamamıştır. Sonuçta iktidardaki hükümet IMF ile anlaşamayınca, Türkiye yeni anlaşmanın sağlandığı Mart 1979'a kadar taze kaynak girişinden yoksun kalmıştır.⁵⁹

Mart 1979'da hükümet "Ekonomiyi Güçlendirme Programı" adıyla yeni bir istikrar programı hazırlamıştır. Ekonomiyi daraltarak dengeye getirmeyi amaçlayan bu programda eksik olan devalüasyondur. Ancak Nisan ayında "katlı kur" uygulamasıyla bir devalüasyon yapılmıştır. IMF'nin 1979 Haziran'ında onaylamasıyla yürürlüğe giren bu istikrar programında TL'nin katlı kur uygulamasıyla 47 TL = 1 dolar olarak devalüasyonu, KİT zamları, bütçe harcamalarının sınırlandırılması, faiz hadlerinin daha da yükseltilmesi gibi önlemler söz konusu olmuştur.⁶⁰

Bu program da Ekim 1979'dan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuç olarak 1979 yılı rakamlarına göre Türkiye'nin makro ekonomik performansı oldukça düşük seyretmiştir. Yine aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, enflasyon oranı % 63.9, cari işlemler açığı -1,413 milyar dolar, reel GSMH artış hızı ise % -0.4 olarak gerçekleşmiştir.

Buna ilaveten, 1979'da yaşanan ikinci petrol krizi sonucunda petrol ithalatına ödenen miktar 1978'de 1.3 milyar dolar iken 1979'da 1.7 milyar dolara yükselmiştir.

⁵⁹ Gülten Kazgan, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, 2.Baskı, Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul, 1995, s.178.

⁶⁰ Gülten Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.295

Buna göre 1979 ihracat gelirlerinin neredeyse tamamını petrol ithalatına tahsis etmek gerekmiş, 1980 yılında ise ihracatımız petrol ithalatını karşılayamamıştır.

İhracatın yeterince gelişmemesinde (sanayide yapısal bozuklukların ortaya çıkmasında), fiyat mekanizmasına ve faiz hadlerine aşırı müdahale, yanlış kur politikası tatbiki ve enflasyon rol oynamıştır. Bu üç unsur, Türkiye'nin 1970'li yılların sonunda yaşadığı bunalım döneminin en büyük sorunları olmuştur.⁶¹

Yüksek enflasyon hızına rağmen düşük faiz politikası uygulaması enflasyonu daha da hızlandırmış, döviz ve enerji darboğazı sebebiyle üretimde gerilemeler, mal piyasasında kıtlıklar ve özel sektörün kötümser bekleyişi sebebiyle 1979-1980'de sanayide % 50 ve daha düşük kapasite kullanımı oranlarına yol açmıştır. Nitekim, 1979'da yüzde -4.4 olan büyüme hızı 1980 yılında da yüzde -3.4 olmuştur.

Döviz kurlarının mümkün olduğunca sabit tutulması ve geciktirilerek yapılan yüksek devalüasyonlar da mal ve döviz stoklarına ve karaborsasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kronikleşen enflasyon da ekonomideki tasarruf-yatırım dengelerini bozarak, karaborsa ve stokçuluğu çekici hale getirmiştir.⁶² Bu bunalım, aynı zamanda 1978 ve 1979 yıllarında uygulamaya konulan kısmi istikrar önlemlerinin, ekonominin eksik ve kararsız tedbirlerle istikrara kavuşturulamayacağına da bir kanıt olmuştur.

Nitekim, 1973 petrol şoku ile birlikte büyüyen dış ticaret açıklarına bağlı olarak artan dış borçlar ve yeni dış borç temininde karşılaşılan sıkıntıların sonucunda, büyüme hızı 1977'de % 3.9'a, 1978'de % 2.9'a ve 1979'da % -0.4'ye düşmüştür.⁶³ Büyüme hızındaki düşmenin sonucunda işsizlik oranının 1980'li yıllara girilirken % 20'lere yaklaşması ve artan enflasyonla derinleşen ekonomik ve siyasal bunalım, 24 ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olmuştur.

Türk ekonomisinin kronik sorunlarından biri haline gelen yüksek enflasyon, aynı zamanda ekonomik büyümenin önündeki en büyük engeldir. Yüksek enflasyon, halkın tasarruf eğilimini azaltarak, halkı daha fazla tüketime zorlar. Böylece sermaye tüketim gibi verimsiz faaliyetlere yönelir. Yüksek ve istikrarsız enflasyon fiyat sisteminin etkinliğini de ortadan kaldırarak, ülke genelinde bir belirsizliğe sebep olur. Bu durum yatırımlar ve kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemekte ve ekonomik verimlilikten uzaklaşmaya yol açmaktadır. Yüksek enflasyon durumunda, yaratılan

⁶¹ İ.T.O., Ekonomik Rapor, Eylül 1999, s.39.

⁶² İTO., a.g.e., s.39.

⁶³ Maliye Bakanlığı, 1981 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s.1

para tüm ülkeye aynı anda yayılmamakta, dolayısıyla tüm sektörler bundan aynı anda etkilenmemektedir. Böylece enflasyon ekonomik yapıda sapmalara ve dengesizliklere neden olur. Yüksek enflasyon uzun dönemde ise, sermayenin reel yatırımlar yerine spekülatif amaçlı yatırımlara yönelmesine yol açar.

Türkiye'nin Makroekonomik Performansı (1973-1979)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
GSMH Reel Artış Hızı (%)	5.4	7.4	8	7.9	3.9	2.9	-0.4
Enflasyon Oranı (TEFE %)	20.5	29.9	10.1	15.6	24.1	52.6	63.9
Cari İşl.nengesi.(milyon\$)	660	-561.0	-1,648	-2,029	-3,140	-1,265.0	-1,413.0
Toptan Yatırımları GSM.H(%)	18.1	20.7	23.6	27.1	25.8	19.6	17.7
Cari İşl.neng./GSMH%	3.0	-1.8	-4.4	-4.8	-6.4	-2.4	-2.4
Kamu F.Gr./GSMH%	2.0	6.6	6.1	8.7	10.4	4.1	9.4

Kaynak: DPT, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisi Gelişmelerinin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, s.8.

5.3. 24 Ocak 1980 Kararları ve İstikrar Süreci, (1980-1990 Dönemi)

24 Ocak 1980 Kararları, ekonomik, sosyal ve siyasal yaşantımızda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca, IMF'nin, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte Türkiye ekonomisindeki etkisi daha da güçlü bir şekilde hissedilmiştir. Turgut Özal ve kadrosu da IMF ile en iyi anlaşabilen ekip olarak tarihe geçmiştir .

1958 ve 1970 istikrar önlemleri denemelerinden sonra, özellikle 1970'lerde baş gösteren petrol şokları ve Türkiye'de hızlanan enflasyonun % 107.2'lere kadar yükselmesi, ekonomide kısa ve uzun vadeli köklü önlemlerin alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Toplumda da acil önlemlerin alınması ve buna destek verilmesi gerektiği yönünde temel bir eğilim hakim olmuştur.

24 Ocak kararları öncesinde ekonomi, yüksek enflasyonla birlikte derin bir resesyon sürecine girmiştir. Bu süreci kırabilmek için radikal kararların alınması zorunlu hale gelmiştir. Enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için 24 Ocak 1980 Kararları yürürlüğe

konulmuştur. Bu program daha önce uygulamaya konulan istikrar programlarından kapsamı ve temel stratejileri bakımından tamamen farklı bir yapıya sahiptir. Bu programla ekonomik yapısal sorunlara kalıcı çözümler getirilmeye çalışılmış ve bu amaçla kısa ve uzun vadeli radikal kararlar alınmıştır.

Bu tarihi kararlar, Cumhuriyet dönemi boyunca uygulamaya konulan iktisat politikalarının esasları bakımından yeni bir dönemin ve yeni bir ekonomik anlayışın başlangıcıdır. Türkiye ekonomisinin iç pazara dönük yapısını ve örgütleniş biçimini dışa dönük bir yapıya dönüştürmeyi amaçlayan ve ekonomide liberalleşme yönünde adım atan 24 Ocak Kararları da diğer istikrar paketleri gibi IMF kökenlidir.

Bu program daha önceki yıllarda Türkiye'de uygulamaya konulan istikrar programlarına benzediği gibi, IMF'nin gözetiminde kimi Latin Amerika ülkelerinde uygulanan ortodoks istikrar programlarının niteliklerini taşımaktadır. Programın ortodoks nitelikli olması dolayısıyla temelinde, dengesizliğin ve enflasyonun esas kaynağının artık talep olduğu görüşü yattığı için, alınan önlemlerin önemli bir kısmı kamu harcamaları ve iç talebin kısılmasına yönelik olmuştur.

İstikrarsızlığın talep şişmesine neden olan parasal bir olgu olarak algılanması sonucunda da çare parasal düzenlemelerde aranmıştır.⁶⁴ IMF önerilerinin kararlı bir biçimde uygulandığı bu istikrar programı içinde, ekonomide şok etkiler meydana getirecek tarzda para politikası (bir taraftan faiz hadleri yükseltilmiş, diğer taraftan yüksek oranlı devalüasyon yapılmış ve esnek kur sistemine geçilmiş) uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak Kararlarıyla birlikte uygulamaya konulan programın ilk aşaması 1980-1983 yılları arasında uygulanan bir istikrar programı niteliğindeyken, sonraki aşama, ekonomiyi serbestleştirme ve yeniden yapılanma hedefi olmuştur.⁶⁵

Bu doğrultuda 24 Ocak Kararlarıyla başlayan program, devlet müdahalesinden serbest piyasa yönüne, ithal ikamesi sanayileşme stratejisinden ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişi öngörmüştür. Bu geçiş, birçok azgelişmiş ülkede ithal ikamesi yoluyla sanayileşme çabalarının başarısız olmasının, IMF ile uluslararası kuruluşları, bu ülkelere, ithal ikamesi yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisini önermesinin bir sonucu olmuştur. "Teorik temeli Neo-Liberal (veya yeni muhafazakarlar) yaklaşımlara dayanan 24 Ocak Kararları", IMF tipi istikrar

⁶⁴ Taner Berksoy, 'Türkiye'de İstikrar Arayışları ve IMF', IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, I. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.169.

⁶⁵ Gülten Kazgan, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, s.185.

programının yanı sıra daha çok Dünya Bankası'nın geliştirdiği "yapısal uyum" programının bilinen unsurlarını taşımıştır.⁶⁶ Böylece, "serbest piyasa ekonomisi"ne geçiş yönünde alınan politika demetinin "şok bir program"la devreye girmesi önlenmiş ve aşamalı bir uygulama söz konusu olmuştur.⁶⁷

Sonuç itibariyle, Türkiye'nin 1980-1990 yılları arasındaki liberalizasyon ve istikrar çabalarında (tipik bir IMF-Dünya Bankası finansal programlama uygulaması ve reformların sıralaması), önceliklerin dış ticaret, finansal piyasalar ve son olarak da sermaye hareketleri şeklinde takip ettiği "ortodoks" bir yaklaşım söz konusu olmuştur.⁶⁸

5.3.1. Amacı ve Kapsamı

24 Ocak Kararları, kısa dönemli istikrar önlemlerinin ötesinde, orta ve uzun dönemli yapısal dönüşümlere yönelik olmuştur. Kısa dönemde dış açığın azaltılması suretiyle, ödemeler dengesinde bir iyileşme ve enflasyon hızında bir yavaşlama hedeflenmiştir.

Orta ve uzun dönemde enflasyon ve dış ödemeler dengesi sorununa kalıcı çözümler getirilmesi ve ülkenin ithal ikameci birikim modelinden uluslararası rekabete açık, dışa dönük sanayileşmeye dayalı yeni bir birikim modeline geçilmesi amaçlanmıştır. Asıl hedefi, piyasa mekanizmalarına işlerlik kazandırmak ve ekonomi politikasında piyasa ekonomisinin kurallarına uymak olan 24 Ocak Kararları, öncelikle son derece şiddetli olan enflasyonu kontrol altına alma ve içte arz ve talep dengesini, dışta da ödemeler dengesini sağlama amacına yönelik olmuştur. Bu amaçlara yönelirken benimsenen temel yaklaşım, iktisadi yapının kendisini ve işleyiş şeklini değiştirmeyi amaçlayan bazı köklü düzenlemeleri de kapsamıştır .

Ekonomiyi çok kısa bir süre içerisinde istikrara kavuşturmak için anti-enflasyonist politikaları uygulamaya koyan 24 Ocak Kararları iktisadi istikrara, idari ve müdahaleci araçlardan çok, piyasa mekanizmasını çalıştırmak yoluyla ulaşmayı hedef almıştır. Bu kararlarla iktisadi makro dengelerin sağlanmasının temel şartı, ekonominin dışa açılması, bunun için de daha çok dışa dönük yapısal bir üretim ve

⁶⁶ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985, s.122.

⁶⁷ Gülsen Kazgan, Yeni Ekonomik Düzen 'de Türkiye'nin Yeri, s.1 88.

⁶⁸ Deniz Gökçe, "The Political Economy of Financial Liberalization in Turkey", T.c. Merkez Bankası Yayını, Ankara 1993, s.57, 58.

dış ticaret politikasının kabul görmesi hedefi olarak öngörülmüştür. Türk ekonomisinin dışa açılmasının sağlanması ve özellikle sanayi malları ihracatının geliştirilmesi programın temelini teşkil etmiştir. Bu doğrultuda programın temel amaçları:

- Devletin ekonomiye müdahalelerinin azaltılması, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması ve piyasadaki göstergelere göre kaynak dağılımının sağlanması,
- Para politikasının temel araç olarak benimsenmesi,
- İçe yönelik sanayi yapısı yerine dışa dönük bir sanayi yapısına geçilmesi ve bunun sonucu olarak yapısal bir değişimin sağlanması,
- Döviz darboğazı problemini aşmak için, atıl kapasitelerin hareketlendirilerek üretimin artırılmasını ve yatırımların hızlandırılmasını gerçekleştirmek üzere ihracatın teşvikine önem verilmesi, şeklinde özetlenebilir.

24 Ocak 1980 Kararları gereğince IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde belirlenen önlemlerin başlıcaları şöyledir:

- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikası benimsenmesi ve yüksek oranlı devalüasyonlara başvurulmaması (bu kararların ardından ilk aşamada TL, % 48.6 oranında devalüe edilerek, TL-Dolar kuru 47 TL.'ye çıkarılmıştır.),
- KİT reformu yapılarak, bu kuruluşların devlete yüklediği zararın ortadan kaldırılması,
- Kamu kesimince üretimi yapılan temel mallarda sübvansiyonun azaltılması veya kaldırılması,
- İç talebin ve dolayısıyla enflasyonu kontrol edici bir araç olarak, yüksek faizle birlikte sınırlı para-kredi politikasının kullanılması,
- Kamu harcamalarında kısıntıya gidilirken, kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliliğine ulaşılması,
- Faiz hadlerinin devletçe değil, piyasadaki fon arz ve talebi tarafından belirlenmesi,
- Yabancı sermayeyi teşvik için yeni önlemlere başvurulması ve devletin temelindeki bazı üretim alanlarının yerli ve yabancı özel sermayeye açık tutulması,

- İthal ikamesi sanayileşme modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modeline geçiş kapsamında, ithalatın libere edilmesi, sanayinin yasaklar ve kotalarla korunmaması, ihracatın teşvik edilmesi.

Programın kısa vadeli hedeflere ulaşmada hareket noktası şunlar olmuştur.

- Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun kamu kesiminden kaynaklanan yönünü hafifletmek.
- İhracatın hızla teşviki ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetlerin güçlendirilmesi yoluyla ekonominin döviz kazanma gücünü hareketlendirmek.
- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en aza indirmek.
- Ekonominin üretim gücünü, girdilerin arzını artırmak yoluyla hareketlendirmek.
- Özel sektör gücüne destek vermek amacıyla kısıtlıkları azaltmak ve piyasa mekanizmasını çalıştırmak.
- Yeni tasarruf, kambiyo, faiz politikalarını uygulamak.

5.3.2. Genel Değerlendirmesi

24 Ocak Kararlarının, ana hatları ile incelenen kısa ve uzun vadeli amaçları ile, araçları bakımından kapsam ve temel yaklaşım itibariyle farklı olduğu görülmektedir. 24 Ocak Kararları bir misyonu yerine getirmiş, dışa açık serbest piyasa ekonomisi düşüncesini yerleştirmiştir. Söz konusu kararlarla ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapılmıştır. 1958 ve 1970 İstikrar Politikaları'nda dış açığın nedeni olarak enflasyon ve aşırı değerlenmiş döviz kurundan kaynaklanan iç ve dış fiyatlar arasındaki fark kabul edilmişken, 1980 İstikrar Politikası'nda enflasyon ve aşırı değerlenmiş döviz kurunun yanı sıra, kamu kesiminin büyüklüğünün ve ithal ikameci politikaların neden olduğu kabul edilen kaynak kullanımı etkinsizliğine bağlı maliyet artışları da dış açığın nedenlerinden birisi olarak görülmüştür.

24 Ocak Kararları, daha önceki istikrar önlemlerinin (1958, 1970 ve 1978-1979 İstikrar Programları) tümü gibi IMF'nin stand-by anlaşmalarıyla desteklenmiş, OECD gözetiminde borç konsolidasyonu sağlanmış ve OECD denetimindeki yeni kredi imkanları devreye sokulmuştur.⁶⁹ 24 Ocak Kararları'yla birlikte ekonomiyi adım adım "Serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılma"ya yönelik hale getiren yeni iktisat politikası, birçok açıdan 1950-1954 arasında başlatılan liberalleşme hareketine

⁶⁹ Nazif Ekzen, "1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978- 1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, Ankara, 1984, s.165.

benzetilebilir. Ancak, daha ileri adımların atılması ve ekonominin daha geniş kesimini kapsamaması noktalarında önemli farkı bulunmaktadır. Bu da "İhracata yönelik büyüme"nin, dışa açık büyümenin temel unsuru yapılmasıdır.⁷⁰

Yüksek ihracat artış hızını büyüme hızının kaynağı yapmayı hedefleyen 24 Ocak Programı, bu niteliğiyle Türk ekonomi tarihinde önemli bir konuma sahip olmuştur.⁷¹ İhracata dayalı büyüme modelini benimsemesi ve ekonominin yapısını tamamen bu yönde değiştirmeye çabalaması bu programın, daha önce kısa sürelerle uygulanan ve hiçbirinin amaçlarına ulaşamadığı 1950, 1970 ve 1978-1979 İstikrar Programlarından ayırıcı bir özelliği olmuştur. Diğer taraftan, ithalat rejimini serbestleştirmek, yabancı sermaye yoluyla yatırım ve döviz sorunlarına çözüm bulmak, dış borçlanmayı arttırarak dış borçları ödemek ve ithalatı genişletmek gibi temel politikalar; 24 Ocak 1980 ve önceki tüm istikrar programlarının belirgin özelliği olmuştur.

Bununla birlikte, 24 Ocak 1980 programı köklü değişiklikler getirmeyi amaçlamıştır. Mal, para ve döviz piyasalarında kontrollü fiyatları ortadan kaldırmak için önlemler alınmış; ihracatı teşvik programı oluşturulmuş; devlet işletmeleri ticari ilkeleri esas alarak faaliyet gösterecek biçimde tekrardan yapılanmış; KDV'yi de kapsayan köklü bir vergi reformu tasarlanmış; KİT reformu üzerinde durulmuştur. Sonuç itibariyle, bu program Türkiye ekonomisinin yeniden yapılanması yönünde kararlı bir girişim ve geniş bir uygulama alanı bulma şeklinde bir dönüm noktası olmuştur.

5.3.3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Uygulama Sonuçları

Türkiye'nin 24 Ocak 1980'de uygulamaya koyduğu uzun vadeli istikrar ve yapısal değişimi öngören istikrar programı, IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası sermaye akımlarını yönlendiren kuruluşlar tarafından desteklenen geniş kapsamlı bir program olmuştur.

Söz konusu program çerçevesinde Türkiye, OECD ülkelerine olan ve daha önce ertelenen borçların yeniden "ertelenebilmesi" ve de IMF ile anlaşmanın sağlanabilmesi için IMF'ye serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya yönelik verdiği

⁷⁰ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, s.333.

⁷¹ Gülten Kazgan, *Avrupa Topluluğuna Tam Üyelik Açısından Türkiye'nin Rekabet Gücü*, SİAR, İstanbul 1987, s.7.

taahhütler sonucunda 1980-1983 yıllarını kapsayan üç yıl süreli bir stand-by anlaşması imzalamıştır.⁷² IMF'nin istikrar politikaları uygulamalarını uygun görme şartını özünde taşıyan ve 18 Haziran 1980'den itibaren geçerli olan bu anlaşmayla aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1.250 milyar SDR (yaklaşık 1.650 milyar \$) tutarında bir kredi alınmıştır. Burada Türkiye, IMF'den büyük çoğunluğu kredi dilimi politikaları çerçevesinde olmak üzere kullanabileceği imkanların tamamını kullanmıştır. Bu imkanların önemli bir kısmı (toplam 1,474.0) 1980-1985 yılları arasında kullanmıştır.

Türkiye'nin 1980-1985 Arasında IMF'den Kullanımları (Milyon SDR)

Dönem	İmkan	Düzenleme Türü	Miktar	Kullanılan Miktar
1980-1983	Kredi Dilimi Politikası	Süresi Uz.Fon Kolaylığı	1,250.0	1,250.0
1983-1984	Kredi Dilimi Politikası	Stand-by Düzenlemesi	225.0	56.0
1984-1985	Kredi Dilimi Politikası	Stand-by Düzenlemesi	225.0	168.0
Toplam			1,700.0	1,474.0

Kaynak: Mahfi Eğilmez, "IMF, Dünya Bankası Grubu ve Türkiye", s.60.

Öte yandan alınan kararlar doğrultusunda, ücret ve maaş artışları kontrol altına alınmış, taban fiyatları ve destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır. Kamu harcamaları kısılmış, para arzındaki genişleme frenlenmiş, bütçe dengesi ve parasal göstergeler titizlikle takip edilmiştir. Uluslararası piyasalardan sağlanan krediler sayesinde acil dış finansman sorunları giderilmiş ve üretimde kullanılan ithalat girdisi arttırılabilmektedir. İthal girdi sıkıntısı ve enerji dar boğazı aşılnca kapasite kullanımı genişlemiştir.

Ayrıca 24 Ocak Kararları ile birlikte TL % 48.6 oranında devalüe edilmiş, günlük kur ayarlamasının başlatıldığı 1 Mayıs 1981 tarihine kadar % 5'i aşmayan küçük oranlı devalüasyonlara devam edilmiştir. Böylece Türk ekonomi tarihinde

⁷² Gülten Kazgan, Ekonomide Açık Büyüme, s.336, 338.

sürekli devalüasyon. dönemi başlamıştır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren günlük kur uygulamaları görevi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına verilmiştir. Böylece Türkiye'de hafta sonları hariç her gün ilan edilen günlük kur ayarlamasına geçilmiştir. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarından dolayı, 24 Ocak Kararlarının temel hedefi olan "enflasyonla mücadele" maddesi, uygulamaya konulacak tüm ekonomik programların temel amaçları arasında yer almak zorunda kalmıştır . Çünkü, Türk ekonomisinin temel sorunu öteden beri kronik enflasyon ve buna bağlı makro ekonomik dengesizliklerdir. Gerçekten de günümüze kadar, yüksek enflasyon oranı, Türkiye ekonomisinin gelişmesi önünde en büyük engel olmuştur. Yüksek enflasyon oranı ile büyüme arasında daima ters bir bağıntı söz konusudur. Bu durum aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi enflasyon oranı 103.82'ye çıkmış 1980 yılında büyüme oranı ise - 1.07'ye düşmüştür.

1980 öncesi dönemde yatırım talebini olumsuz yönde etkileyen "politik istikrarsızlık" faktörü, 1980 sonrası yerini "ekonomik istikrarsızlık" faktörüne bırakmıştır. 1980 sonrası dönemde kamu otoritelerinin ekonomiye müdahaleleri adeta günlük müdahalelere dönüşmüş, bunun sonucu oluşan ciddi boyutta ekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik iş çevrelerine makul bir planlama ufku imkanı tanımamıştır. Böylece 1980 sonrası Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarını etkileyen birincil faktör "ekonomik istikrarsızlık" olmuştur .

1980 öncesi dönemde Türk mali sisteminin egemen unsuru olan bankacılık sektörü, bu özelliğini 1980 sonrası dönemde de sürdürmüştür. Ancak 1994 krizi ile birlikte bankacılık kesiminin ekonomimizin lokomotifi olamayacağı anlaşılmıştır. Banka kaynaklarının :kamu borç finansman gereksinimlerinin karşılanmasına yönlendirilmesi, Türk banka sisteminin giderek bir "borç bankacılığı"na dönüşmesine yol açmıştır. Faiz oranlarının piyasa koşullarının üstüne çıkmasına da yol açan ve reel yatırımların önünü kesen bu bankacılık anlayışı, ekonomide başka bir istikrarsızlık unsuru halini almıştır.

Ülkede verimsiz işleyen onlarca kamu bankasının yanında bir o kadar da özel banka kurulmuş ve faiz fiyatlarında rekabet edemeyen bankalar aşırı şubeleşmeye gitmişlerdir. Ancak yükümlülüklerini yerine getiremeyen bu bankalar, zamanla ekonomide istikrarsızlığa sebep olmuş, hatta güvensizliğin temel unsuru haline dönüşmüşlerdir. Devlet tasarrufların kaçışını önlemek için bankacılık kesimindeki yatırımlara kamu güvencesini getirmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum zaten bütçe açıkları ve borç sorunu ile kaynakları azalan kamu kesimine ek bir yük

getirmiştir. Nitekim devlet bu yükten kurtulmak için BDDK gibi bir regülatör kurum aracılığıyla yükümlülüklerini yerine getiremeyecek kadar bilançoları zayıflayan bankaları çok operasyonlarla fona devretme yoluna gitmiştir.

Öte yandan, 24 Ocak 1980 Kararlarının ardında, Türkiye'nin liberalleşme adımlarını sıklaştırdığı 1980 ve 1990'a kadar zaman periyodu içindeki inişli-çıkışlı bir ekonomik yapı gözlemlenmektedir. Bu da ancak enflasyonun ekonomik genişlemenin önünde engel teşkil etmeyecek bir seviyeye çekilmesi ve diğer yapısal sorunların çözümü için ciddi adımların atılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bazı Temel Ekonomik Veriler

Yıllar	Büyüme Hızları (%)			% (TEFE)		Milyon TL.
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Enflasyon	Bütçe Açığı
1980	1.1	-3.3	-3.7	-1.1	107.2	-159324.9
1981	-1.9	9.2	6.2	4.1	36.8	-96514.3
1982	3.1	4.9	3.2	4.6	27.0	-142729.8
1983	-0.9	6.3	7.0	3.3	30.5	-216858.2
1984	0.5	9.9	7.9	5.9	50.3	-508291.9
1985	-0.5	6.2	5.1	5.1	43.2	-513156.1
1986	4.6	11.1	6.0	8.1	29.6	-1157818.7
1987	0.4	9.1	12.9	7.4	32.0	-2346351.0
1988	7.8	1.8	0.5	4.1	68.3	-3858686.0
1989	-7.6	4.6	0.9	1.9	69.6	-7502599.0
1990	6.8	8.6	10.3	9.4	48.6	-1781831.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara, 1998, s.4; Bütçe ve Gider Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991), Türkiye İstatistik Yıllığı 1996, DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1990, Ankara 1991.

Bu tablo, Türkiye ekonomisinin temel üç sektörünün (tarım, sanayi, hizmetler), GSMH, enflasyon ve bütçe açıklarını içermektedir. Tablodan da görülebileceği gibi enflasyon ile büyüme arasında ters yönlü bir denklem söz konusudur. Yani biri artarken diğeri düşmektedir. Nitekim, 1980 yılında % 107.2 olan enflasyon oranına karşın, ekonomideki büyüme; tarımda % 1.1, sanayide % -3.3, hizmetlerde % -3.7 ve GSMH'da da reel büyüme % -1.1 olarak gerçekleşmiştir.

1981 yılında enflasyon % 36.8'e düşerken, GSMH % 4.1 artmıştır. 1981 yılında sağlanan reel ekonomik büyüme 1982 yılında biraz hızlanarak % 4.6 oranında büyümüştür. Oysa 1981-1982 yıllarında dünya ekonomilerinde önemli bir durgunluk yaşanmıştır. GSMH 1983 yılında % 3.3 oranında büyümüştür. Bunun nedeni 1983 yılında kötü hava koşulları nedeniyle tarım sektöründe negatif olarak gerçekleşen büyüme oranıdır. 1984 yılında GSMH'daki büyüme % 5.9, 1985 yılında da % 5.1 olmuştur. 1986 yılında GSMH % 8.1 oranında artmıştır. Bunda tarım ve sanayi sektöründeki olumlu gelişmeler etkili olmuştur. 1986 yılında tarım, sanayi ve hizmet kesimleri sabit faktör fiyatlarıyla sırasıyla % 3, % 5.5 ve % 4.8 oranında saptanan program hedeflerini aşarak sırasıyla % 7.1, % 9.2, % 6.1 büyümüştür. Temelde 1984-1986 döneminde dikkati çeken en önemli gelişme, sanayi sektöründeki yüksek büyüme hızıdır. 1985 yılında petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı ek kaynaklar yatırım harcamalarında kullanıldığı için % 9.2 oranında bir gelişme göstermiştir. 1985 yılı ortalarında başlayan hızlı büyüme devresi 1987 yılında eğilimini önemli üretim artışları şeklinde sürdürmüştür ve 1987 yılında GSMH'nın büyüme hızı % 7.5 olmuştur. 1987 yılının dikkati çeken ilk özelliği, sanayi ve hizmetler kesimindeki yüksek büyüme hızlarının (sırasıyla % 9.1 ve % 6.7) tarım kesimindeki düşük büyüme hızına bağlı olarak GSMH artış hızında bir yavaşlama olmasıdır.

Bir başka dikkati çekici nokta da, 1986-1988 döneminde iki farklı durumun oluşmasıdır. Birincisi 1988 yılının ilk üç ayına kadar olan ve ekonominin uzun dönemli büyüme trendinin çok üzerine çıktığı hızlı büyüme dönemidir. İkincisi ise 1988 yılının ikinci üç ayında büyüme hızındaki yavaşlamayla başlayan, daha sonra özellikle 1988'in ikinci yarısında daralınaya dönüşen dönemdir.

24 Ocak Kararları çerçevesinde alınan istikrar önlemlerinde enflasyon birinci öncelikli sorun olarak kabul edilmiş ve bu yönde radikal önlemler alınmıştır. Uygulamaya konulan önlemler 1980 yılının ikinci yarısından itibaren etkilerini göstermeye başlamış ve 12 aylık fiyat artış oranı 1980 Şubat ayı sonunda % 133.2'ye kadar yükselmiş, 1980 yılı sonunda % 94.6'ya kadar gerilemiştir. Enflasyondaki bu düşüş 1981'de devam etmiş, 1981 yıl sonu itibarıyla enflasyon oranı % 36.8 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, bütçe açıklarının da enflasyonla aynı şekilde doğru orantılı olduğunu görüyoruz.

5.4. 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemleri Uygulama Planı (5 Nisan 1994 Kararları)

Ülkemizi 5 Nisan 1994 Kararlarına götüren dönemin ekonomik özelliklerinin, önceki krizleri hazırlayan etmenlerden farksız olduğunu görüyoruz. 5 Nisan öncesi ekonomideki genel manzara; kamu açıklarında artış, fiyat istikrarsızlığı, borç yükünün artması, dış ticaret açıklarında olağanüstü yükselme, büyümede istikrarsızlık şeklindeydi.

1994 krizini daha da şiddetlendiren; kamunun borçlanma politikası olmuştur. Kamu kesimi giderleri normal gelirlerle karşılanamayınca TCMB kaynaklarına başvurulmuş, yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Devlet borçlanabilmek için faizleri yükseltmiştir. Yurt içi faizler yurt dışı faizlere oranla yüksek tutularak kısa vadeli sermaye ülkeye çekilmek istenmiştir. Devletin iç borçlanma tahvil ve senetlerinin getirisi yükseltilmiş, bunlar vergiden ve harçlardan muaf tutulmuştur. Bu gelişmeler devleti bir kısır döngüye sürüklemiştir. Kısa vadeli borçları ödeyebilmek için tekrar daha ağır şartlarda borçlanma yoluna gidilmiştir. Yani, borç borçla ödenmeye çalışılmıştır. Diğer yandan, borçlanma reel faizi, GSMH reel büyüme oranı üzerinde tesbit edilince kamu kesimi borç yükünün, GSMH'ya oranı giderek yükselmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı (KKBG/ GSMH), 1990'da % 7.5, 1991'de % 10.5, 1993'de % 11.8 olarak gerçekleşmiştir.⁷³

5.4.1. Krize Yol Açan Gelişmeler

24 Ocak Kararlarının, 1988-1993'te etkisini belirgin bir şekilde yitirdiğini ve ekonominin gittikçe istikrarsızlıktan yaygın bir bunalıma yöneldiğini görmekteyiz. 1990'lı yıllardan itibaren kamu açıkları ve finansman politikası ile sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, 1980'den sonra da devam eden dışsal-yapısal istikrarsızlığı ağırlaştırarak krize dönüşme sürecini hızlandırmıştır. Özellikle kısa vadeli borçlar lehine artan dış borç stoku ve yapısal nedenlerle ihracatın ithalatı karşılama oranının düşüklüğü, dış kredi notunun düşürülmesinde başlıca etken olmuştur. Bu nedenle dış borç temininde yaşanan güçlük, 1994 yılında büyüme

⁷³ HDTM; Başlıca Ekonomik Göstergeler.

hızının çok keskin bir şekilde düşmesine ve ekonomik darboğazların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Türkiye'de özellikle borç faizi ödemeleri ve personel giderlerindeki büyüme, kamu kesimi finansman ihtiyacında sürekli bir artışa yol açan etmenlerin başında gelmektedir. 5 Nisan Kararları da yeniden dış borçların düzenli olarak itfasını gözetilen bir program olarak uygulamaya koulmuştur.

Türkiye'nin Makroekonomik Performansı (1990-1993)

	1990	1991	1992	1993
GSMH Reel Artış Hızı (%)	9.4	0.4	6.4	7.6
Enflasyon Oranı (TEFE) (%)	52.7	55.1	62.1	58.3
Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	-2.6	258.0	-943.0	-6.4
Toplam Yatırımlar/GSMH (%)	26.1	22.2	22.4	26.9
Cari İşlemler Dengesi/ GSMH (%)	-2.4	0.2	-0.8	-5.0
Konsolide Bütçe Açığı/GSMH (%)	-3.0	-5.2	-4.3	-6.9
Kamu Kesimi Finansman Gereği/GSMH (%)	7.4	10.2	10.6	12.1

Kaynak: DPT, 1994 Yılı Programı, s.16.

HDTM, Hazine Aylık Göstergeleri, Ankara, Eylül 1994, s. 1.

DPT,1995 Yılı Geçiş Programı, s.24, 53.

TÜSİAD, 1995 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, s.107.

MB,1994 Yıllık Ekonomik Rapor, s.13.

Türkiye'de 1989 yılında başlayan döviz kuru artışını düşük tutarak enflasyonu düşürme politikası 1989 yılı Ağustos'unda sermaye hareketlerinin 32 Nolu Kararnameyle serbestleşesi ile hız kazanmıştır. 1989 ve 1990'da TL'nin reel olarak değerlendirilmesiyle bankaların ve firmaların dış borçlanma eğilimi artmıştır. Türk Lirası'nın (TL) yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasıyla birlikte sürekli artan kamu açıkları, 1989 yılından itibaren reel işgücü maliyetinde verimliliğin

üzerindeki artışlar, 1989-1993 döneminde kronik yüksek enflasyonla beraber dış açığın giderek bozulduğu bir ortam yaratmıştır.⁷⁴

Bunların yanı sıra, GSMH'nin yıllık büyüme hızının da düşmesiyle birlikte 1989 yılı, ikinci bir stagflasyon yılı olmuş ve hükümet ekonomideki tüm bu olumsuz gelişmelerin çözümü için kısa vadeli sermaye ithaline yönelmiştir. TL'nin konvertibl olmasını ve mali piyasaların serbestleştirilmesini gerekli kılan bu çözümle, "ihracata yönelik büyüme"den sermaye ithali aracılığıyla "ithalata yönelik büyüme'ye geçiş bu yeni dönemde söz konusu olmuştur.⁷⁵

Mali piyasaları tam olarak serbestleştiren 32 Nolu Kararnameyle getirilen düzenlemenin uygulamaya konulması, yurt dışından kaynak girişinin hız kazanmasını sağlarken, aynı zamanda faiz oranları üzerindeki baskıyı da hafifletmiştir.

Ancak, 1991'de ekonomide dış denge güçlü yani döviz rezervleri bol; buna karşılık iç denge oldukça zayıftı. Cari işlemler dengesinde 258 milyon dolarlık bir fazlalık olmasına rağmen, iç denge itibarıyla kamu maliyesi incelendiğinde, gittikçe büyüyen bir kamu kesimi borçlanma gereksinimi göze çarpıyordu. Kamu kesimi borçlanma gereksinimindeki bu artışın, mali sektör üzerinde ciddi bir baskı oluşturması da, faiz oranlarındaki yükselişle sonuçlanmıştır.

Dolayısıyla 5 Nisan 1994 Kararlarının alınmasına yol açan krizin temel nedenini, kamu maliyesinde giderek artan bozulmanın genel bir iç dengesizliğe yol açması şeklinde değerlendirebiliriz. Özellikle 1992 ve 1993 yıllarında kamu maliyesinde görülen hızlı çöküntü, diğer makro dengelerin de bozulmasına neden olmuştur. Kamu kesimi açıklarının finansmanında karşılaşılan zorluklar, 1993 yılının son aylarından itibaren iktisadi faaliyeti olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Kamu kesimi açıkları 1994 yılı Mart ayında büyümeye devam etmiş ve açığın finansmanı önemli ölçüde kısa vadeli avanslara dayandırıldığından, piyasalardaki istikrarsızlığı krize taşıyan unsurlardan biri olmuştur.⁷⁶

Sonuçta, 27 Mart 1994 seçimlerinin ardından, mali piyasalara ve döviz kurlarına istikrar kazandırarak, enflasyonu hızla aşağılara çekmek, ihracat öncülüğündeki dışa açık büyüme stratejisine yeniden işlerlik kazandırmak ve kalkınmayı sürdürülebilir bir yapıda gerçekleştirmek amacıyla istikrar önlemlerinin

⁷⁴ D.P.T., 1995 Yılı Geçiş Programı, s.1.

⁷⁵ Gültan Kazgan, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, s.201.

⁷⁶ TUSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s.14, 15.

yanı sıra yapısal reformları da kapsayan "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı" 5 Nisan 1994'te yürürlüğe konmuştur.

5.4.2. Niteliği

5 Nisan Kararları kısa vadeli hedefler için aşamalı çözümler gerektiren ortodoks özellikli, uzun vadeli hedefler için de şok tedavi öngören, heterodoks politikalar içeren karma tedbirlerden oluşmaktadır.⁷⁷ Program, özellikle nominal para miktarının kontrolünü ve kamu harcamalarındaki kısıntıları içermesiyle ortodoks, parasal ve mali kısıtlamalara gidilirken maaşlarda fazlaca bir artışa yer vermemesiyle de heterodoks bir istikrar programı niteliği taşır. 5 Nisan Kararları ile ekonomideki dengesizliklerin temelini oluşturan yapısal sorunlara da çözümler amaçlanmış ve bu kapsamda yasal ve kurumsal düzenlemelerin yürürlüğe konulması öngörülmüştür.

5.4.3. Amacı ve Kapsamı

5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planının amacı, 24 Ocak Kararlarının tipik özelliklerini taşımaktadır. Programın temel hedefleri aşağıda sıralandığı şekilde düşünülmüştür.

- Enflasyonu hızla düşürmek,
- Türk Lirasına istikrar kazandırmak,
- İhracat artışını hızlandırmak,
- Ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözetten sürdürülebilir bir temele dayandırmak,
- İstikrarı sürekli kılacak yapısal reformları gerçekleştirmek,
- Kamunun ekonomideki rolünü açıkları azaltacak şekilde yeniden düzenlemek.

Programda özellikle enflasyonun hızla düşürülmesi ve dış açığın azaltılması kısa vadede birinci öncelikli amaç olurken, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması ve dışa dönük bir sanayi yapısının kurulması ise uzun vadeli hedefler içerisinde yer almıştır. Kalıcı bir istikrar ve sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleşebilmesi için, başta kamunun ekonomideki rolü olmak üzere ekonomi politikaları yeniden gözden

⁷⁷ İlker Parasız, Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.378.

geçirilirken, programın başarısı için toplumun tüm kesimlerinin gücü oranında fedakarlığını ve desteğini almak temel şart olarak görülmüştür. Bu amaçla programın temel stratejisi çeşitli araçlar vasıtasıyla kamuoyuna anlatılmaya çalışılmıştır. Programda vergi gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının kısılması için sıkı maliye politikasına başvurulmuş, parasal büyüklüklerin kontrol altına alınması için de sıkı para politik uygulamaları öngörülmüştür. Bn çerçevede, Türk Lirası, dolar karşısında % 38.5 oranında devalüe edilmiş ve döviz kurları serbest bırakılmış, KİT ürünlerine zam yapılmış, ücret ve maaşlar programın çapası olarak seçilmiş ve özelleştirme politikasının uygulamasına özel bir önem verilmiştir .

5.4.4. Programın Uygulama Sonuçları ve Genel Değerlendirmesi

Programın uygulama planı iki bölümden oluşmuştur. Bunlardan ilki "İstikrar Programı" olarak adlandırılan öncelikli uygulamalar, ikincisi ise "Yapısal Düzenlemeler" ile ilgili olmuştur. 5 Nisan Kararlarını müteakip 8 Temmuz 1994 tarihinde Türkiye için 14 ay süreli 509.3 milyon SDR tutarında kredi dilimleri politikasına uygun bir stand-by düzenlemesi onaylanmıştır.

Türkiye'nin bu miktarı, 14 aylık süre içinde ve 5 taksit halinde kullanması öngörülmüştür. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye, 160.5 milyon SDR tutarındaki birinci kredi dilimini hemen kullanmıştır.

Öte yandan IMF'nin kredi dilimi politikası için öngördüğü % 68'lik kota sınırı 1995 yılında % 100'e yükseltilmiştir. Yeni düzenlemeye göre 101.2 milyon SDR ek bir kredi dilimi ile birlikte Türkiye'nin kullanabileceği imkan, 610.5 milyon SDR'ye çıkarılmıştır ($509.3 + 101.2 = 610.5$). Bu arada 1995 yılının son aylarında Türkiye'nin içine düştüğü belirsizliğin artması nedeniyle IMF son iki dilimin kullanımını askıya almıştır.⁷⁸

⁷⁸ Mağfi Eğilmez, IMF, Dünya Bankası Grubu ve Türkiye, s.59,60.

1995 Yılında Yenilenmiş Bulunan 1994 Tarihli

Stand-by Düzenlenmesi çerçevesinde Türkiye'nin Kullanım Planı

Taksit Tutan	Milyon SDR	Performans Kriterleri
1994	160.5	(i)Konsolide bütçe açığına limit
1994	75.0	(ii)KİT'lere bütçe dışı ikraz için limit
1995	75.0	(iii) Merkez Bankası net iç varlıklarına limit
1995	75.0	(iv)Merkez Bankası iç rezervlerine taban
1995	75.0	(v) Yeni dış borçlanmaya düzenlemeye limit
1995	75.0	(vi) Kısa dönem dış borçlanma artığına limit
1996	75.0	
Toplam	610.5	

Kaynak: Mahfi Eğilmez, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası Grubu ve Türkiye, s.62.

5 Nisan Kararlarının nisbeten sıkı bir şekilde uygulandığı 1994 yılı içerisinde dış ticaret açıkları bir önceki yıla göre % 73.4 oranında azalarak 5.2 milyar dolara inmiş, 1994 yılında ihracat bir önceki yıla göre % 18 artarak 18.1 milyar dolar, ithalat ise % 21 azalarak 23.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak 5 Nisan Kararlarının uygulanması ile birlikte ortaya çıkan en çarpıcı gelişme 1994 yılında GSMH büyüme hızının %-6.1'e düşmesidir. Program, krizin bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini minimize etmesi açısından da başarılı olmuştur. Bu dönemde, sektörde sadece üç banka (Marmara Bank, TYT Bank ve Eximbank) tasfiye edilmiştir.

Yıllar	Büyüme Hızları (%)			TEFE (%)		İşsizlik
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Enflasyon	
1990	6.8	8.6	10.3	9.4	48.6	8.2
1991	-0.9	2.7	0.6	0.3	59.2	7.8
1992	4.3	5.9	6.5	6.4	61.4	8.0
1993	-1.3	8.2	10.7	8.1	60.3	7.7
1994	-0.7	-5.7	-6.6	-6.1	149.6	8.1
1995	2.0	12.1	6.3	8.0	64.9	6.9
1996	4.4	7.1	7.6	7.1	84.9	6.0
1997	-2.8	9.5	7.0	6.0	91.0	6.7
1998	8.4	2.0	2.4	3.9	54.3	6.8
1999	-5.0	-5.0	-4.5	-6.1	62.9	7.6

*2001 Ağustos (1987=100 yılı indeks) Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara, 1998, s.4, <http://www.die.gov.tr/istatistikler>; <http://www.google.com>

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, 1990'lı yılların başlarında yıllar itibariyle GSMH hızının istikrarsız olmakla beraber ortalama olarak yıllık % 6 büyüdüğü görülmektedir. Ancak 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle alınan 5 Nisan Kararlarının doğal sonucu olarak GSMH % 6.1 oranında gerilemiştir.

Enflasyon, 1990'lı yıllarda da en büyük sorun olmaya devam etmiştir. 1990 yılında toptan eşyada % 48.6 olan enflasyon oranı, 1994 yılında alınan 5 Nisan Kararları nedeniyle toptan eşyada % 149.6, tüketici fiyatları endeksinde de % 125.5'e çıkmıştır. 1995'ten sonra % 80'ler civarında seyreden enflasyon rakamları, 1997'de özellikle kamusal mal ve hizmetlere ve akaryakıt yapıları zamları sonucu % 91'e yükselmiştir. 1990'lı yılların diğer önemli bir sorunu da ortalama % 7 civarında olan yüksek işsizlik oranıdır. 1990 yılında % 8.2 olan işsizlik oranı bir süre düşme eğilimine girse de 1994 krizi ile yeniden % 8'in üzerine çıkmıştır. 5 Nisan 1994 istikrar

önlemlerinin olumlu bir yansıması olarak tekrar düşme eğilimine giren işsizlik oranları, 1999 yılına gelindiğinde hızla artmıştır. 1999 yılında etkisini göstermeye başlayan ekonomik kriz 2001'de de devam etmiştir ve bunun sonucu olarak işsizlik 1980'li yıllardan sonra ilk kez % 11 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.

5.5. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı

5 Nisan 1994 Kararları sonrasında uygulamaya konulan istikrar programları doğrultusunda alınan önlemler içerisinde, psikolojik unsurlara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Özellikle de enflasyonla mücadelede, bu ögenin ön plana çıkarılması konusunda özel çabalar harcanmıştır. Hükümet, bu doğrultuda uygulamaya koyduğu istikrar önlem paketlerini; hedeflerini belirten isimlerle tanımlamaya başlamıştır. Nitekim, bu tezimizi en iyi şekilde kanıtlayan son iki istikrar programı olmaktadır. Bunlar; "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı" ve "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiy Geçiş Programı"dır. Gerçi birinci program ismine yakışır bir sonuç verememiştir. Ancak umutlar, öncekinin devamı niteliğini taşıyan "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiy Geçiş Programı"na çevrilmiştir.

5.5.1. Programın Amacı, Kapsamı ve Genel Değerlendirmesi

Türkiye, 22 Aralık 1999 tarihinde IMF ile ana hatları aşağıdaki tabloda görülmekte olan bir stand-by düzenlemesine gitmiş ve yapılan anlaşma çerçevesinde süresi üç yılı kapsayan 4 milyar dolar tutarı oranında kredi öngören anlaşma imzalanmıştır.⁷⁹ Üç yıl sürdürülmesi konusunda görüş birliğine varılan bu anlaşmanın temel amaçları aşağıda sıralandığı gibidir:⁸⁰

- Enflasyonla mücadelede ciddi önlemlerin alınması, bu çerçevede tüketici enflasyonunu; yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda yüzde 25, 2001 yılı sonunda yüzde 12 ve 2002 yılında yüzde 7'ye indirmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak,

⁷⁹ IMF Survey, 10 Ocak 2000, Washington D.C. s.14.

⁸⁰ Gazi Erçel, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", T. C.

- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak,
- Kamu açıklarının azaltılması,
- Özelleştirmeye hız verilmesi,
- Sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek,
- Kamu mali yönetiminde şeffaflığın sağlanması
- Vergi politikası ve idaresinde reform,
- Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bu alanda düzenlemelere gidilmesi,

Program temelde bir enflasyonu düşürme programı özelliğini taşımaktadır.⁸¹

Enflasyonu düşürme programının üç temel unsur üzerinde kurulduğu ifade edilmektedir;⁸²

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası,
- Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve sıkı para politikası uygulaması.

5.5.2. Programın Sonuçları

Programın, ilk 12 aylık uygulama sonuçlarına bakıldığında başarılı olacağı yönünde bir kanı oluşmuştu. 2000 yılı sonu enflasyon oranları programda hedeflenen rakamlara yakın bir oranda gerçekleşmişti. Nitekim 2000 yılında yıl sonu enflasyonu TEFE'de % 32.7 ve TÜFE'de % 39 olarak gerçekleşmişti. Büyüme hedefleri de GSYİH'da üçüncü dönem sonunda sabit fiyatlarla 6,5 olurken, GSMH'da ise 5,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar hedeflenen büyüme oranlarına yaklaşık değerlerin gerçekleştiğini göstermektedir.

⁸¹ Fatma Doğruel, Son Yirmi Yılda Türkiye'de İstikrar Programları Neden Başarısız?, iktisat Dergisi, S.405, İFMC Yay. 2000, s.20, 21

⁸² Gazi Erçel, "2000 yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", s.5, 6

IMF ve Hükümetin Ortak Hedefleri (%)

	2000	2001	2002
IMFden alınan kredi (Milyar \$)	1.5	1.5	1
Enflasyon (TÜFE)	25	12	7
Enflasyon (TEFE)	24	10	7.6
GSMH büyüme oranı	3.1	4.5	6.2
K.Borçlarının GSMH'ye oranı	58	56.5	54.75
Özelleştirme geliri(Milyar \$)	4.0	2.0	1.5

Kaynak: Sabah Gazetesi, 4 Temmuz 1999,

<http://www.treasury.gov.tr/..9Aralık 1999 Tarihli Niyet Mektubu>", 22 Aralık 1999.

Özellikle ekonominin reel kesiminden gelen haberlerin olumlu yönde olması, iş adamlarından programa destek mesajları gelmesi ve enflasyonun az-çok programa uygun gitmesi bu kanıyı güçlendirmişti.⁸³ Bu program, dünyada istikrarsızlığa karşı IMF'nin uyguladığı standart bir programın biraz da Türkiye şartlarına uyarlanması olarak değerlendirilmiştir. Ancak program alınan önlemlerin yetersiz ve eksik olmasından dolayı başarısız olmuştur.

Akat'ın değerlendirmelerine göre, IMF'nin hükümetle üzerinde mutabakata vardığı programın temel hedefi enflasyonun düşürülmesidir. Genel olarak, hükümetin uygulamalarıyla, enflasyonun zamanla düşeceğine ve ekonominin daha iyiye gideceğine toplumun tüm kesimlerini inandırabildiği ve programın uygulamasında da taviz vermekten kaçınacağı, böylece, programın temel hedeflerine ulaşılabilme şansının artacağı kanısı hakim olmuştur.⁸⁴ Ancak programın sosyal yönünün zayıf ve "ulusal" olma özelliğinden uzak olması, ekonominin krizlere karşı direnç noktasını zayıflatmıştır.

Önder ise, verimsiz bir ekonomik yapısı olan ve bunun sonucunda da yarım yüzyıldır kronik enflasyonla yaşamak zorunda kalan Türkiye için hazırlanacak bir

⁸³ Erdoğan Alkin, "Yıl Ortasında, Dünya Ekonomisi- Türkiye Ekonomisi" İktisat Dergisi, S.405.

⁸⁴ Asaf Savaş Akat, "Kahrolsun, Sağolasın IMF", Lonca Dergisi, Konya Sanayi Odası Yayın Organı, S.2, Konya 2000, s.12, 13.

programda, enflasyonun düşürülmesinin yanı sıra ekonomide verimi, üretkenliği artırıcı kriterler ve aynı zamanda sosyal önlemlerin olması gerektiğini iddia ederek programın yanlış kurgulandığını ifade etmektedir.⁸⁵

Ancak Kasım 2000' de özellikle finans kesiminden gelen kriz haberleri programda tehlike sinyalleri vermeye başlamıştı. Kasım Krizini tetikleyen sebeplerin başlıcaları ise;

- T.C. Merkez Bankası'nın bankacılık sektöründen gelen aşırı likidite talebi karşısında ikilem içinde kalması,
- İç varlıkların artırılması ve yabancı portföy yatırımcılarının bunu fırsat bilerek ellerindeki tahvil ve pay senetlerini satıp dövize dönüştürmesine sebep olmuştur. Nitekim, faize esnek döviz talebinin artması sonucu, Merkez Bankası iç varlıklarını artırarak karşılık vermeye çalışmıştır. Ancak, bu durum, Merkez Bankası rezervlerinin erimesine yol açmıştır. Yani likidite sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır.
- Bankalar arası (interbank) piyasada, piyasa yapıcı bankaların gerekli likiditeyi sağlamamaları da krizi tetiklemiştir.
- Ekonomide; spekülasyona açık, hassas dengelerin olumsuz sinyallere istikrarı bozucu yönde tepki göstermesi eğiliminin ağırlıkta olması da Kasım krizinin patlak vermesinde rol oynamıştır.
- 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinin, ekonomide yarattığı tahribatın boyutlarının ekonomik yapıya yansımalarının bu döneme denk gelmesi de krizin ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Ara formüllerle geciktirilmeye çalışılan kriz, sonunda programa son noktayı koyan dalgalanmayı da beraberinde getirdi, Nitekim hükümet, Şubat 2001'de enflasyonun düşürülmesinin temel dayanağı olarak gösterdiği "sabit döviz kuru" uygulaması yerine "dalgalı kur" uygulamasına geçilmesi ile birlikte programı tamamen değiştirmek zorunda kalmıştır. Böylece, Türkiye'nin IMF ile olan 54 yıllık ilişkisi yeni bir maceraya doğru yol almaya başlamıştır. Türkiye'nin son on yıllık iktisat verileri de ekonomimizdeki istikrar arayışları sürecinin hala devam ettiği ve ekonomide hedeflenenlerin gerçekleştirilemediği yönündeki kanımızı destekler niteliktedir.

⁸⁵ İzzettin Önder, "Programın Kurgusu Doğru Değil" , <http://www.activefinans.com>. 10 Ocak 2001.

Yıllar	Büyüme Hızları (%)			TEFE (%)		(%)
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Enflasyon	İşsizlik
2000	4.1	5.6	-4.7	6.1	32.7	6.3
2001	-4.9	-8.5	-6.1	-11.8	69.6	8.7

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, 2000 yılında temel ekonomik göstergeler 2001'e göre daha olumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. 2001'de yıl sonu itibariyle GSMH % 6.1, enflasyon % 32.7 ve işsizlik oranı da % 63 olarak gerçekleşmiştir.

Ancak 2001'in Ağustos ayı itibariyle ekonomik göstergeler yaşanan krizin boyutunu göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. GSMH,% - 11.8 büyüme ile cumhuriyet tarihin en düşük büyüme rakamına ulaşmıştır. Enflasyon oranı da önceki yıla göre % 32.7'den % 69.6'ya çıkmıştır. Aynı şekilde işsizlik oranı da % 6.3'ten % 8.7'ye fırlamıştır.

5.6. Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000'de başlayan ve Şubat 2001'de "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı"nın sonunu getiren ekonomik kriz, Türki'ye'de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Hükümetin daha önce aldığı istikrar sağlama önlemlerinin devredışı kaldığı ekonomik kriz, zamanla ülkede büyük bir ekonomik çöküntüye yol açtı. Şubat ayında patlama noktasına ulaşan kriz sonrasında TL, dalgalanmaya bırakıldı. Dalgalı kura geçişle birlikte ABD doları bir günde 1 milyon TL'yi aştı. Daha önce uygulanmakta olan kemer sıkma politikaları neticesinde iflasın eşiğine gelen binlerce işyeri kapanmak zorunda kaldı. Bunun neticesinde, işsizlik 11 milyona ulaşırken, ekonomi üzerinde artan enflasyonist baskı yaşanan ekonomik durgunluğa rağmen devam etti. Ülkede dalga dalga yayılan krize çözüm bulamayan hükümet, çareyi ABD ve IMF kredisi aramada buldu. Nitekim, Dünya Bankası bünyesinde çalışan ve bankanın başkan yardımcıları arasında yer alan Kemal Derviş, ekonomi yönetimin başına getirildi. Kemal Derviş, göreve başlar başlamaz dış kaynak arayışına girdi. Derviş, Türkiye için dış kaynak musluklarının tek referansı olan

IMF'den şartlı kredi sözü aldı. IMF'nin şartları ise ülkede köklü ekonomik ve siyasi reformlara gidilmesine sebep oldu.

5.6.1. Krize Yol Açan Gelişmeler

Ekonomik istikrar arayışları çerçevesinde IMF'nin mali ve teknik desteği alınarak yürürlüğe konulan, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı" 22 Şubat 2001 tarihinde Türk Lirası'nın dalgalanmaya bırakılmasıyla⁸⁶ istenilen hedeflere ulaşılamadan sona ermiş ve yeni bir süreçle karşı karşıya kalınmıştır. Programın neden başarısızlıkla sonuçlandığı konusunda taraflar (IMF, Koalisyon Hükümeti yetkilileri ve para otoriteleri) arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Programın başarısızlığını IMF'ye bağlayan hükümet, yine IMF tavsiyeleri niteliğini taşıyan "dalgalı kur rejimi" uygulaması ve yeniden borçlanma ile dış kaynak yaratma yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Ayrıca hükümet yetkilileri, yeni programın uygulanması konusunda IMF'nin destek ve işbirliğine ihtiyaçları olduğunu niyet mektubunda dile getirmişlerdir. Hükümetin bu işbirliğinin başarılı bir şekilde devam edebilmesi ve kriz dolayısıyla IMF ile ilişkilerinde yaşanan güven bunalımını çözebileceği düşüncesiyle Kemal Derviş'i ekonomi yönetiminin başına getirdiği kanısı hasıl olmuştur.

Hükümet, üst ekonomi yönetiminde köklü bir değişikliğe giderken, diğer bir yanda da IMF, Türkiye masası şefi Carlo Cottarelli yerine Juha Kahkonen'i atamıştır. Bir yandan da Türkiye'de kimi ekonomist ve üniversite öğretim elemanlarının, IMF'nin desteğiyle hükümetin uygulamaya koyduğu "2000 Yılı Enflasyonla Mücadele ve İstikrar Programı"nın kısmen veya tamamen yanlış kurgulandığı yönündeki eleştirilere IMF kanadından da cevaplar geldi. IMF söz konusu eleştirilere cevap mahiyetindeki açıklamalarında; Türk ekonomisinin 1998 ortalarından beri zaten bir bunalım içerisinde olduğunu, kamu açıklarının arttığını, iç faiz hadlerinin normalin üstüne çıktığını, kamu borçlarının GSMH'nin % 43.5'inden 1998 sonlarına doğru % 61'ine yükseldiğini ve uluslararası piyasalarla olan ilişkilerinde dengesizlikler yaşandığını iddia etmiştir. Söz konusu iddiada aynı zamanda hükümetin de programın uygulamalarına ilk başlarda olumlu bir destek verdiğini, ancak daha

⁸⁶ Kemal Derviş, Süreyya Serdengeçti, "3 Mayıs 2001 Tarihli Niyet Mektubu", <http://www.treasury.gov.tr> 15.05.2001.

sonraları iç ve dış alarm sinyallerini ve IMF uyarılarını yeterince dikkate almadığı dile getirildi.⁸⁷ Ulagay da IMF'nin bu eleştirilerine paralel bir düşünceyle, programın başarısızlığını hükümetin IMF'ye verdiği taahhütleri yerine getirmekte gecikmesi ve özellikle bankacılık alanında yaşanan yolsuzlukların su yüzüne çıkmasıyla yaşanan panik sonucunda yabancı paranın Türkiye'den kaçmasına bağlamaktadır.⁸⁸ Diğer tarafta, IMF kanadının en fazla yakındığı durum ise, hükümetin bankacılık, elektrik, tütün, vergi, özelleştirme başta olmak üzere programı destekleyici benzeri yasal düzenlemelerde yeterli çabayı göstermemesidir. IMF, Türk ekonomisinin her zaman Türk yetkililerinin kontrolünde olduğunu ve IMF'nin sadece öneri ve destek bazında bu süreçte yer aldığını ileri sürmüştür.⁸⁹ Programın neden başarısızlıkla sonuçlandığı konusunda her iki tarafında haklı eleştirileri olduğunu söyleyebiliriz.

5.6.2. Programın Amaç ve Kapsamı

Programın asıl amacı ekonomik krize kısa vadeli bir çözüm getirmektir. Böyle bir çözümün sağlanmasından sonra ancak uzun vadeli çözümlere yönelme şansı olacaktır. Zaten dış borçlanmaya ağırlık veren bir finansal yönetim, kısa vadeli çözüm anlamına gelmektedir. Diğer önemli bir nokta da bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finansmanı sonucu elde edilen fonlar, uzun dönemli ve verimli yatırımlar için kullanılırsa bu dönem sonunda daha fazla ek gelir elde edilebilir; ancak söz konusu kaynakların vadesi gelen borçların ödenmesi ve tüketim için kullanılmasının gelecekte daha büyük sıkıntılara yol açabileceğini düşünülmektedir.

Diğer taraftan, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" da, 1999 yılı sonunda başlatılmış olan ve IMF' nin stand-by düzenlemesi ile desteklenen "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programının" devamı niteliğindedir.⁹⁰ Gerçi önceki programın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardında koalisyon hükümeti yeni programın öncekine göre ulusal bir program niteliği taşıdığını iddia etmiştir. Ancak patlak veren ekonomik krize çözüm için dış kaynağın bulunması zorunluluğu programın ulusal olma özelliğini gölgede bırakmıştır.

⁸⁷ Carlo Cottarelli, 'Turkey Always had Control of its Economy', Finnewl Times, 5 Mayıs 2001.

⁸⁸ Osman Ulagay, "Küreselleşme Korkusu", 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s.8.

⁸⁹ Carlo Cottarelli, 'Turkey Always had Control of its Economy', Financial Times, 5 Mayıs 2001.

⁹⁰ Kemal Derviş, Süreyya Serdengeçti, " 3 Mayıs 2001 Tarihli Niyet Mektubu", <http://www.treasury.gov.tr>, 3.05.2001.

Hükümet, programı; Türkiye'nin finansal ve ekonomik yapısını derinden etkileyen Şubat 2001 krizinin öncelikle aşılması ve enflasyonu 2002 yılında % 20'nin altına düşürmeyi hedefleyen bir makro ekonomik çerçeve doğrultusunda, ülkeyi güçlü bir ekonomik iyileşme sürecine sokmak için uygulayacağı politika, program ve tedbirleri ortaya çıkarmak temeline dayandırmaktadır. Bu amaçların gerçekleşmesi için de büyüme, istikrar ve yapısal reformlara ağırlık verilecektir.⁹¹

Bu nedenle program üç aşamalı bir temel strateji çerçevesinde odaklanmıştır. Birinci aşamada, bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlere hız verilerek, mali piyasalarda belirsizlik azaltılacak ve böylece kriz ortamından çıkılacaktır. İkinci aşamada, özellikle faiz ve döviz kurunun belirli bir istikrar kazanması sağlanacak, böylece ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif kazandırılacaktır. Üçüncü aşamada, makro ekonomik dengeler tesis edilerek ekonomide yılın ikinci yarısından itibaren istikrarlı bir büyüme sağlanmaya çalışılacaktır.

Bu temel stratejiler doğrultusunda ekonomide istenilen sonuçların elde edilebilmesi için ekonomi yönetimi hemen harekete geçmiştir. Bu çerçevede, yasal düzenlemelere ağırlık verilmiş ve kamuoyunda "Derviş yasaları" ya da "15 günde 15 yasa" olarak da bilinen yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için yoğun çalışmalar başlatılmıştır. Gerekli çalışmaların tamamlanmasından sonra bu düzenlemeler birer birer kabul edilmektedir. Söz konusu düzenlemelerle bu alanlardaki yapısal problemlere kalıcı çözümler getirilmeye çalışılmaktadır.

5.6.3. Programın Sonuçlarının Değerlendirmesi

Programın ilk sonuçlarına baktığımızda Şubat 2001'de patlak veren ekonomik krizin IMF'den alınan krediler, turizm sektöründe yaşanan yaz sezonu hareketliliği ve yaz mevsiminde yaşanan tarımsal ürün bolluğu, krizin etkilerini hafifletmiş gözükmektedir. Ancak hükümetin sözünü ettiği reformların ve istikrar hedeflerinin gerçekleşme olasılığının akıbetinin de önceki programa benzemeyeceği konusunda şimdiden bir şey söylemek pek mümkün değildir. Eğer gerçekten de ülkenin tüm birimleri elbirliği ve eşit yük dağılımı çerçevesinde hareket edebilirlerse, bu söz konusu hedeflerin başarılması hayal olmayacaktır. Devletin, Bankacılık Denetleme ve

⁹¹ Bülent Ecevit, A.Mesut Yılmaz, Devlet Bahçeli, "Liderler Mektubu", <http://www.treasury.gov.tr>.

Düzenleme Kurulu (BDDK) gibi "regülatör kurumları" aktif bir şekilde harekete geçirmesinin bu alanda atılmış önemli bir adım olduğunu düşünülmekte

Ayrıca, fiyat istikrarı, yüksek enflasyon, kamu açıkları, borç yükü gibi yapısal sorunları olan Türkiye ekonomisinin; IMF yönlendirmeli, yeniden borçlanmaya dayalı, kısa vadeli istikrar politikalarıyla yıllarca nükseden ekonomik kriz kısır döngüsünden kurtarılamayacağı açıktır. Türkiye bu durumda arz-yönlü politikalara ağırlık vermelidir. Kamu kesimi açıklarının, devletin ekonomiden tamamiyle el çekmesiyle çözülemeyeceği bilinmelidir. Çünkü süregelen devletçilik anlayışı özel sektörü de kendisine bağımlı hale getirmiştir. Özel sektör, piyasa ekonomisinden ve rekabetten kaçıp kamu kredi olanaklarıyla yaşar hale gelmiştir. Öyleyse devlet aşamalı olarak kamudan çekilmeli ve özel sektöre özgüvenlerini kazanmaları noktasında destek vermelidir. Bu amaçla devlet ekonomide yapısal değişim ve büyüme sorunlarını tümüyle piyasa çözümüne terk etmemelidir. Aksine yapısal değişim süreci rasyonel kamu müdahaleleri ve denetimleri aracılığıyla yürütülmelidir.

Ekonomik krizin faturası, ekonomik büyüme rakamları açısından ele alındığında, hızlı bir küçülme süreci gözlenmektedir. Türkiye ekonomisi, 2001'in ikinci çeyreğinde, 1945'ten bu yana en derin küçülmesini yaşadı. Büyüme oranındaki bu hızlı düşüş, kamu ve özel sektörlerinin, krizden korunmak için küçülme politikaları izlemelerinin yanı sıra, yüksek faizler, devalüasyon, para kaçıışı ve bu olumsuz gelişmeleri takip eden talep daralmasından kaynaklanmaktadır.

Son 7 Yılın Büyüme Hızları (1994-2001)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Büyüme(%)	-9.7	13.6	8.2	9.1	4.5	-3.7	4.9	-11.8

Kaynak: www.die.gov.tr

Türkiye ekonomisinde, GSMH yüzde 11.8 (ya da yüzde -11.8 büyüme).

GSYİH yüzde 9.3 küçüldü. İlk altı aylık daralma yüzde 8.5 oldu. En hızlı küçülme, ithalat vergisi, ticaret ve inşaat sektörü kalemlerinde görüldü. 1945 yılında yüzde 15.3 oranında küçülen Türkiye ekonomisi, 2001 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 11.8 küçüldü ve bu küçülmenin sonucu işsizlik rakamı 11 milyona ulaştı. Böylece, Türkiye son yılların en ciddi ekonomik krizini bu iş ve istihdam kaybıyla belgelemiş oldu. Türkiye ekonomisi, 1994 krizinde yüzde 9.7 oranında daralmıştı.

VI. TÜRKİYE VE DÜNYADA YAŞANAN EKONOMİK KRİZLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye'nin yaşadığı ekonomik çalkantılara benzer sorunları yaşayan ülkelerin başında da; Arjantin, Brezilya, Meksika, Endonezya, Malezya ve Güney Kore gibi gelişmekte olan Latin Amerika ve Asya ülkeleri gelmektedir. Buradan da ekonomik krizlerin en sık yaşandığı ülkelerin Asya ve Latin Amerika ülkeleri olduğu gözlenmektedir. Asya kıtası, yaklaşık 44 milyon kilometre kare alanı sahip ve dünyanın en zengin doğal kaynakları ile kültürlerinin barındığı en eski yerleşim bölgesidir. Asya aynı zamanda dünyada savaş, kıtlık ve kültürel çatışmaların en yoğun yaşandığı bir özelliğe de sahiptir. Latin Amerika ülkeleri ise daha çok ABD'nin "arka bahçesi" şeklinde nitelendirilmekte ve uyuşturucu ve benzeri yasadışı olayların kısmen devletle ' bağlantılı gruplarca yürütüldüğü farklı bir özelliğe sahiptir. Amerika kıtası, çeşitli doğal kaynaklara ve farklı coğrafi şartlara sahiptir.

Kuzey Amerika'da yer alan ABD ve Kanada dünyanın en güçlü ülkelerini teşkil ederken, Meksika, Arjantin ve Brezilya dahil Latin Amerika ülkeleri ödenmesi güç bir borç batağı içinde kıvrılmakta ve kalkınmalarını tamamlayamamaktadırlar. Bu ülkelerin ekonomik sorunlarının temelinde coğrafi şartlar ve yetersiz sermaye birikimi yatmaktadır. Özellikle Orta ve Güney Amerika'nın doğal kaynakları ekonomik açıdan harekete geçirilmemiş ve şimdiki haliyle elverişsiz bir durumdadır. Bu ülkelerin hepsinde de ekonomik istikrarsızlık sözkonusu olup, IMF destekli istikrar programları uygulamaya konulmuş ve uygulanan istikrar programları zaman zaman tartışma konusu olmuştur.

6.1. Arjantin

Arjantin, 2.780.092 kilometre kare yüzölçümü ve 36 milyon nüfusuyla, Latin Amerika'nın Brezilya'dan sonra ikinci büyük ülkesidir. Ülke, tarım ve hayvancılığa elverişli geniş ve düz alanlara sahiptir. Ancak, tarımdan sanayiye geçiş politikaları izleyen Arjantin, giderek ağır dış borç yükü (1998'de 48 milyar dolar) ve ekonomik istikrarsızlık engellerini aşamamaktadır.

Arjantin 2001 yılının ortalarında, ekonomik açıdan tam bir kaos ortamı ile karşı karşıya kaldı. 1989-1990 yıllarında Arjantin'de hiper enflasyon devamlı hale gelince, 1991 yılında Merkez Bankası'nın para basma yetkisi Para Kurulu'na devredildi. Böylece ülke, uygulamaya koyduğu IMF destekli istikrar programında; döviz kuru belirlemede "para kurulu" politikasını izledi. Para kurulunda 1 dolar eşittir 1 peso şeklindeydi. Para Kurulu, ülkeye her giren dolar karşılığı peso basıyor, ülkeden çıkan her bir dolar karşılığı ise bir pesoyu piyasadan çekme esasına dayanıyordu. Ülkeye dolar girdikçe piyasada likit peso oranı artıyor, faiz düşüyor ve bu durum ekonomide olumlu yönde tepki görüp, ekonomik canlanmaya katkı sağlıyordu. Diğer yandan, ülkeye dolar girmeyince veya ülkeden dolar çıkınca, piyasadaki peso azalıyor, faiz yükseliyor ve baştaki gelişmeler tersine dönünce, ekonomi gerileme sürecine giriyor.

Arjantin'de, 2001 yılının ortalarında döviz kaçışından kaynaklanan zamanla derinleşen bir ekonomik kriz yaşandı. Para kurulu -politikası gereği dış borçların yanı sıra, iç borçlar da dövizle bağlanmıştı. Üstelik, hükümet sıkıştığında emisyon yoluyla milli para basarak iç borçlarını ödeme imkanını kaybediyordu. Sonuç itibarıyla; ülkeden hep dolar çıktığı için, hükümet, döviz sıkıntısı içerisine girdi ve memur maaşlarını bile ödeyemez duruma düşünce, ekonomide tüm dengeler bozulmuş oldu. Arjantin Hükümeti, kamu çalışanlarının maaşlarını ulusal parası olan, Peso yerine "Patacones" isimli tahvillerle ödemek zorunda kaldı. Arjantin'in yaşadığı bu para krizine; yeni bir para birimi oluşturulması veya Arjantin Pesosu'nun ABD doları ile yer değiştirmesi (doların, peso yerine resmi para olarak kabul edilmesi) şeklinde çözüm önerileri gündeme gelmiştir. GSMH'sı 324 milyar dolar ve toplam dış borçları 171 milyar dolara ulaşan Arjantin'in, aldığı dış kredilerinin önemli bir kısmını, bu dış borçların geri ödenmesinde kullanacağı hesaba katılırsa, Arjantin ekonomisinin istikrara kavuşma olasılığının kısa vadede giderek zayıfladığı görülmektedir. Diğer taraftan, Arjantin hükümetinin IMF ile yenilediği stand-by düzenlemesi çerçevesinde alınan istikrar önlemlerine rağmen beklenen iyileşmenin sağlanmasının zaman alacağı gözlenmektedir. IMF'nin Arjantine 8 milyar dolar yeni kredi vermeyi taahhüt etmesi, ülkede IMF tavsiyeleri doğrultusunda siyasi ve ekonomik reformlara hız verilmesi gibi çabalara rağmen istenilen hedeflere ulaşılma şansı zayıf görülmektedir.

IMF yetkilileri; 2001'in ortalarına doğru giderek daha çok hissedilen global durgunluğun, en çok Arjantin ve Türkiye gibi kriz mağduru ülkelerde hissedileceği ve sözkonusu ülkelerin uygulamaya koydukları istikrar programlarını olumsuz yönde

etkileyeceği kaygısını taşımaktadırlar. Ancak, Arantın'de şartlar ne olursa olsun, ABD yönetiminin ve IMF'nin desteğinin süreceği ve ekonominin dibe vurmasına izin verilmeyeceği belirtiliyor. Arjantin'de yaşanan ulusal paraya olan güvensizliğin bir benzeri de Türkiye'de yaşanmıştır. Türkiye'de ekonomik kriz sinyallerini alan yeri tasarruf sahipleri, yabancı yatırımcıların hareketlerini izleyerek Türk Lirası'ndan kaçmışlardır. 2001 Ağustosunda, Arıkara Ticaret Odası'nın (ATO) başlattığı "Türk Lirasına itibar Kampanyası"nın amacı da, yerli paraya duyulan güvensizliğin giderilmesine yöneliktir.

Türkiye ve Arjantin'in yanı sıra, Meksika, Rusya, Güney Kore, Malezya ve Endonezya gibi ülkelerin yaşadıkları ekonomik krizler de, o dönemde ekonomi otoritelerinin dikkatlerini üzerlerine çekmişlerdir.

İçinde bulunduğumuz yıl Arjantin'de Uluslararası Para Fonu'na borçlarını bir kalemde ödeme kararı aldı. Arjantin 9.9 milyar dolarlık ödeme yapacak. Arjantin'in döviz rezervi son dört yılda 14 milyar dolardan 28 milyar dolara ulaştı. Bunda yine Brezilya örneğinde olduğu gibi uygulanan halka dönük ekonomik politikalarla ulaşılan cari işlemler fazlası etkili oldu. 2004'te cari fazla 8 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Brezilya ve Arjantin'in borçlarını erken ödeme kararı alması, Rusya ve Güney Kore'nin buna daha önceden karar vermelerinin IMF'ye borçlu diğer ülkelere kötü örnek olacağını düşünen dünya finans kapital çevreleri çareyi Türkiye gibi ülkelerin kredi notlarını yükseltmekte buldular. Bu karar içerde ekonominin büyük bir başarısı gibi savunulmasına rağmen, bağımsız ekonomik çevreler, dünya kapitalizmin bunalımın eşiğinde olduğunu ve trilyonlarca dolar sıcak paranın akacak mecra aradığını düşünüyor. Bilindiği gibi stoklar ile sermayenin birlikte büyümesi kar oranlarını düşürmekte ve kapitalizmin bunalıma girmesine sebep olmakta. Diğer ülkelerde Brezilya ve Arjantin'in peşinden giderse bu bunalımın kapitalizmin yeni bir buhrana sürükleneceğini hesaba katan dünya finans çevreleri için Türkiye gibi ülkeler bunalımdan çıkış için bulunmaz bir nimet olarak görülüyor.

6.2. Meksika

Meksika, uzun bir süre önce ünlü içkisinin adını verdiği "Tekila Krizi" ile gündeme gelmişti. Oysa Meksika; tarımda, sanayide ve sosyal hizmetler alanlarında önemli bir konuma gelmiş, aynı şekilde, verimli, geniş arazi ve zengin petrol rezervlerine sahiptir. Ne var ki; 1980'lerde yaşadığı olumsuz gelişmeler neticesinde, Meksika, krizler ülkesi haline geldi. Bu olumsuz gelişmelerin başında; iş gücünün büyük bölümünün atıl kalmış olması, yüksek enflasyon, topraklarının çok az yağış alması ve petrol fiyatlarının düşmesi gibi unsurlar gelmektedir.

Meksika'da krizi derinleştiren diğer unsurların başında ise; Zapatista gerillalarıyla girilen mücadelenin ekonomiye yüklediği maliyet, uyuşturucu trafiği, yolsuzluklar ve kötü yönetim gibi sorunlar gelmektedir. Ancak, Meksika'nın sahip olduğu güçlü ekonomik potansiyelin yeniden olumlu sürece girmesi, ABD ve IMF'nin desteğiyle yürürlüğe koyduğu kemer sıkma politikasının başarılı sonuçlar vermesi, ekonomik krizi 1995'te tamamen sona erdirmiştir.

6.3. Rusya

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra kurulan ve kendisini derin bir ekonomik ve siyasi kaosun içinde bulan Rusya'da, şartlar daha farklı gelişti. IMF, Dünya Bankası, ABD ve Avrupa Birliği'nin de ekonomik ve siyasi destek verdiği Rusya, liberalizme entegrasyonda beklenenin üstünde bir hızla uyum sağlamayı başardı. Bu süreçte özellikle IMF'nin büyük katkısı oldu. Nitekim, Rusya, IMF imkanlarından en çok yararlanan üye ülkeler arasında, Meksika'dan sonra 16 milyar SDR kullannıyla ikinci sırada yer almaktadır. 1947'den beri IMF üyesi olan ve zaman zaman ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan Türkiye, Rusya ile karşılaştırıldığında; Rusya-IMF ilişkilerinin ne denli geliştiği daha açık bir şekilde görülmektedir. IMF ile 17 stand-by düzenlemesine giden Türkiye'nin bu süre zarfında IMF'den çektiği toplam kredi miktarı yaklaşık olarak 9 milyar SDR kadar bir değere denk gelmektedir.

Yaklaşık nüfusu 150 milyonu aşan Rusya da, diğer dengelerde olduğu gibi, ulusal parası Ruble'de istikrar sağlanmış, enflasyon kontrol altına alınmış, finans piyasaları disiplin altına alınmış ve en önemlisi siyasi ve ekonomik transformasyonda önemli aşamalar kaydedilmiştir. 11 Eylül 2001'de ABD'nin bazı stratejik noktalarına

(Pentagon, Dünya Ticaret Merkezi) yönelik gerçekleşen intihar saldırıları, "global durgunluk" sürecini hızlandırmıştır. ABD'nin müttefikleri ile birlikte karşıtlarına yönelik uzun vadeli bir mücadeleye girdiği ve bu mücadelenin yıllarca devam edeceği, sıcak çatışmalarının yanı sıra politik ve ekonomik yaptırımlar şeklinde devam edeceği görülmektedir. ABD ve müttefikleri, 1950-1990 yılları arasında devam eden ve komünizme karşı verdiği soğuk savaşı, bu kez yeni bir güce karşı başlatmıştır. Üstelik bu yeni düşmanın net bir tanımlanması da yapılmamaktadır. Ancak, yeni dünya düzeni sürecinin ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir dönemece girdiği de açık bir gerçektir.

6.4. Malezya

Malezya, Güneydoğu Asya'da, yarımada ve adalar üzerinde kuru 330.442 kilometre kare yüzölçümüne sahip bir devlettir. Malezya, IMF ismi ile sık sık gündeme gelen bir başka gelişmekte olan ülkedir. Ülke ekonomisi, on yıl boyunca yıllık % 8 büyüdüktan sonra bölgesel mali krizden etkilenecek 1998 yılında % 7 küçülmüştür.

Güneydoğu Asya ülkelerinde 1997 yılı ortalarında ortaya çıkan ekonomik kriz, bölgenin hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer alan Malezya'yı da derinden etkiledi. Ekonomistler, Malezya'da yaşanan ekonomik krizi büyük ölçüde, Asya krizinin bölgede yarattığı güvensizliğe ve Malezya'nın sözkonusu dönemde başta alt yapı yatırımları olmak üzere çeşitli alanlarda büyük harcamalara girmiş olmasına bağlamışlardı. Ancak, Malezya, bölgede yaşanan krizin yabancı bankalardan kaynaklandığını ileri sürdü. Malezya hükümeti, krize karşı yürürlüğe koyduğu istikrar önlemlerinde de bu yönde kararlar aldı. Serbest piyasa ekonomisi ruhuna aykırı bu önlemler yabancı yatırımcıların tepkisine rağmen yürürlüğe konuldu.

Malezya'da, her türlü spekülasyon hareketlere sınırlandırmalar getirildi. Bu çerçevede hükümet, ülkeye yüksek faizli fon girişini, sermayenin ve para transferinin akışını ve borsaya yapılan her türlü kısa dönemli yatırımları sınırlandırdı. 8 Temmuz 1997'de patlak veren krizin ardından Malezya, önce kısmi devalüasyon yaptı, Aralık ayında ise kemer sıkma politikasına başladı.

Uyguladığı ulusal programla, krizden çıkmayı hedefleyen Malezya kendi kaynaklarını kullanarak bunu başardı. 1998 yılında Malezya'nın ekonomisi yüzde 7.5 küçüldü, 1999 yılında 5.4 büyüdü. 1998 ortasında düşürülen faizler ve kriz paketi borsanın değer kazanmasına imkan sağladı. 2000 yılında kendini toparlayan borsa, kriz öncesi değerine ulaştı. GSYİH 1999'da yüzde 8.5 büyüdü. Kamu yatırımlarının

2000 yılında artmasından dolayı ekonomik büyümeye katkısı da arttı. Faizler 1999 yılında düşmeye başladı ve yüzde 4'te sabitlendi. Enflasyon yüzde 2.7 düzeyinde dengeye oturdu. Dış ticaret fazlası 1999 ve 2000'de de sürdü. Döviz rezervleri kriz öncesi düzey olan 29.2 milyar dolara yükseldi.⁹² 1957 yılında İngiltere'den bağımsızlığını elde eden Malezya, Asya krizinden sonra, IMF ile stand-by düzenlemesine girmeden, kendi öz kaynakları ile krizden çıkmayı başardı ve örnek bir model oluşturdu.

Malezya'da hükümet, bankacılık sektörü reformları çerçevesinde, 54 bankayı birleştirip 10 banka haline getirmeyi başardı. Bu birleşmeler sırasında bankaların bilançoları da daha güçlü hale geldi. Türkiye'deki BDDK gibi işlev gören Daharta, batık bankaların işlemlerini üstlendi ve ortalama yüzde 66 kurtarma başarısı gösterdi. Türkiye'de de, Malezya'daki banka operasyonuna benzer bir tasfiye çalışması yapılmıştır. Nitekim Türkiye'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) son 4 yılda 19 bankayı, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devretti. Bu bankalar; Türk.Bank, Bank Expres, Interbank, Egebank, Yurtbank, Sümerbank, Esbank, Yaşarbank, Etibank, Bank Kapital, Demirbank, Ulusbank, İktisatbank, Emlakbank, Tütünbank, Bayındırbank, Tarihbank, EGS Bank, Kentbank, Sitebank ve özel finans kurumu statüsünde olan İhlas Finans'tır.

6.5. Güney Kore

Türkiye gibi ekonomik krizlerle boğuşan bir başka ülke de Güney Kore'dir. G. Kore, 99.274 kilometre kare alana ve 45.5 milyon nüfusa sahiptir. Ülke sanayileşme eksenli bir ekonomik politika izlemektedir. Güney Kore, döviz kurunu sabit tutmaya çalışınca 1997 ilkbaharından sonra krize girmiş ve ekonomide ağır bir fatura ödemiştir. Güney Kore, coğrafi sınırları itibarıyla bir dezavantaja sahiptir. İleri teknoloji ülkesi Japonya ile ucuz işgücü Çin arasında kalan Güney Kore yerli sanayiini ve iş gücünü ihmal etmişti. Bir başka deyişle işgücü ihtiyacını Çin'den, sanayi ürünleri ihtiyacını da Japonya'dan temin ediyordu. Böylece, küçük ve orta ölçekli işletmelerini (KOBİ) ve iş gücünü ihmal eden Güney Kore, 1997 yılının ortalarında patlak veren, Asya krizinden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almıştı.

⁹² The World Factbook 1999, Turkey, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/ltu.htm> (09.08.2000)

Güney Kore, 1997-1998 yılları arasında yaşadığı yoğun ekonomik bunalımdan kurtulmak için IMF ile stand-by anlaşması imzalamıştır. Hükümet, Asya krizinden en çok etkilenen banka ve şirketlerin yeniden yapılandırılması için kamu kaynaklarından 110 milyar dolar harcadı. Böylece, IMF desteği ile aldığı istikrar önlemleri neticesinde, 1999'da ekonomik krizi atlatan Güney Kore, yüzde 10.9'luk bir büyüme ile IMF'nin başarıları listesinde yer aldı. Ancak, 2001'de G. Kore ekonomisi, 21 yılın en kötü ikinci performansını göstermiştir ve yeniden bir bunalımın içine sürüklenmiştir.

6.6. Endonezya

Yüzölçümü 1 milyon 950 bin kilometre kare olan Güneydoğu Asya'nın "adalar ülkesi" Endonezya; tarıma dayalı ekonomisinin verimsizliği, hızlı nüfus artışı, yüksek işsizlik, enflasyon, cari işlemler açığı ve giderek büyüyen dış borç yükü gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalan bir başka gelişmekte olan ülkedir. Ülkede yaşanan etnik çatışmalar ve yolsuzluklar, ekonomide istikrar sağlamayı zorlaştırmaktadır.

1945 yılında Hollanda'dan bağımsızlığını elde eden Endonezya, 1975'de Portekiz'in denetiminde olan Doğu Timor'u işgal etti. Güncel sorunlar arasında IMF yönetimindeki ekonomik reformların uygulanması (özellikle bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması), demokratikleşme sancıları, etnik Çinli iş adamları üzerinde yoğunlaşan şikayetler, ekonomik bozulma, askerlerin darbe tehditleri, İrian Jaya ve Aceh etnik grupların özerklik talepleri ve dini çatışmalar bulunmaktadır.⁹³

1998 yılı verilerine göre,⁹⁴ yaklaşık 216 milyon nüfusa sahip ülkede milli gelir kişi başına 2.830 dolardır. 1997 sonu ve 1998 başında ulusal parası rupinin değer kaybederek çöküşü, firmaların kısa vadeli dolar borçlanmaları nedeniyle GSMH'da % 13.7'lik düşüşe neden olmuştur. Endonezya hükümeti IMF ile 42 milyar dolarlık yardım paketi için anlaşma imzalayarak yatırımcıların güvenini yeniden kazanmaya ve sermaye kaçışını durdurmaya çalıştı. Ancak, ülkede şiddetlenen iç ayaklanmalar Endonezya'nın finansal krizden kurtulmasını zorlaştırdı ve Başkan Soharto'nun 21 Mayıs 1998'de görevini bırakmasında etkili oldu.

⁹³ Ramazan Özey, Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, 2. Baskı Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1999, s.39

⁹⁴ The World Factbook 1999, Turkey, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/tu.htm> (09.08.2000)

Endonezya'da 87 milyonu aşan iş gücüne karşılık, ülkede % 15-20 dolaylarında işsizlik mevcuttur. Ülkede yıllık yaklaşık 35 milyar dolar gelir elde edilirken, enflasyonu % 77'lerde seyretmektedir. Ülkenin ihracatı 49 milyar dolar, ithalatı ise 24 milyar dolardır. Ülkenin dış borcu da 136 milyar doları aşmıştır.

6.7. Ekonomik İstikrarsızlığı Körükleyen İki Sorun;

Yolsuzluklar ve Kayıtdışı Ekonomi

Tarih boyunca bir dizi problem tekrar edip durmuştur. Yolsuzluk olayları da bu problemlerin başında gelmiştir. Yolsuzluk probleminin, insanlığın en eski sorunlarından biri olduğu ve son derece ilkel toplumların dışında hemen hemen her toplumun farklı derecelerde de olsa şu veya bu şekilde yolsuzluk sorunundan etkilendiği, genel olarak kabul edilir. Çinli reformcu Wang An Shih (M.S. 1020-1086), yolsuzluk olgusunu ortadan kaldırmaya yönelik çabalarında, yolsuzluk olgusunun, tarih boyunca tekerrür edip duran iki temel kaynağının, kötü kanun ve kötü insan olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Gerçekten de, bir çok geri kalmış ülkede şu üç olgunun üçünün bir arada gerçekleştiğini görürüz: Sürekli olarak genişleyen resmi servis sahası, sürekli olarak artan kurallar, yönetmelikler ve sürekli olarak azalan devlet gelirleri. Diğer yandan sosyologlar, gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak sorunu olan yolsuzluk olaylarını çeşitli nedenlere bağlamaktadırlar;

- Yöneticilerin yolsuzlukları önlemede isteksiz ve yetersiz kalmaları.
- Ahlak ve eğitim yetersizliği.
- Sömürgecilik anlayışının hakim olması. Bu anlayışın hüküm sürdüğü ülkelerde, kişiler başkalarının kazancını ele geçirmeyi kendilerine bir hak olarak görmekte ve bu anlayış giderek yaygınlaşarak, toplumsal bir hastalık halini almaktadır.
- Fakirlik.
- Caydırıcı cezaların eksikliği.
- Toplumsal baskının yetersizliği.

Radikal değişiklikler. Bir toplumda değer yargıları köklü değişikliklere uğruyorsa, o ülkede, geçici bir hastalık şeklinde de olsa yolsuzluk olaylarının sayısında artış görülür. Söz konusu durum SSCB'nin dağılması sonrasında büyük ölçüde hissedildi. Rusya'da

⁹⁵ Wang An Shih, "Memorial of a Myriad Words", H.R. Williamson, C: 2 S: 75. 1935 Londra.

deyim yerindeyse rüşvetsiz hiç bir resmî iş yapılamaz olmuştu. Ayrıca ekonomik ve siyasî istikrarsızlık durumları da yolsuzluk olaylarının artmasında hem sebep hem de sonuç olabilmektedir. Nitekim ekonomik ve siyasî istikrarsızlık gibi sorunlarla hep gündeme gelen Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelerde, etnik çatışmalar, ekonomik ve siyasî çalkantılar ve bütün bunları bütünleyen yolsuzluklar hep gündemde kalmıştır. Söz konusu ülkelerdeki yolsuzluk olaylarının özellikle likit para merkezi konumunda bulunan bankacılık kesiminde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Ekonomik istikrar için yolsuzluklarla mücadele edilmeli ve yukarıda sıraladığımız yolsuzluğa yol açan temel unsurların hangileri bir ülke için geçerliyse, tesbit edilmeli ve ivedilikle iyileştirilmelidir. Şunu da belirtmek gerekir ki; başları bir türlü ekonomik krizlerden kurtulamayan tüm ülkelerin ortak sorunlarından biri olan yolsuzluk olayları, bu ülkelerde kültürlerinin bir parçası haline gelmiştir. Daha açık bir ifade ile, herhangi bir birimin yönetiminde etkin hale gelen kişi veya kurum, en kısa sürede başında olduğu birimin imkanlarının tamamını veya bir kısmını kendi yandaşlarına kanalize etmeyi doğal bir hak olarak algılamaktadır. Bu yanlış algılayış, ülkede dürüst çalışanların sayısını ve işini azaltmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, ekonomik istikrarsızlığı körükleyen bir başka etkidir. Türk ekonomisinin neredeyse yarısı görünmüyor, kayıtlarda yer almıyor. 1 Eylül 2001 tarihi itibarıyla başlatılan vergi numarası uygulaması da kayıtdışının önüne geçmeye yönelik bir çalışmadır. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, ekonomik tahlilleri ve kararları da olumsuz yönde etkiliyor. ABD, Japonya, İsviçre gibi ülkelerde yüzde 8 ile 9 arasında değişen kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, Türkiye'de yüzde 40-50 civarında olduğu tahmin ediliyor.

Bazı Ülkelerin Kayıt Dışı Ekonomi Oranları (%)

Ülke	Kayıt Dışı Ekonomi Oranı (%)*
ABD	9
Japonya	8
Almanya	14
Fransa	15
İngiltere	11
İtalya	26
İspanya	16
Kanada	49
Meksika	40
Rusya	40
Hollanda	12
Belçika	22
TÜRKİYE	50
İsviçre	8
İsveç	20
Tayland	70
Danimarka	29
Yunanistan	68
Mısır	68
Filipinler	50
Malezya	39
Nijerya	76

* Tahmini değer

Tablodan da görülebileceği gibi; kayıt dışı ekonominin oranı ABD'de yüzde 9, Japonya ve İsviçre'de yüzde 8, İngiltere'de yüzde 11, Hollanda'da yüzde 12, Almanya'da yüzde 14, Fransa'da yüzde 15, Kanada'da yüzde 16, Danimarka'da yüzde 19, İspanya'da yüzde 24, İtalya'da yüzde 26'ya ulaşıyor.

Hatta bu oran, Rusya'da yüzde 40'a, Meksika'da yüzde 49'a, Filipinler'de yüzde 50'ye, Mısır'da yüzde 68'e, Tayland'da yüzde 70'e, Nijerya'da yüzde 76'ya kadar yükseliyor.

6.8. Yoksulluk

Bugün "Atom veya bilgi çağı" adı verilen ve 1945'te ilk atom bombasının patlatılması ile başlayan dönem, teknolojik, biyolojik mucizeler ve artan boş zaman vaatlerinde bulunurken, aynı zamanda aşırı nüfus artışı, yetersiz beslenme ve doğanın hızla tahribi gibi tehlikelerini de barındırıyor. İnsan soyunun dünya çapında sorunlarını barış ve işbirliği içinde çözüp çözemeyeceği bu çağın en çok tartışılan konusudur.

Felix Marti-Ibanez; "İnsanın atomun müthiş gücünü keşfetmesi ona altı bin yıllık tarihinde ilk kez bütün insan soyunu yok etme ve bütün dünyayı ölümcül bir çöle çevirme gücü veriyor. Üçüncü Dünya Savaşı'nın gölgesi 21.yüzyılın ikinci yarısını karartıyor; bu savaş imparatorluk ya da egemenlik adına değil yalnızca yaşamaya devam adına olacak."⁹⁶ şeklindeki haklı kaygısını dile getiriyor.

Samuel P. Huntington da; "The Clash of Civilizations (Medeniyetler Çatışması)" adlı makalesinde Ibanez'in taşıdığı kaygılara ek olarak, gelecek nesilleri bekleyen sorunların başında, kültürel farklılıklar olduğunu ve bu farklılıklara dayalı sorunların büyüyerek devam edeceğini ileri sürmüştür. Huntington, globalleşmenin kültürler arasındaki farkları elimine edemeyeceğini ve insanlığın kaydettiği bilimsel ilerlemeleri birbirinin aleyhine kullanarak çatışma ortamının gelecekte de var olacağını ve bu çatışmaların ise kültürel dogmalar çerçevesinde devam edeceğini savunmaktadır.

Huntington ayrıca, ekonomik gelişmelerin kültürel temele dayalı bir şekilde bölgeselleşerek (birleşme, yakınlaşma...) geliştiğini, Avrupa'da 1980'de % 51 olan ekonomik bölgeselleşme, 1989'da % 59'a, Doğu Asya'da %33'ten % 37'ye ve Kuzey Amerika'da % 32'den % 36'ya yükseldiğini ve bu bölgeselleşmenin artarak devam edeceğini dile getirmektedir. Gerçekten de Körfez Savaşı sonrasında nükleer silahları olmadan ABD ve benzeri süper güçlere karşı savaşamayacaklarını anlayan muhalif

⁹⁶ Felix Marti-Ibanez, Tales of Philosophy (Felsefe Öyküleri), İmge Kitabevi, Ankara 1996. s.353.

odaklar, kültürel olgulardan yararlanmaya ve kimyasal silahlanmaya büyük ağırlık vermeye başlamışlardır.⁹⁷ Öte yandan, ABD ve AB ülkeleri gibi gelişmiş ülkeler, başta BM, NATO, IMF, WB ve WTO gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla daha çok demokrasi ve özgürlük iddiaları ile dünya düzenini şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Ancak dünyayı tehdit eden bir sorunun da giderek artan yoksullaşma olduğu bir başka gerçektir. Bazı bölge ve ülkeler gittikçe katlanılabilirlik sınırlarının çok altına inen bir yoksulluk ve gelir dağılımı dengesizliği ile karşı karşıyadırlar.

Ayrıca, yoksulluk gerçeği, son yıllarda Türkiye'de yeni bir boyut kazanıyor. Yirmi otuz yıl öncesinde daha çok bir "acıma" nesnesi olan yoksulluk, şimdi hem oran olarak artıyor, hem de daha çok bir dışlama, korku, hatta nefret nesnesi olarak algılanıyor.

Yer kürenin yoksul yüzünden bazı çarpıcı veriler:

- Sahra Afrikası, Batı'ya her hafta 250 milyon dolar borç ödüyor. Bölgede çocuk ölümleri arttı, ekonomik büyüme oranları düştü, son 30 yılın en düşük okuma yazma rakamlarına ulaşıldı.
- Borç krizi yüzünden her gün 19 bin çocuk ölüyor. Silahlanma için ayrılan fonların % 1'i ile çocuk ölümlerini önlemek mümkün.
- 17 Afrika ülkesinde HIV/AIDS'i önlemek için gerekli temel harcama miktarı yılda 1.4 milyar dolar. Bu miktar, aynı ülkeler borç ertelenmesinden yararlansalar dahi uluslararası borç finans kurumlarına yapacakları borç geri ödemesine eşit. Zambia'da HIV nedeniyle ortalama yaşam süresi 40 yaşın altına düşüyor.
- Bolivya yılda 250 milyon dolar borç geri ödemek zorunda, bu rakam sağlığa harcananın üç katı.
- Petrol şirketi Exxon'un bu yıllık net karı 13 Afrika ülkesinin toplam borcuna eşit.
- 1 milyar insan ise günde 1 dolardan az parayla yaşıyor.
- En zengin 358 ailenin geliri 2 milyar insanın gelirinden daha fazla.
- En büyük 5 uluslararası şirketin yıllık cirosu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin milli gelirlerinin toplamından fazla.
- 3,5 milyar insandan 1 milyarı adını dahi yazamıyor.

⁹⁷ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations", <http://www.google.com>. (01.10..2001)

- 1996 yılında 82 ülkede 800 milyondan fazla insan açlık sınırları içinde yaşıyordu. Teorik olarak herkese yetecek ürün olmasına rağmen 790 milyon insan yeterli yiyecek bulamıyor. 8 milyarlık nüfusa ulaşacak olan dünyada 2010 yılında sadece Çin'in buğday açığının 200 milyon ton olacağı hesap ediliyor. Açlık, köklü önlemler alınmazsa 1 milyar insana ölüm getirecek.
- Geçtiğimiz yıl; dünyanın en zengin % 20 'sinin dünya toplam gelirinden aldığı pay % 70'den % 85'e çıkarken, en yoksul % 20'nin payı % 23'ten % 14'e geriledi. ABD'li zenginler zenginliklerini % 102 oranında artırdı. Dünyanın en zengin üç adamı, Bill Gates, Paul Allen, Warren Buffet, 48 ülkenin milli gelir toplamına sahip. Dünyanın en zengin 200 kişisi dünya nüfusunun %41 'nin toplam gelirine eşit servete sahip. Dünya toplam gelirinin % 35'ini 490 uluslararası şirket elde ediyor.
- En zengin % 20, tüm et ve balıkların % 45'ini, enerjinin % 58'ini, telefon hatlarının % 74'ünü, kağıdın % 84'ünü tüketiyor.
- BM verilerine göre yoksul ülke sayısı 1971'de 25 iken, bugün 48'e çıkmış durumda.
- Geri kalmış ülkelerde 1 milyar 300 milyon kişi temiz sudan yoksun. Bu ülkelerde içme suyu kirliliğinden her yıl 3 milyon çocuk ölüyor. Her 8 dakikada bir çocuk susuzluğa bağlı bir hastalıktan hayatını kaybediyor. Susuzluğa karşı üretilen projelere dünya genelinde ayrılan fon sadece 8 milyon dolar. Oysa Avrupa'da ev hayvanlarının mama satışları 17 milyar dolar civarında.
- 2.6 milyar insan hijyenik koşullardan yoksun. Dünyada her yıl 7 milyonu aşkın çocuk kötü beslenmeden ölüyor. Afganistan'da doğan bebeklerin (1/4) dörtte biri, Nijerya'dakilerin de (1/3) üçte biri henüz üç yaşına gelmeden hayata veda ediyor.
- Dünya işgücünün % 8'i çocuklardan oluşuyor. 1 milyar çocuğun 100 milyonu ise sokaklarda yaşıyor
- 1960'da dünyanın en zengin % 20'sinin geliri, dünyanın en yoksul % 20'sinin gelirinden 30 kat büyüktü. 1996'da fark 60 kata, 1995'te 74 kata çıktı.
- Dünyanın çalışabilir nüfusunun (1/3) üçte biri (1 milyar) insan ya işsiz ya da eksik istihdam ediliyor. Bu 1 milyar insanın 150 milyonu resmen işsiz olarak kayıtlı durumda. Bunların 10 milyonu ise işini doğrudan 1998'deki Asya Mali Krizi sonucu kaybetti. 15 ile 20 yaşları arasında ve çalışmak isteyen 60 milyon

genç hala işsiz durumda ve 700 milyon kişi, hiç bir sosyal güvenliği olmadan kayıt dışı çalışıyor.

- Dünyadaki en zengin % 20'sinin internet kullanımındaki oranı % 93.3 iken, en fakir % 20'de ise bu oran % 0.2 oranındadır.
- Dünyadaki canlı türlerinin % 29'unun ve yağmur ormanlarının % 80'inin yok olacağı, atmosferin sıcaklığının 1.5- 4.5 derece artacağı, dolayısıyla Hollanda, Bangladeş, Maldiv Adaları'nın sular altında kalıp, Türkiye gibi ülkelerin ise çölleşeceği tahmin edilmektedir.

SONUÇ

Uluslararası Para Fonu IMF, Dünya Bankası ile birlikte, 1944 yılında toplanan Bretton Woods konferansında kurulmuştur. Başlıca amacı uluslararası para sisteminin düzenli bir biçimde işlemlerini sağlamak ve üye ülkelerin dış ödeme güçlüklerinin çözümüne katkıda bulunmaktır. IMF'ye üye ülkeler aynı zamanda Dünya Bankası'na da üyedirler. Her iki kuruluşun merkezi de Washington D.C.'dedir. IMF'nin ana görevinin ödeme gücünü çeken ülkelere yardımcı olmak olarak belirlenmesine karşılık borç sorunu yaşayan ülkelerin nasıl bu duruma geldiklerini sorgulamadığı zaman içinde gözlenmektedir. Borçlanma sorununun kaynağını şöyle açıklamak mümkündür. 1973'ten sonra gelişmekte olan ülkelere uygun faizle verilen borçlar, gelişmiş ülkelerdeki kazanç kar hadlerinin düşmesi ve OPEC'in cari hesap fazlasının ekonomide yeniden kullanılma ihtiyacı ile hız kazanmıştır. 1970'ler boyunca gelişmekte olan ülkeler yurtdışından borç alarak üretimlerini ve harcamalarını yüksek büyüme hızlarında sağlayabildiler. Ağır borçlanma ikinci petrol krizinden sonra daha büyük sorunlara yol açmıştır. Ağustos 1982'de Meksika'nın artık kredi aldığı ülkelere planlı taksitler bağlanmış geri ödemelerini yapamayacağını açıklaması, IMF'nin gelişmekte olan ülkelere borç vermeyi yavaşlatmasına neden oldu. Bundan kısa bir süre sonra Brezilya ve Arjantin de aynı duruma düştüler, 1983'ün ilkbaharına kadar 25 dolayında az gelişmiş ülke uluslararası bankalara olan borçlarının üçte ikisine yakın kısmını ödeyemediler. Aynı dönemde temel madde fiyatlarının düşmesi, dış ticaret hadlerinin aleyhe dönüşü ve gelişmiş ülkelerde korumacılık duvarlarının giderek yükseltilmesi, yeni sanayileşen ekonomilerin ciddi bir finansman sorunuyla karşılaşmalarına yol açmıştır. Yine aynı dönemde doların değerinin ülke paralarına göre artması, gelişmekte olan ülkelerin genelde dolarla ifade edilen borçlarının gerçek yükünü artırmıştır. IMF'nin bir rolü de ülkelerin dış borçlarını daha iyi yönetebilmelerine katkıda bulunmak, dış borçların çeşitlendirilmesi için teknik yardım sağlamak, borç alan ve kredi veren ülke ve finans kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmektir.

IMF ve DB'nin işlevini anlayabilmek için 1970'lerdeki ekonomik bunalımla ilişkilendirmek faydalı olacaktır. ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkeler kendi yaşadığı krizi kolayca dışlayabilmektedir. Bu ülkeler doğal olarak kriz ortamının sinyallerini gördükleri zaman koşulları kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirebilmektedirler. 1970'lerden günümüze gelen süreçte mal ve sermaye hareketlerinin hızlı ve kontrolsüz bir biçimde serbestleşmesi ve tüm gelişmekte olan ülkelerin bu sürecin içine sokulması bunun en belirgin örneklerindendir. Batı'da fon biçiminde oluşan büyük çaplı sermaye, sistem içinde kaldığında getirisi düşecek, batacak; oysa böyle bir açılım sermayeye bütün dünyayı kapsayan açık pazarlar sunmaktadır. Dolayısıyla, Batı'nın 1970'lerdeki bunalımdan kurtulmak için bir seçeneği kalıyordu; yeni- gelişmekte olan ülkelere kaynak transferini hızlandırmak. Bu amaçla söz konusu ülkeler için de teoriler geliştirildi. Bu teoriler, ithal ikameci büyüme modelinin, dolayısıyla, korumacılığın olumsuz yönlerini ön plana çıkaran teorilerdi. Bu olumsuzluğun alternatifi de dışa dönük model olabilirdi. Böyle bir strateji önermenin çok açık iki gerekçesi vardı. Birincisi, kriz koşullarında korumacılık ve tarife dışı uygulamaların da etkisiyle iyice daralan Batı pazarından pay almak isteyen bu ülkeler arasındaki rekabeti daha da kızıştırmaktı. Bu ihracat ürünlerinin fiyatlarını iyice düşürecek. İkinci önemli nedeni, borç ödemelerini güvence altına almaktı.

Mısırlı iktisatçı Samir Amin'in IMF hakkındaki yorumu şöyledir: *"IMF tıpkı öteki Bretton Woods, kurumu Dünya Bankası gibi gerçekleştirdiği müdahalelerde ABD'ye tam bir denetim sağlayacak biçimde tasarılanmıştır. Keynes tarafından savunulan Dünya Merkez Bankası seçeneğinin reddiyle ABD kendine bağımlı, üzerinde daha etkili olabileceği daha güçsüz bir kurumu yeğlemiştir. IMF'nin hedefleri tanımlamakta gerçek bir yetkisi yoktur. Fon daha çok G7 tarafından tanımlanan stratejilerin yürütücüsüdür"*.⁹⁸

Gelişmekte olan ülkeleri etkileyen başlıca ekonomik kararların çekim merkezi olan IMF ve DB'nin demokratik olmayan karakterleri, saydam olmayışları, dogmatik ilkeleri, fikir tartışmasında çoğulculuktan yoksun oluşları başlıca eleştiri noktalarını oluşturmaktadır. 1980'lerin başından bu yana IMF ve Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkelere (dış borçlarının yeniden görüşülmesinin bir koşulu olarak)

⁹⁸ Samir, Amin ; Küreselleşme Çağında Kapitalizm, Sarmal Yayınevi, 1999

dayatılan "makro-ekonomik istikrar" ve "yapısal uyum" programları yüz milyonlarca insanın her geçen gün gelir seviyelerinin azalmasına yol açtı. Yapısal uyum programları büyük oranda ulusal paraların istikrarsız bir yön izlemesine ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin krize açık hale gelmesine katkıda bulundu. Yurtiçindeki alım gücü azaşdı, darboğazlar oluştu, sağlık ve eğitim kurumları zarar gördü. IMF'nin Yapısal Uyum Programı'nın içeriği hemen her yerde aynıydı: kamu harcamalarının, özellikle sosyal harcamaların kısılması; ücret artışlarının sınırlandırılması, hatta ücretlerin düşürülmesi; tarım ve sanayide desteklerin kaldırılarak iç fiyatların dünya düzeyine getirilmesi, iç pazarın dış rekabete açılması; yabancı yatırımcıları ve sermaye hareketlerini teşvik edecek yasal ve kurumsal reformların uygulanması; ihracatçının rekabet gücünü arttırmak için paranın sürekli devalüe edilmesi ve ihracatın vergi iadesi, teşvik vb. desteklenmesi. Kısaca tüm ekonomik kaynakların borç ödemek için döviz kazanmaya yönlendirilmesi, bu arada Batı ülkelerine yeni ticaret ve yatırım olanakları sunulması yapısal uyum programlarının amaçları haline geldi. IMF'nin ihracat teşvikleri yerel üreticiyi, iç pazarın değil dış dünyanın gereksinimine uygun tarım malları üretmeye zorladı, bu ise yerleşik ekonomiyi bir dönüşüm içine soktu. Bu sırada ithalat serbestleştirildiği için gelişmiş ülkelerde çok yüksek verimlilikle üretilen hayvancılık ve tarım ürünlerinin ithal edilerek iç pazarda çok ucuza satılması yerel üreticiyi ve ekonomiyi alt üst etti. Bunun sonucu, yerel tarımın yok olması, kendine yeterli ekonomilerin kısa zamanda besin ithalatçısı durumuna gelmesi ve böylece de dış kaynak/borç gereksiniminin artmasıydı. Bir diğer sonuç da, sınırlı sayıda ihracata yönelik ürünün üretiminin yaygınlaşması, ülke gelirlerinin dünya piyasasındaki döviz dalgalanmalarına endekslenmesi ve bu arada örneğin ormanların Gana'da olduğu gibi birkaç sene içinde kesilerek satılması ile doğal dengenin tümü ile bozulması ve birbiri ardına gelen kuraklıklar, çölleşme ve açlık olarak karşımıza çıktı. IMF Yapısal Uyum Programlarının uygulandığı 1980'ler boyunca gelişmekte olan ülke halklarının geliri ortalama % 60 geriledi. 1980'lerin başında bu programlar Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmaya kalkıldığında sanayi hemen hemen çöktü, işsizlik büyük boyutlara ulaştı,.

Küresel kuruluşlar ulusal ekonomilerin yeniden yapılanma sürecinde önemli bir rol oynuyor. GATT anlaşmasının imzalanması ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulması küresel ekonomik sistemin gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. WTO kuruluş tüzüğü, ulusal ticaret politikalarının "denetlenmesi"

gibi dünya ticaretinin uluslararası bankalar ve ulusötesi şirketler yararına düzenlenmesini de içeriyor. GATT anlaşması, özellikle yabancı yatırımlar, biyolojik çeşitlilik ve fikri mülkiyet hakları alanlarında, temel insan haklarını ihlal ediyor. Bir başka biçimde ifade edilirse, IMF, Dünya Bankası ve WTO'nun geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik politikalarının "gözetim"ine dönük yakın işbirliğine dayanan yeni bir "üçlü yetki paylaşımı" çıktı ortaya. IMF-Dünya Bankası reçeteleri yalnızca ülkeler düzeyindeki "hukukî bağlayıcı" belgeler olmayan geçici kredi anlaşmaları aracılığıyla dayatılmıyor. Yapısal uyum programının pek çok maddesi (örneğin ticaret liberalizasyonu ve yabancı yatırım düzenine ilişkin olanlar) WTO anlaşmasının maddeleri sayesinde yerleşiklik kazandı. Söz konusu maddeler ülkelerin uluslararası hukuk çerçevesinde "denetlenmesinin" ve ülkelere "kredi alma koşulları" dayatılmasının temellerini oluşturdu.

Aynı bütçe disiplini, devalüasyon, ticaret liberalizasyonu ve özelleştirme "menü"sü, eşzamanlı olarak 100'den fazla borçlu ülkede uygulanıyor. Borçlu ülkeler ekonomik bağımsızlıktan, maliye ve para politikalar üzerindeki denetim haklarından vazgeçiyor. Ekonomik reformların doğası gerçek bir demokratikleşmenin önüne geçiyor. Uygulanmaları her zaman ordunun ve otoriter devletin desteklenmesini gerektiriyor. Caracas'taki IMF karşıtı isyanlar ekmek fiyatındaki % 200'lük artış sonucunda patlak vermişti. Erkek, kadın ve çocuklara ayırım gözetilmeksizin ateş edildi: Tunus, Ocak 1984: Ekmek isyanının başını çekenler yiyecek fiyatlarının artışını protesto eden genç işsizlerdi; Nijerya, 1989: Öğrencilerin, Yapısal Uyum Programı karşıtı isyanı ülkedeki üniversitelerden altısının Silahlı Kuvvetler Komuta Konseyi tarafından kapatılmasına yol açtı; Tunus, 1990: Hükümetin IMF destekli reformlarına karşı genel grev ve halk ayaklanması; Meksika, 1993: Zapatista Kurtuluş Ordusu'nun Güney Meksika'daki Chiapas bölgesindeki ayaklanması; Rusya Federasyonu'ndaki protesto hareketleri ve 1993'te Rusya Parlamentosu'na saldırı.

Yapısal uyum programları dört milyardan fazla insanın geçimini doğrudan etkiliyor. Yapısal uyum programının hayata geçirilmesi, tekil borçlu ülkelerin büyük bir bölümünde, makro-ekonomik politikanın, güçlü mali ve siyasal çıkar grupları adına hareket eden IMF ve Dünya Bankası'nın doğrudan denetimi altında "uluslararasılaştırılmasını" sağlıyor. Söz konusu yeni ekonomik ve siyasal egemenlik biçimi (bir tür "piyasa sömürgeciliği") piyasa güçlerinin görünüşte "tarafsız" etkileşimi aracılığıyla insanları ve hükümetleri ikinci plana itiyor. Uluslararası kredi kuruluşları ve çokuluslu şirketler dünya nüfusunun % 80'den fazlasının geçimini etkileyen bir

küresel ekonomik tasarımın hayata geçirilmesi işini Washington merkezli uluslararası bürokrasiye emanet etmiş durumda.

Yüzyılın bitiminde dünya nüfusunun yaklaşık % 15'ine sahip olan zengin ülkeler toplam dünya gelirinin % 80'ine yakınına kontrol ederken, üç milyarı aşan nüfuslarıyla dünya nüfusunun "düşük-gelirli ülkeler" grubunu (Hindistan ve Çin dahil) temsil eden % 56'sı 1993 yılında toplam dünya gelirinin yaklaşık % 5'ini aldı. Dünya nüfusunun yaklaşık % 85'ini temsil eden düşük ve orta-gelirli ülkeler (eski "sosyalist" ülkeler ve eski Sovyetler Birliği dahil) bir arada toplam dünya gelirinin yaklaşık % 20'sini alıyor. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunda modern sektörlerdeki gerçek ücret gelirleri 1980'lerin başından bu yana % 60'dan daha büyük bir oranda geriledi.

Gelişmekte olan ülkelerdeki geçim masrafları ile gelişmiş ülkelerdeki geçim masrafları arasında kayda değer farklılıklar bulunmasına karşın, (yapısal uyum programı altında) ticaret liberalizasyonu ve yurtiçi mal piyasalarının kuralsızlaştırılması ile bütünleşen devalüasyon, yurtiçindeki fiyatların "dolarizasyon"una yol açtı. Temel gıda ürünlerinin yurtiçi fiyatları giderek dünya piyasalarındaki düzeylerine çıkarıldı. Bu yeni dünya ekonomik düzeni, mal fiyatlarının uluslararasılaşmasına ve tam olarak bütünleşmiş bir dünya mal piyasasına dayanmasına karşın, iki farklı "emek piyasası" arasında giderek tam bir dengesizlik unsuru taşıyor. Bir başka deyişle, söz konusu küresel ekonomik sistemin ayırt edici özelliği, zengin ve yoksul ülkelerin ücret ve emek maliyeti yapılarındaki ikilik. Fiyatlar tekleştirilir ve dünya düzeyine yükseltilirken, Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki ücretler (ve emek maliyetleri) gelişmiş ülkelerindekinden çok düşük durumda. Uluslararasıdaki gelir eşitsizlikleri, ulusların içindeki toplumsal gelir grupları arasındaki aşırı büyük gelir eşitsizliklerinin üzerine biniyor. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde ulusal gelirin en az % 60'ı nüfusun üst % 20'lik diliminde yoğunlaşıyor. Eşitsizlikler, 80'ler ve 90'lar boyunca, ulusal ekonomilerin yapısal uyum programı ile "yeniden biçimlendirilmesi"nin ürünü olarak giderek derinleşti.

1970'lerde üçüncü dünya ülkelerinin çoğu, şimdi kendisinin de kabul ettiği gibi Dünya Bankası'nın tavsiyeleri ile ağır borç yükü altına girdiler. Bu ülkeler borç döngüsünden kurtulamıyorlar, çünkü ihrac ettikleri mallarına verilen fiyatlar gerçek değerde gerilemektedir. Ancak uluslararası örgütler bu ülkelere sürekli olarak (değerleri düşse de) ihracatı önermektedirler. Bu öğüt bir defa da sadece bir kaç ülkeye verilse geçerli olabilir. Düzinelerle borçlu ülke halen ellerinde ne varsa ihrac ederek, daha fazla kazanmanın yolunu arıyorlar. Özellikle madenler, tropikal bitkiler,

kereste, et ve balık olmak üzere doğal kaynaklar, IMF ve DB'nin üzerinde ısrar ettikleri dışsattım güdümlü gelişme modeli kaynakların yönetiminden çok (korunmaları hemen hiç gözetilmeden) madencilik gibi doğal kaynakların ihracına dayanıyor. Mal bedellerinin uluslararasılaştırılmasıyla fiyatlar evrensel fiyatlara göre ayarlanırken, Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa'daki ücretler gelişmiş ülkelerdeki ücretlerden ortalama on ila 20 kat daha düşüklükler. İstikrar ve yapısal uyum politikalarının en büyük tahribatı eğitim ve sağlıkla birlikte sosyal planda ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ciddi boyutlara ulaşan gelir bölüşümündeki eşitsizlik daha da artmıştır. "Serbest" piyasa ekonomisine geçişi sağlayacağı iddia edilen politikalar ücretin ulusal gelir içindeki payını daraltırken, kâr ve rantın payı hızla genişlemiştir. Sübvansiyonların azaltılması hatta tamamen ortadan kaldırılması, faiz oranlarının yukarı çekilmesi, fiyat denetimine son verilmesi sabit gelirli emekçi kesimler üzerinde olumsuz etkiler yaratırken, tasarruf eğilimi yüksek olan varsıl grupların ulusal gelirden aldıkları pay yükselmiş ve sonuçta bir rant ekonomisi yaratılmıştır. Altyapı alanında (içme suyu, kanalizasyon) kamu harcamalarının azaltılmasının dayatılması sağlık alanına ayrılan fonların azalmasıyla birleşince yıllarca önce kökü kazınmış kimi hastalıkların yeniden ortaya çıktığı görülüyor. Sağlık hizmetlerinin paralı olması dayatılıyor. Bununla birlikte IMF ve Dünya Bankası'nın ideolojisine göre yapısal düzenleme programının toplumsal bedeli, istenmeyen yan etkilere ve ekonomik modele isnat edilemezler. Toplumsal bedeller kısa vadelidir. Oysa ekonomik kazançlar uzun vadelidir .

Türkiye'de de "dünyayla bütünleşme, küreselleşme yolunda yapısal değişim baskısının, büyük ölçüde dünyadaki güç merkezlerinin benimsemiş olduğu politika ve stratejiler ile paralellik gösterdiği izlenmektedir.

Şüphesiz, küreselleşen dünyada, Türkiye de yerini bulmak zorundadır. Ancak, dünya ekonomilerinin yaşadığı süreçleri iyi analiz ederek ve bütünleşme sürecinde kendi olanak ve kısıtlarını gözetken politikalarla, dışarıda yer alan fırsatlar ve tehditleri sürekli değerlendirerek, kendi vizyonu ile bunu yapmalıdır. Aksi takdirde, ülke ekonomisinin uluslararası finans ve kredi kurumlarının denetimine geçtiğini ve dönüşümlerin, dünya egemenlerinin vizyon ve amaçlarına uygun olarak gerçekleştiğini , ülkenin kendi koşullarının ve çıkarlarının ise tamamıyla göz ardı edildiğini gözlemlemek zorunda kalırız.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKAT, Asaf Savaş; Alternatif Büyüme Stratejileri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- ALAN, Bülent; D-8, Yeni Dünya, Yörünge Yayınları, İstanbul 2001.
- ALKİN Erdoğan; Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İ.Ü.Yay. No: 2389, İktisat Fak. Yay. No: 404, İstanbul, 1978.
- ALPAR, Cem,-ONGUN, M.Tuba; Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, 3. Baskı, Evrim Yayım, İstanbul, 1988.
- AMİN, Samir ; Küreselleşme Çağında Kapitalizm, Sarmal yayınevi, 1999
- AREN Sadun; Bir Dönemden Yazılar 1980-1988, 1. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989.
- BAŞOL, Koray; Türkiye Ekonomisi,5. Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994.
- BERKSOY, Taner, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1982.
- BERKSOY, Taner; Makroekonomik Politikalar (Ana Rapor) TÜSES Yayını, İstanbul, 1991.
- BİRD, Graham; International Financial Policy and Economic Development, Macmillan Yay. Londra, İngiltere, 1987.
- BİRD, Graham ; IMF Lending to Developing Countries, Issues and Evidence, 1. Baskı, Routledge Yay. Londra, İngiltere, 1995.
- BLUSTEIN, Paul; The Chastening, Inside The Crisis That Rocked The Global Financial System and Humbled the IMF, Public Affairs, New York, 2001
- BORATAV, Korkut; Türkiye İktisadi Tarihi: 1908-1985, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.
- BRAİNARD, Harry G; Uluslararası İlişkiler, çev. Osman Tekok. Ankara İ.T.İ.A. Yay. No: 84,Ankara, 1975.
- CHOMSKY, Naom; Dünya Düzeni: Eski Yenisi, Metis Yayınları, 2000
- CHOSSUDOVSKY, Michel; The Globalisation of Poverty, çev. Neşenur Domaniç, Çivi Yazıları, İstanbul, 1998.
- COŞKUN, Gülay; Devlet Bütçesi-Türk Bütçe Sistemi, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1989.

- ÇAKICI, Latif; Türk Ekonomisi Nereye Gidiyor?, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986.
- ÇAPOĞLU, Gökhan; Türkiye İstikrar İçinde Nasıl Kalkınır?, 1. Baskı, Adım Yayıncılık, Ankara, 1992.
- ÇARIKÇI, Emin; Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.
- ÇEÇEN, A Aydın-DOGRUEL, A. Suat-DOGRUEL Fatma; Türkiye'de Ekonomik Büyüme Yapısal Dönüşüm ve Kriz, 2. Baskı, Egemen Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇELEBİ, A. Kemal; Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları, Emek Matbaacılık, Manisa, 1998.
- ÇELEBİ, Işın; Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, "e" Yayınları, Ankara, 1991.
- DANAHER, Kevin; Democratizing The Global Economy, Common Courage Press, Monroe, Main, 2001
- DANAHER, Kevin; 50 Years is Enough, The Case Against The World Bank and the IMF, South End Press, Boston , MA, 1994
- DANIŞMAN, Ümit; 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin İhracatımızda Yapısal Değişmeler Üzerine Bir Araştırma, DPT Yay. No: 2037, Ankara, 1986.
- DOĞAN, Yalçın; IMF Kışkacında Türkiye 1946-1980, 1. Baskı, Toplum Yayınları, Ankara, 1986.
- DOMINICK, Salvatore; Uluslararası İktisat, Teori ve Problemler, Çev. Tamer İşgüden Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1986
- DORNBUSH, Rudiger, FISHER, Stanley; Macroeconomics, McGraw-Hill Book Co., New York, 1978
- DORNBUSH, Rudiger ; "Görülmemiş Bir Refah Yüzyılı", (Çev. Metin Toprak), Kapitalizm ve Küresel Refah , (Editör: Ian Vasquez), Liberte Yayınları, Ankara, 2003
- EGİLMEZ, Mahfi; IMF Dünya Bankası Grubu ve Türkiye, Finans Dünyası, İstanbul, 1996.
- EGİLMEZ, Mahfi; Hazine, Finans Dünyası, Yayın No: 3, İstanbul, 1996.
- ELİBOL, Saadettin, Sınıfsız Dünya, Dergah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1978.
- ERCAN, Fuat ; Toplumlar ve Ekonomiler, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998
- ERÇEL, Gazi; 2000 Yılı Enflasyonu Düşünme Programı: Kur Politikası Uygulaması, T.C Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1999.

- ERDOĞAN, Engin; 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim, Anadolu Üniversitesi Yay. No: 277, Kütahya İ.İ.B.F. Ya) No: 1, Eskişehir, 1988.
- ERTÜZÜN, Tefik; İktisat Politikası Modelleri, İ.Ü. Yay. No: 3237, İktisat Fak. Yayınları, 503, İstanbul, 1984.
- FRATIANNI, Michel - SAL V A TORE, Dominick - SAVONA, Paolo; Ideas For The International Monetary System, Kluwer Academic Yayınları, Massachusetts, 1999.
- GHAİ, Dharam ; "Yapısal Uyum,Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi", (çev.İdil Eser), Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma,(ed. Rence Prendergast, Frances Stewart),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1995
- GÜLALP, Haldun; Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, 2. Baskı, Yurt Yayınlar~ Ankara, 1987.
- GÜRAN, Nevzat- AKTÜRK, İsmail; Uluslararası İktisadi Kumluşlar, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1992.
- GRUBEL, Herbert G.; The International Monetary System, Penguin Books, Midlesex. 1972, İ.Ü. Maliye Kütüphanesi, No: 17593, 1997.
- HİRSCH, Fred, Money International, 2. Baskı, Pelican Books, Victoria, Avusturalya 1969.
- İYİBOZKURT, M. Erol; Dış Ticaret Teorisi ve Politikası, 2. Baskı, Trabzon İ.T.İ.A Yay.No: 6, Bursa, 1982.
- İYİBOZKURT, M.Erol; Çağdaş Dış Ticaret Kuramı, Bursa, İ.T.İ.A. Yay. No: 36, Bursa, 1979.
- İ.T.O.; Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış, Yayın No: 1989-1, İstanbul, 1989.
- IBANEZ, Felix Marti; Tales of Philosophy, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- KAFAOĞLU, Başer Arslan; KİT Gerçeği ve Özelleştirme, 2. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul,1995.
- IŞIK, Oğuz; PINARCIOĞLU, M. Melih; Nöbetleşe Yoksulluk Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- KARLUK, S.Rıdvan; Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995.
- KARLUK, Rıdvan; Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım Yayım Dağ., İstanbul , 1998

- KAZGAN, Gülten; Ekonomide Dışa Açık Büyüme, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.
- KAZGAN, Gülten; Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi İstanbul, 1995.
- KAZGAN, Gülten; Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000
- KAZGAN, Gülten; Tanzimat'tan XXI.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999
- KAZGAN, Gülten ; Avrupa Topluluğuna Tam Üyelik Açısından Türkiye'nin Rekabet Gücü, SİAR, İstanbul, 1987
- KEPENEK, Yakup- YENTÜRK, Nurten; Türkiye Ekonomisi, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- KILIÇBA Y, Ahmet; Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- KURDAŞ, Kemal; Ekonomik Politika Üzerine İncelemeler-Yorumlar, 1. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1994.
- LUCKETT, Dudley G., Money and Banking, 3. Baskı, Iowa State University Pup. USA, 1984.
- MANİSALI, Erol; Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi, İ.Ü. Yay. No: 1694, İktisat Fak. Yay. No: 299, İktisadi Gelişme Enstitüsü Yay. No: 21, İstanbul, 1971.
- MANİSALI, Erol; Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1996
- MCQUILLAN, Lawrence J., MONTGOMERY, Peter C.; The International Monetary Fund Financial Medic to the World?, Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, 1999
- MİNİBAŞ, Türkel; Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, İ.Ü. Yay. No: 3542, İktisat Fak. Yay. No: 528, İstanbul, 1989.
- MISHKIN, Frederic S., The Economies of Money Banking and Financial Markets, 5. Baskı Addison Wesley Yay. 1997, USA.
- MULLINEUX, A.W., International Money and Banking, The Creation of a New Order, Wheatsheaf Books, Brighton, İngiltere, 1987.
- MORK, Knut Anton; Makroekonomikler For Managers, Wadsworth Yayınları, California, 1991.

- ORHAN, Osman Z.; Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- OXFAM, A Case for Reform, Fifty Years of the IMF and World Bank, Oxfam Policy Department, Oxfam UK and Ireland, 1995.
- ÖNER, Oğuz; Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara Üye Yapan Antlaşmalar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 376, Ankara, 1974.
- ÖYMEN, Onur; Geleceği Yakalamak Türkiye'de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000
- ÖZEY, Ramazan, Dünya ve Ülkeler Coğrafyası, 2. Baskı, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1999.
- PARASIZ, M.İlker; Uluslararası Para Sistemi, İ.T.İ.A. Yayın No: 38, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi Yay. No: 243443, Bursa, 1980.
- PARASIZ, İlker; Makro Ekonomi, Teori ve Politika (Modern Yaklaşım), 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993.
- PARASIZ, İlker; Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- SEYİDOĞLU, Halil; Uluslararası İktisat, 9. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul 1993
- SIDELL, Scott R.; The IMF and Third-World Political Instability: Is There a Connection?, 1988
- SONMEZOĞLU, Faruk; Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 2. Baskı, Der Yayınları. 1996.
- SÖNMEZ, Mustafa; Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 2. Kitap, 1. Baskı, Belge Yay. İstanbul. 1982.
- STEWART, Michael; Keynes Devrimi, çev. Asım Baltacıoğlu, Minnetoğlu Yay. İstanbul 1980.
- ŞAHİN, Hüseyin; Türkiye Ekonomisi, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996.
- ŞENSES, Fikret; 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme Bugün ve Yarın, 1. Baskı, Verso Yayınları, Ankara, 1989.
- ŞENSES, Fikret; Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- SHIH, Wang An; "Memorial of a Myriad Words", H.R. Williamson, C: 2 Londra, 1935
- TOKGÖZ, Erkinç; Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999), 5. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1999.

- TONAK, E. Ahmet-BORATAV, Korkut-TÜREL, Oktar-SOMEL, Cem-ŞENGÜLİ, Tarık-ARSLAN, Hakan; Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara, 2000
- TOUSSAINT, Eric ; Ya Paranı Ya Canını,Dünya Bankası ve IMF'nin Üçüncü Dünya Politikaları, çev.Meral Berberyan, Yazın Yayıncılık, Ekim 1999
- TIMUR, Taner; ,Küreselleşme ve Demokrasi Krizi,İmge Kitabevi,Ankara,1996
- TURAN, Gül Günver;' Uluslararası Parasal Sistem, Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Banksı Kültür Yayınları, Ankara 1980.
- ULAGAY, Osman; 24 Ocak Deneyimi Üzerine, 2. Baskı, Hit Yayınları, İstanbul, 1995
- ULAGAY, Osman; Krize Adım Adım, 1. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.
- ULAGAY, Osman; Küreselleşme Korkusu, 1.Baskı,. Timaş Yayınları, İstanbul, 2001
- YAŞA, Memduh ve Diğerleri; Cumhuriyet Donemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980.
- YEAGER, Leland B; International Relations, Theory, History, and Policy, 2. Baskı.Harper International Edition, Londra,1968.
- YILDIZOĞLU, Ergin; Globalleşme ve Kriz, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996
- YILDIZOĞLU, Ergin ; Dinazorun Kuyruğu, 11 Eylül ve Yeni Roma, Remzi Kitabevi, İstanbul,2002
- ZEYTİNOĞLU, Erol; Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler, 2. Baskı, Mim Yay.,İstanbul, 1996.

Makaleler

- AKAT, Asaf Savaş; "Kahrolsun, Sağolasın IMF', Lonca Dergisi, S. 2, Konya Sanayi Odası Yayını, Konya, 2000.
- ARIEL, Buira; "An Analysis of IMF Conditionality", Technical Group Meeting of Intergovernmental Group of 24, Trinidad, Tobago, 2003
- SOYAK, Alkan ; "Küreselleşme, Yapısal Uyum Politikaları ve Yoksulluk", <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/yapisal-uyum-yoksulluk.htm>, 2004
- ALKİN, Erdoğan; "Yıl Ortasında, Dünya Ekonomisi- Türkiye Ekonomisi", İktisat Degisi, S. 405, İFMC Yayını, İstanbul, 2000.
- BANDOW, Doug, IAN, Vasquez ; World Bank, the IMF,and the Developing World" 1994
- BERKSOY, Taner; "İstikrar Programının İlk Yedi Ayı", İktisat Dergisi, S. 405, iFMC Yayını, İstanbul, 2000.

- BERKSOY, Taner; "Türkiye'de İstikrar Arayışları ve IMF", IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye,1. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1995.
- BORATAV, Korkut; "Sunuş", IMF İstikrar Arayışları ve Türkiye,1. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1995.
- BORATAV, Korkut; " Dış Ekonomik İlişkilerde Dönüşme", Cumhuriyet Gazetesi, 8.3.2006
- BOSCO, Elvio Dal;"Central Banks Management of Foreign Exchange Reserves", Ideas For Future of the International Monetary System, s.686, Kluwer Academic Publishers, Massachussetts, USA, 1999
- CHOSSUDOVSKY, Michael; "İstikrar Yapısal Uyum, IMF ve Yoksulluk", Çev.Aydın Demirer, İktisat Dergisi, Sayı:347, s.67,.Mart 1994
- CHOSSUDOVSKY, Michael; "Yapısal Uyum Programı ve IMF'in Diktatoryası", (Çev. Siren İdemen), İktisat Dergisi, s.22, .Ekim'93
- DEMİR, Şerif; "1980 İstikrar Tedbirlerinin 1958-1978 Tedbirleri ile Genel Bir Karşılaştırması", İktisat Dergisi, S.312, İFMC Yayını, İstanbul, 1991.
- DEMİRGİL, Demir; "İstikrardan Kalkınmaya", İktisat Dergisi, S. 239, İFMC Yayını, İstanbul, 1984.
- DOGRUEL, Fatma; "Son Yirmi Yılda Türkiye'de İstikrar Programları Neden Başarısız?", İktisat Dergisi, S. 405, İFMC Yayını, İstanbul, 2000.
- DURDAG, Mete; 1980 Yılı Uygulamasının Işığında İstikrar Programının Genel Bir Değerlendirmesi", Toplum ve Bilim, S. 14, İstanbul, 1981.
- EKZEN, Nazif; "Kriz ve Para Politikası Üzerine", Görüş, S. 15, TÜSİAD Yayını, İstanbul,1994.
- EKZEN, Nazif; ; 1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978- 1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, Ankara, 1984
- ERÇEL, Gazi; "IMF Eski IMF Değil", Görüş, S. 15, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1994.
- ERGİN, Yıldızoğlu; " IMF Programlarının Alternatifi Var mı? II", Cumhuriyet Gazetesi, 12.04.2006
- ERİNÇ, Yeldan; Küreselleşmenin Neresindeyiz ? Türkiye Ekonomisinde Borç Sorunu IMF Politikaları(1),Bilkent Üniversitesi, Ankara 2003
- ERDOST, Cevdet; "IMF'nin İstikrar Politikaları", IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, 1. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

- ESEN, Oğuz; "Heterodoks İstikrar Programları; Teori ve Uygulama", ODTÜ Gelişim Dergisi, C.16. S.3-4, Ankara, 1989.
- FRENCH, Hillary F. ; "Dünya Bankasının Yeniden Yapılandırılması", Dünya'nın Durumu Worldwatch Enstitüsü Raporu, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları : 10, s.206-207. 1994
- GERNİ, Cevat; "Türkiye'de 1980-1990 Döneminde Uygulanan İstikrar Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme," 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, cilt 1, Ankara: 1992.
- GÖKÇE, Deniz; "The Political Economy of Financial Liberalization in Turkey",
- GUEHENNO, Jean-Marie; "Globalization and The International System", Journal of Democracy, Volume 1, John Hopkins University Press, Washington DC, 1999.
- GÜL, Songül Sallan ; "Yoksullukla Mücadelede Fak-Fuk Fon ve Yeşil Kart Uygulaması", Görüş, Temmuz 2003,
- GÜNÇAVDI, Öner-LEVENT, Haluk-ÜLENGİN,Burç; "Türk İmalat Sanayiinde Finansal Fon Maliyetleri ve Firma Kârlılıkları : 1989-1996", İTÜ İşletme Fakültesi, İstanbul, 2000
- HUNTINGTON, Samuel P.; "The Clash of Civilizations", <http://www.google.com/search>, 01.10.2001.
- KAZGAN, Gülten; "Paket Çok Yetersiz"; İktisat Dergisi, Yıl: 30, S. 349, İFMC Yayını, İstanbul, 1981.
- KEYDER, Çağlar; "Kriz Üzerine Notlar", Toplum ve Bilim, S. 14, İstanbul, 1981.
- ORTAYLI İlber; "Borcu Veren Şartı Koyar", Lonca, S. 2, KSO Yayını, Konya, 2000.
- ONARAN , Özlem; "Türkiye'de Yapısal Uyum Sürecinde Özek İmalat Sanayiinde Ücret ve Kâr İlişkisi", İTÜ İşletme Fakültesi, İstanbul, 2000
- ÖNİŞ, Ziya- ERDOĞDU,Mustafa ; "11 Eylül ve Dengeli Küreselleşme", Foreign Policy, s.16,İstanbul, Ocak/ Şubat 2002
- SÖNMEZ, Atilla; "Türkiye'de 1950 Sonrası Sanayileşme Politikası Üzerine Gözlemler", Bilanço1923-1998
- SÖNMEZ, Mustafa; Bilanço-98: "75 Yılında Paranın Serüveni", Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- TATAR-PEKER, Ayşe, "Dünya Bankası:Büyüme Söyleminden, İyi Yönetme Söylemine", Toplum ve Bilim Dergisi, s.6, Ankara, Bahar 1996

- TÖRÜNER, Yaman; "İstikrar Programının İlk Yedi Ayı", Yuvarlak Masa, İktisat Dergisi, S. 405, İFMC Yayını, İstanbul, 2000.
- TÜREL, Oktar; "Ekonomik İstikrar Programlarına Genel Bir Bakış", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınevi, Ankara, 1982.
- TÜREL, Oktar; "İktisadi Gelişme Süreçleri, 1923-1998," Bilanço 1923-1998: "Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış" Uluslararası Kongresi, Cilt II; Ekonomi-Toplum-Çevre, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- TÜRKAY, Mehmet, "Küreselleşme; Değişen Ne? Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", 1997 TMMOB Sanayi Kongresine sunulan tebliğ
- TÜRKAY, Mehmet, "Uluslar arası Sistemle Entegrasyon Süreci Olarak Kalkınma", Marmara Üniversitesi İktisat Yazıları, İstanbul, 2005
- TÜRKCAN, Ergun; "IMF'nin Kökenleri", Ekonomik Yaklaşım, Ankara, İ.T.İ.A. Yay. No: 138, Ekonomi Fak. Yay. No: 1980/5, Ankara, 1980.
- TÜRKCAN, Ergun; "Bretton Woods Sistemi'nin Çözülme Süreci", IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, 1. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1980.
- US-Department Of State: "Country Reports on Economic Policy and Trade Practices for 1999 Turkey", Washington D.C., 1998
- VİRES, Margaret Ganitsen; The IMF In a Changing World 1945-1985, s.170, Washington D.C., 1986,
- WORLD BANK; Adjustment Lending –How It Has Worked,How It Can Be Improved, (ed.Vinod Thomas, Ajay Chibber), s.10, The World Bank,Washington DC.,1989,

Diğer Kaynaklar

- DİE, İstatistiklerle Türkiye 2000, DİE Yayını, Ankara 2000.
- D.P.T; 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı
- DPT, Uluslararası Ekonomik Göstergeler, Ankara, 1999.
- DPT; Ekonomik Önlemler Uygulama Planı (5 Nisan 1994), Ankara, 1994.
- DPT; 5 Nisan Kararları ve İlk Altı Aylık Uygulama Sonuçları, Ankara, 1994.
- DPT; 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara, 1990.
- HDTM; Başlıca Ekonomik Göstergeler

HÜRRİYET GAZETESİ; Almanak 2000, İstanbul, 2001
 İTÜ, İşletme Mühendisleri Kulübü Dergisi, Aylık Bülten, Haziran, 2000.
 İTO, Uluslararası Kuruluşlar Rehberi, 3. Baskı, Yayın No: 1998-71. İstanbul, 1998
 IMF Annual Report-1999, Washington DC, 1999.
 IMF Staff Papers, S. 46, No: 2, IMF Yayını, Washington DC, 1999.
 IMF Fund Support Programs, Fiscal Policy and Income Distribution, Occasional Paper
 No:46, Washington D.C., 1986.
 MALİYE BAKANLIĞI, 1999 Yıllık Ekonomik Rapor, Başbakanlık Basımevi, Ankara-
 1991
 FINANCIAL TIMES GAZETESİ, 5 Haziran 2001.
 TÜSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi

Başvurulan Web Siteleri

www.activefinans.com
 www.alta-vista.com
 www.antimai.org
 www.arabul.com
 www.arama.com
www.britishcouncil.org.tr
 www.die.gov.tr
www.dpt.gov.tr
www.evrensel.net
www.google.com
www.imf.org
 www.ito.org.tr
 www.treasury.gov.tr
 www.tuik.gov.tr
 www.tusiad.org
 www.yahoo.com
 www.yok.gov.tr/teztarama
 www.worldbank.org